

นานาวาระธรรม ๓

พระราชมุนี

(ฉลอง ชลิตกิจฺโจ)

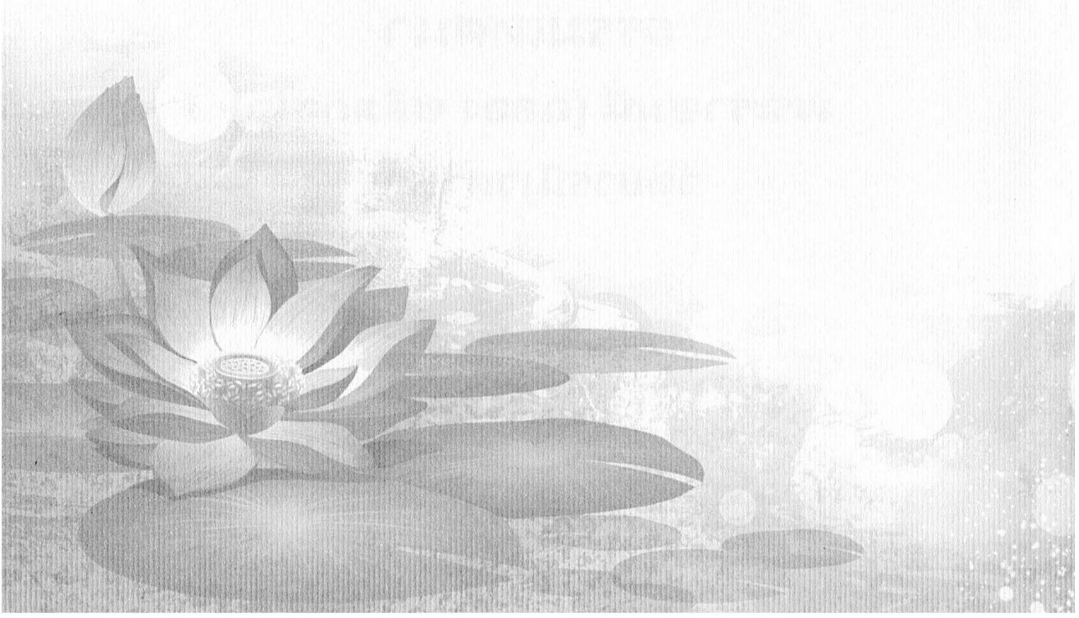
วัดบวรนิเวศวิหาร

นานาวาระธรรม ๓
พระราชมุนี (ฉลอง ชลิตกิจฺโจ)

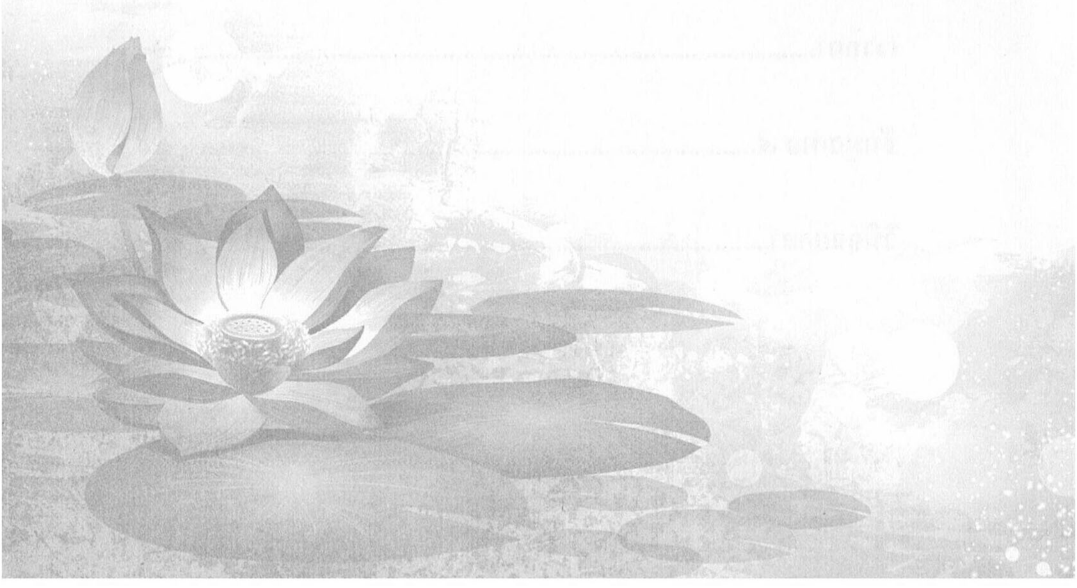
นานา
วาระธรรม ๓

ธรรมเทศนา
พระราชมุนี (ฉลอง ชลิตกิจฺโจ)
วัดบวรนิเวศวิหาร

รวบรวมและจัดพิมพ์ : กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

สารบัญ

คำนำ

พระราชมุนี (ฉลอง ชลิตกิจฺโจ) อุปสมบทเมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร ตลอดเวลาที่ท่านอยู่ใต้ร่มกาสาวพัสตร์ ท่านตั้งปณิธานว่าจะรับใช้พระพุทธศาสนา และขอเผยแผ่ธรรมะขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างเต็มความสามารถ เพื่อส่งเสริมให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่สืบไปตลอดกาลนาน

ท่านได้แสดงพระธรรมเทศนา ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นเวลาหลายสิบปี ลูกศิษย์ อุบาสกอุบาสิกาที่ใกล้ชิด จึงได้กราบเรียนขออนุญาตรวบรวมธรรมะจากพระธรรมเทศนาของท่าน เพื่อจัดพิมพ์เป็นหนังสือ ให้ผู้อ่านนำมาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องตามคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อความสุขความเจริญของตนเองและสังคม

หากหนังสือเล่มนี้มีข้อผิดพลาดประการใด คณะผู้จัดทำขอน้อมรับไว้ ณ ที่นี้ แต่หากท่านผู้อ่านได้รับประโยชน์ พบกับความสุขความสงบอันแท้จริงจากพระธรรมในหนังสือเล่มนี้ คณะผู้จัดทำขอน้อมถวายบุญกุศลนั้นเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และอาจริยบูชาแด่พระราชมุนี (ฉลอง ชลิตกิจฺโจ) มา ณ นี้ด้วย

คณะผู้จัดทำและศิษยานุศิษย์

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ

ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

*คำว่า **ผู้ประพฤติธรรม** ก็หมายถึงผู้ที่ประพฤติสุจริตธรรมอยู่อย่าง สม่ำเสมอ ไม่ใช่บุคคลประเภทที่ทำนิด ๆ หน่อย ๆ แล้วกล่าวอ้างว่า "ตนประพฤติธรรม" แต่เป็นบุคคลที่ประพฤติธรรมเป็นปกติ ในชีวิตประจำวัน พูดง่าย ๆ ก็คือตลอดเวลานั่นเอง*

ยาทิสํ วปเต พีชํ ตาทิสํ ลภเต ผลํ

กลฺยาณการี กลฺยาณํ ปาปการี จ ปาปกํ

บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลของพืชเช่นนั้น

บุคคลผู้กระทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี

บุคคลผู้กระทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว

ธรรมเทศนาเรื่อง

ธรรมรักษากถา

๒๒ สิงหาคม ๒๕๕๘

ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ จบ)

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารินฺติ ฯ

(ขุ.ชา.ทสก. ๒๗/๑๔๒๐-๑๔๒๑/๒๘๐)

(ขุ.ชา.วีสติ.๒๗/๒๒๘๓/๔๗๓)

บัดนี้ จะแสดงศาสนธรรม ธรรมะคือคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง แล้วทรงสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตามได้ ให้พอสมควรแก่เวลาแห่งการฟังธรรมในวันเป็นที่ฟังธรรมในวันนี้

วันนี้เป็นวันเสาร์ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๙ ปีมะเมีย ตรงกับวันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ ซึ่งก็เข้าพรรษามาได้ประมาณ ๓ อาทิตย์แล้ว กุลบุตรผู้มีศรัทธาและมีโอกาสก็มาบรรพชาอุปสมบทเป็นจำนวนพอสมควร พร้อมทั้งอุบาสกอุบาสิกาบางท่านก็ตั้งใจกระทำกิจกรรมบางประการเป็นพิเศษ สำหรับเวลาในระหว่างพรรษานี้ เช่น กระทำการมาอยู่วัดตลอดทั้งวันเป็นประจำทุก ๆ วันพระ เพื่อฟังเทศน์ตลอดทั้งพรรษา

ไม่ให้ขาด กระทำการบำเพ็ญเพียรภาวนาตลอดรุ่งเฉพาะในวันพระ หลายอย่างหลายประการ ตามศรัทธาและกำลังของแต่ละท่าน ซึ่งสรุปรวมลงก็คงเป็นการประพฤติปฏิบัติธรรมนั่นเอง ดังนั้น ในวันนี้จึงได้อัญเชิญพระพุทธศาสนสุภาษิตซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ อันมาในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชาดก ทสกนิบาตและวีสตินิบาต ที่ว่า

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ

มาตั้งไว้ในเบื้องต้นเป็นนิกเขปบท ซึ่งแปลความได้ว่า

ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ดังนี้

คำว่า **ธรรม** ในพระพุทธศาสนานั้น มีความหมายหลายหลากกว้างขวางมาก ในความหมายหนึ่ง ธรรม คือสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ครอบคลุมไปทั้งหมด ดังเช่นที่กล่าวกันว่า ธรรมชาติ ธรรมารมณ์ อารมณ์คือเรื่องราวต่าง ๆ ที่มาปรากฏทางใจ จะเป็นคน สัตว์ สิ่งของ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสต่าง ๆ ก็เป็นธรรมารมณ์ทั้งสิ้น แม้พระนิพพานก็รวมอยู่ในคำว่า ธรรม ดังที่กล่าวกันว่า

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา

สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา

ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา คือไม่ใช่ตัวตน ดังนี้

จะเห็นได้ว่า ธรรม เป็นสภาพที่ครอบคลุมซึ่งทุกสิ่งทุกอย่าง และทุกสิ่งทุกอย่างนี้ก็เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน ไม่มีแก่นสารอะไร ๆ ที่จะพึงเข้าไปยึดมั่นถือมั่น

ในบางครั้ง จะแบ่งธรรมออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

กุศลธรรม ธรรมที่เป็นกุศล คุณงามความดี เป็นความฉลาดรู้ **อกุศลธรรม** ธรรมที่เป็นอกุศล ความไม่ดีไม่งาม ความไม่ฉลาดรู้ และ **อัพยากตธรรม** ธรรมที่ไม่จำแนกออกเป็นกุศลหรืออกุศล ซึ่งบางครั้งก็เรียกกันว่า ธรรมที่เป็นกลาง ๆ คือไม่ใช่ทั้งดีไม่ใช่ทั้งชั่ว ไม่เป็นกุศลหรืออกุศล กุศลก็เช่น ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง อกุศลก็เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความชั่วต่าง ๆ ความไม่ฉลาดรู้ ความเข้าใจผิด บางอย่างนั้นเป็นอกุศล แต่ไม่เป็นความชั่ว ไม่เป็นบาปก็มี เช่น การเห็นดอกไม้สวยงาม อันนี้เป็นอกุศล เป็นความเข้าใจไม่ถูกต้อง เพราะดอกไม้ก็เป็นเพียงธาตุ ๔ ดิน น้ำ ไฟ ลม มาประกอบกันเท่านั้น หาได้มีความสวยงามอย่างแท้จริงอะไรไม่ แต่ผู้ดูหลงเข้าใจผิดว่าสวยงาม เป็นความไม่ฉลาดรู้ จึงเรียกว่า อกุศล คือไม่ฉลาด อีกอย่างหนึ่งคือ อัพยากฤต สิ่งที่ยังไม่จำแนกออกเป็นกุศลหรืออกุศล เช่น ร่างกายนี้ของคนเราทั้งหลายเป็นสภาพที่เกิดจากธาตุ ๔ มาประกอบกันเข้า จะกล่าวว่าเป็นกุศลหรืออกุศลไม่ได้ มันเป็นกลาง ๆ ของมันอยู่อย่างนั้น แล้วแต่จิตจะนำไปทำกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม เมื่อนำไปประกอบกรรมดี ร่างกายนี้เขาก็เรียกกันว่า คนดี เมื่อนำไปประกอบกรรมชั่ว ร่างกายนี้เขาก็เรียกกันว่า คนชั่ว แต่โดยแท้จริงแล้ว ร่างกายนี้จะรู้เห็นอะไรกับจิตด้วยเลยก็หาไม่ เพียงแต่ถูกจิตนำไปใช้งาน ถ้าจะเปรียบแล้วจิตก็เหมือนคนขับรถ ร่างกายก็เหมือนกับรถยนต์ คนขับรถพารถไปไหน ๆ รถหาได้รับรู้ด้วยเลยไม่ รถก็ยังคงเป็นรถอยู่นั่นแหละ อย่างนี้เรียกว่าเป็นกลาง ๆ หรือ อัพยากฤต

นี้เป็นธรรมโดยภาพรวม แต่ในบางครั้ง เมื่อใช้คำว่า ธรรม ก็หมายเอาเฉพาะส่วนที่เป็นกุศลธรรมเท่านั้น เช่น คำว่า ประพฤติปฏิบัติ

ธรรม ย่อมจะหมายเฉพาะส่วนที่เป็นกรรมดี เป็นบุญ เป็นกุศลเท่านั้น หาได้รวมไปถึงกรรมชั่ว บาป อกุศลไม่ หรือในกรณีที่มาด้วยกันกับคำว่า อธรรม ก็จะหมายถึงธรรมส่วนดีเท่านั้น เช่น

อธมฺโม นิรยํ เนติ ธมฺโม ปาเปติ สุคฺคตึ

อันแปลความได้ว่า อธรรมย่อมนำไปสู่นรก ส่วนธรรมย่อมนำส่งไปสู่สุคติ คือภพอันเป็นที่สุขสบาย ดั่งนี้ธรรมก็หมายถึงธรรมะส่วนดีเท่านั้น

บางครั้ง คำว่า ธรรม ก็หมายถึงคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา การประพฤติปฏิบัติขัดเกลาตนเอง เช่น ในคำว่า ทิ้งโลก หันหน้าเข้าหาธรรม

แต่ในพระพุทธศาสนสุภาษิตที่ได้ยกขึ้นเป็นนิกเขปบทนี้ คำว่า ธรรม หมายถึงธรรมะส่วนที่เป็นสุจริต เป็นความดี เป็นบุญ เป็นกุศลเท่านั้น

คำว่า **ผู้ประพฤติธรรม** ก็หมายถึงผู้ที่ประพฤติสุจริตธรรมอยู่อย่างสม่ำเสมอ ไม่ใช่บุคคลประเภทที่ทำนิด ๆ หน่อย ๆ แล้วก็กล่าวอ้างว่า "ตนประพฤติธรรม" แต่เป็นบุคคลที่ประพฤติธรรมเป็นปกติในชีวิตประจำวัน พูดง่าย ๆ ก็คือตลอดเวลานั่นเอง

บางท่านอาจจะค้านว่า มีแต่พระอริยบุคคลเท่านั้น หรือมีแต่พระอรหันต์เท่านั้น จึงจะประพฤติธรรมได้ตลอดเวลา เพราะท่านเหล่านั้นเป็นผู้หมดกิเลสตัณหาอย่างสิ้นเชิงแล้ว พวกเราปุถุชนคนธรรมดาจะประพฤติธรรมตลอดเวลาได้อย่างไรกัน เป็นไปไม่ได้เลย ความข้อนี้เป็นจริงอย่างโต้แย้งอะไรมิได้เลย แต่ดังที่ว่า "พูดง่าย ๆ" คำนี้หมายถึงการประพฤติธรรมโดยรวมทั้งหมด มีส่วนที่ประพฤติไม่เป็นธรรมน้อย มีส่วนที่

ประพฤติเป็นธรรมมาก ก็คือเป็นกัลยาณปุถุชนนั่นเอง ไม่ใช่พาลชนหรือปุถุชนผู้ยังมีกิเลสหนา ปัญญาน้อย แต่หมายถึงกัลยาณปุถุชน คนดีที่เป็นคนดีจริง ๆ ไม่ใช่เป็นคนดีโดยการสร้างภาพให้ผู้อื่นเห็นว่าเป็นคนดี แต่โดยเนื้อแท้แล้ว ในที่ลับกลับกลายเป็นคนชั่ว อย่างนี้ไม่ถือว่าเป็นผู้ประพฤติธรรม

มักจะมีผู้น้อยใจ กล่าวตัดพ้อพระพุทธศาสนาอยู่บ่อย ๆ ว่า "พระพุทธศาสนากล่าวว่า 'ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม' ฉันก็เป็นผู้ประพฤติธรรมคนหนึ่ง ไม่เห็นว่า ธรรมะจะช่วยรักษาอะไรฉันได้เลย ฉันยังถูกความชั่ว ถูกคนชั่วทำร้ายอยู่บ่อย ๆ ไม่เห็นจะมีพระหรือมีธรรมะใด ๆ มาช่วยปกป้อง คุ้มครองหรือป้องกันให้แม้สักน้อยหนึ่ง" ดั่งนี้ ข้อนี้ขอวิสัชนาว่า โดยมากบุคคลประเภทนี้มักจะประพฤติธรรมบางข้อ หรือประพฤติบ้างบางเวลา แต่ตนเองตัดสินแล้วว่า 'ตนเป็นผู้ประพฤติธรรม' ซึ่งเมื่อให้ผู้อื่นที่รู้เรื่องโดยตลอดหรือรู้เรื่องเป็นส่วนมากพิจารณาแล้ว เขาอาจจะตัดสินว่า 'เป็นผู้ประพฤติอธรรม' คือเป็นคนชั่วก็ได้

คนเรามักเข้าข้างตัวเองอยู่เสมอ ๆ ทำดีเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็เห็นเป็นเรื่องยิ่งใหญ่เหลือเกิน ช่วยผู้อื่นพอประมาณ ก็เห็นว่าตนเองเป็นผู้มีบุญคุณต่อเขาอย่างเหลือล้น ทำไมเขาจึงไม่กตัญญูรู้คุณของเรา แต่เวลาตนเองทำความชั่ว ทำร้ายผู้อื่น กลั่นแกล้งผู้อื่นให้ผิดพลาด อยู่ที่ทำงานเดียวกัน ก็วางเล่ห์กลให้เพื่อนทำงานผิดพลาดเสียหาย ตนเองจะได้ดูดีกว่า เก่งกว่าในสายตาของผู้บังคับบัญชา หรือเป็นคนพูดปดพูดเท็จอยู่เป็นประจำ กลับไม่รู้สึกสำนึกตนว่าตนเองเป็นคนผิดเป็นคนไม่ดี คาดหวังจะให้ผู้อื่นเคารพเชื่อถือในตน รู้สึกว่าตนเองเป็นคนมีสัตย์ เพียงแต่บิดเบือนบ้างเล็ก ๆ

น้อย ๆ พอให้เรื่องผ่านไปได้ด้วยดี หรือพอให้รู้สึกว่าตนเองเป็นคนมีคุณค่า แต่สำหรับผู้รู้ความจริง เขาย่อมมองเห็นกรรมชั่วของผู้นั้นมากมายหลายประการ แต่มองเห็นความดีที่ประกอบไว้บ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นเรื่องปกติธรรมดา ไม่สำคัญอะไร จึงไม่ตระหนักและมองข้ามไป สมจริงดังคำโบราณที่กล่าวเอาไว้ว่า **"เห็นความผิดผู้อื่นเท่าภูเขา เห็นความผิดตัวเราเท่าเส้นผม"** อธิบายว่า ความผิดผู้อื่นเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็กลายเป็นเรื่องใหญ่โต ส่วนความผิดใหญ่โตของตนเองกลับเห็นเป็นเรื่องเล็กน้อย ดังนั้นจะโทษว่า "ธรรมไม่รักษาผู้ประพฤติธรรม" ย่อมไม่ถูกต้องเลย หากบุคคลประพฤติธรรมอยู่สม่ำเสมอ เป็นคนดี ธรรมย่อมรักษาอย่างแน่นอน

ตามที่ได้อธิบายมานี้ ท่านทั้งหลายย่อมทราบแล้วถึงเรื่องของธรรมและบุคคลผู้ประพฤติธรรม ส่วนประเด็นที่ว่า "ย่อมรักษา" นั้น จะรักษาอย่างไร? ซึ่งจะได้วิสัชนาให้ทราบเป็นลำดับต่อไป

คำว่า **ย่อมรักษา** นั้น หมายถึงการดูแล คุ้มครอง ป้องกัน ดำรงสภาพความเป็นปรกติสุขเอาไว้ มอบความสุขความเจริญ มอบสิ่งที่น่าปรารถนาน่าพอใจให้

เมื่อบุคคลทำบุญทำทาน มีการถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระภิกษุสามเณร ถวายสังฆทาน ถวายอุโปสถิกภัตรสลากภัตร มอบเงินอุดหนุนช่วยเหลือมูลนิธิต่าง ๆ ช่วยสร้างโรงพยาบาลโรงเรียน มอบทุนการศึกษาแก่เด็กผู้ด้อยโอกาส สร้างเสนาสนะ โบสถ์ วิหารถวายพระพุทธศาสนา ถวายจตุปัจจัยไทยธรรมแก่พระภิกษุสามเณร ฯลฯ บุญกุศลที่ได้สร้างสมไว้เหล่านี้ ย่อมมีวิบากเป็นกุศลวิบาก คือให้ผลอำนวยความสุข ให้สิ่งที่เกื้อหนุนให้เกิดความสุข เกิดมาในชาติใด ๆ ก็เป็นผู้มีทรัพย์สมบัติ ไม่

ขัดสนจนยาก มีอาหารรับประทาน ไม่ต้องอดอยาก ไม่ต้องหิวโหยหาอาหารรับประทานไม่ได้ สิ่งของเครื่องใช้ ยานพาหนะ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยก็เป็นไปได้โดยง่าย ผ้านุ่งผ้าห่มก็เป็นชนิดประณีต เนื้อละเอียด ไม่หยาบกระด้างระคายผิว ที่อยู่อาศัยก็ไม่คับแคบ อยู่สะดวกสบาย ฝนไม่รั่วรด บ้านไม่ร้อน มีเครื่องปรับอากาศให้เย็นสบาย หรือเกิดในเมืองหนาวในบ้านก็จะมีเตาผิง มีเครื่องทำความร้อน จะอาบน้ำก็มีน้ำอุ่นให้อาบ มีเสื้อผ้าหนา ๆ มีเสื้อขนสัตว์ใส่ให้ร่างกายอบอุ่น เหล่านี้เรียกว่า ธรรมที่ตนเองประพฤติมาแล้วนั่นแล ย่อมตามไปปกปักรักษาอำนวยความสุขความสะดวกสบาย ให้ชีวิตไม่ต้องลำบากแร้นแค้น หรือแม้แต่กรณีที่กรรมนำเกิดไม่ดี นำเกิดเป็นสุนัขเป็นต้น แต่ได้ทำบุญกุศลเอาไว้ สุนัขนี้ก็มีเจ้าของเลี้ยงดู มีที่อยู่อาศัยสบายพอสมควร บางตัวก็สบายมาก นอนในห้องปรับอากาศกับเจ้านาย มีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ ไม่อดไม่อยาก เจ็บไข้เจ้านายก็พาไปหาสัตวแพทย์ ดังนี้ จะเห็นได้ว่า ถึงแม้จะเกิดในอบายภูมิเป็นสัตว์เดียรัจฉาน แต่ธรรมก็ยังตามให้ผล ตามรักษาอยู่ตลอดเท่าที่จะมีโอกาสให้ผลได้

ผิดกับผู้ที่ไม่เคยประพฤติธรรมในเรื่องของทาน ชีวิตของเขาย่อมต้องประสบกับความลำบากในเรื่องของความเป็นอยู่ ลำบากด้วยอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ไม่มีอานิสงส์ของทานมาให้ผลเกื้อหนุน ดั่งนี้ จึงได้ชื่อว่า ไม่มีธรรมรักษา

แม้บุคคลผู้รักษาศีล ผลแห่งการประพฤติธรรมข้อนี้ย่อมให้ผลได้ต่าง ๆ กันออกไปตามประเภท ดั่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้อันมาในคัมภีร์สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ จูฬกัมมวิภังคสูตร

(ม.อุ. ๑๔/๕๗๙/๓๗๖) ว่า บุคคลผู้ละปาณาติบาตคือการฆ่าสัตว์ เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต วางอาชญา วางศาสตราแล้ว มีความเอ็นดู มีความละอาย อนุเคราะห์ด้วยความเกื้อกูลในเหล่าสรรพสัตว์ เบื้องหน้าแต่ตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ หากเกิดมาเป็นมนุษย์ ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นผู้มีอายุยืน ในทางตรงกันข้ามคือประพฤติปาณาติบาต ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก หากเกิดเป็นมนุษย์ ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีอายุสั้น

ส่วนบุคคลผู้ไม่เบียดเบียนทำร้ายร่างกายสัตว์ ไม่ทำให้บาดเจ็บ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ หากเกิดเป็นมนุษย์ในภายหลัง ย่อมเป็นผู้มีโรคภัยเบียดเบียนน้อย ในทางตรงกันข้าม บุคคลผู้ทำร้ายสัตว์เบียดเบียนสัตว์ให้บาดเจ็บ เจ็บปวด ทุกข์ทรมาน เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก หากเกิดมาเป็นมนุษย์ในภายหลัง ย่อมเป็นผู้มีโรคภัยเบียดเบียนมาก

ส่วนบุคคลผู้ไม่มักโกรธ ไม่มากด้วยความแค้นเคือง ไม่พยาบาท ไม่มุ่งร้าย ตายแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ หากเกิดมาเป็นมนุษย์ จะเกิดเป็นคนมีผิวพรรณผ่องใส ตรงกันข้ามกับบุคคลผู้มักโกรธ มากด้วยความแค้นเคือง พยาบาท มุ่งร้ายผู้อื่น ตายแล้วย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก หากเกิดมาเป็นมนุษย์อีก จะเป็นคนมีผิวพรรณทราม

ตามที่กล่าวมานี้ เป็นความบางส่วนจากจูฬกัมมวิภังคสูตร นอกจากนี้ ในศีลข้อเว้นจากการลักทรัพย์ บุคคลผู้ล่วงละเมิด ในปัจจุบันชาติ หากเขาถูกจับได้ ย่อมถูกลงโทษตามกำหนดกฎหมายของท้องถิ่นนั้น ๆ เมื่อตายไป ย่อมไปสู่อบาย ทุคติ วินิบาต นรก พ้นจากนรกมาแล้ว

เศษกรรมยังตามให้ผลได้อีก ต้องเป็นผู้มีความเสียหายทางทรัพย์สินอยู่เนือง ๆ เช่น จากภัยธรรมชาติ ฝนแล้ง น้ำท่วม ไฟไหม้ ลมพายุพัดทำลาย เล่นหุ้น หุ้นก็ราคาลง เล่นทองคำ ทองคำก็มีราคาลดลง ถึงทำการค้า ก็หากำไรได้ยาก ขาดทุนได้ง่าย นี่เป็นโทษของการผิดศีลข้อลักทรัพย์นี้ ในทางตรงกันข้าม เมื่อรักษาศีลข้อนี้ ประพฤติธรรมข้อนี้ ย่อมพ้นจากเวรภัยโทษต่าง ๆ ดังที่กล่าวมา

แม้ศีลข้อเว้นจากการประพฤติผิดในกาม เมื่อบุคคลประพฤติผิดศีลข้อนี้ เขาต้องเดือดร้อนในปัจจุบันชาติ ถ้าเป็นคนมีครอบครัว ครอบครัวก็แตกแยก ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก พ้นจากนรกมาแล้ว เศษกรรมจะทำให้เป็นกะเทย มีเพศวิปริต ต่อมาจึงเกิดเป็นหญิง แล้วจึงเกิดเป็นชายผู้เป็นหมัน หาบุตรสืบสกุลมิได้ มีผู้รู้กล่าวว่ามิใช่เป็นเพียงชาติเดียว แต่จะเป็นไปถึง ๕๐๐ ชาติ ในทางตรงกันข้าม เมื่อประพฤติศีลข้อนี้ ก็พ้นจากเวรภัยเหล่านี้ได้

แม้ศีลข้อเว้นจากมุสาวาท บุคคลที่ชอบพูดปดมุสา ในชาตินี้ ก็หาคนเชื่อถือวาจาได้ยาก ตายไปเกิดในโลกหน้า ใคร ๆ ก็ไม่ให้ความเชื่อถือ พูดจาอะไรก็กลายเป็นเหลาะแหละ ไม่ควรไว้วางใจ ให้สัญญาต่อใคร ๆ เขาก็ไม่รับเอาเป็นสาระน่าเชื่อถือ ผิดกับคนผู้มักกล่าววาจาจริง วาจาสัตย์ มีสัจวาจา พูดจาออกไป ใคร ๆ เขาก็เชื่อถือ พูดจามีน้ำหนักให้ผู้คนยำเกรง เลื่อมใส เพียงคำพูดก็ค้ำประกันได้แล้ว เกิดในชาติต่อ ๆ ไป พูดอะไร คนเขาก็เชื่อถือยำเกรง ให้สัญญาแม้ด้วยลมปาก ผู้อื่นเขาก็เชื่อถือรับรอง

แม้ศีลข้อเว้นจากการดื่มสุราเมรัยของมึนเมาต่าง ๆ ก็เช่นกัน เมื่อ

ละเมิดแล้ว ย่อมเกิดโทษต่าง ๆ ต้องเสียทรัพย์ที่ไม่ควรเสีย เกิดการทะเลาะวิวาท เกิดโรคเบียดเบียนตนเอง ถูกผู้คนเขาติเตียน ทอนกำลังปัญญา ถ้าเกิดมาเป็นมนุษย์ในชาติหน้าอีก จะเป็นผู้มีปัญญาทราม ความคิดไม่ว่องไวเฉียบแหลม หัวทื่อ เพราะการดื่มสุรา มีโทษคือมอมเมาจิตใจให้เซอะซึม ไม่เฉียบแหลม มึนงงอยู่ตลอดเวลา เมื่อจิตประเภทนี้ไปเกิด ย่อมนำเอาลักษณะเซอะซึมงง ๆ เหล่านี้ติดตัวไปเกิดอีก จึงปัญญาทราม บางครั้งถึงกับทำให้เกิดเป็นคนปัญญาอ่อน หากสังเกตดูก็จะรู้ได้ คนเมาสุราหมดสติปัญญา ครองตนไม่ได้ คนปัญญาอ่อนก็เหมือนคนเมาสุรานั่นแหละ ไม่รู้เรื่องอะไรเลย ทำอะไรก็ไม่รู้ตัว แม้สิ่งปฏิกูลก็นำมารับประทานได้ นอนที่ไหนก็นอนได้ ไม่รับรู้เรื่องอะไร ๆ ทั้งนั้น **นี่แหละโทษของการไม่ประพฤติธรรม เป็นโทษที่ติดตามข้ามภพข้ามชาติได้จริง ๆ**

ดังที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า เมื่อบุคคลไม่ประพฤติธรรม มีการฆ่าสัตว์ เบียดเบียนสัตว์ เป็นต้น ก็ย่อมจะได้รับผลกรรมตามสนองทั้งในชาตินี้และชาติหน้า มีการเกิดเป็นมนุษย์ที่มีอายุสั้น มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน เป็นต้น แต่เมื่อบุคคลประพฤติธรรม ย่อมได้รับผลของกรรมดีนั้นตอบสนอง เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ก็เป็นผู้มีอายุยืน ไม่เบียดเบียนสัตว์ ก็เป็นผู้มีโรคภัยไข้เจ็บน้อย ดั่งนี้ก็คือธรรมที่บุคคลประพฤติแล้วนั่นแล ย่อมตามรักษาผู้ที่ประพฤติธรรมนั้นให้ได้รับวิบากที่ดี มีความสุข สมดังพระพุทธพจน์ที่พระสุคตเจ้าตรัสไว้ อันมาในคัมภีร์สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ว่า

ยาทิสํ วปเต พีชํ ตาทิสํ ลภเต ผลํ
กลฺยาณการี กลฺยาณํ ปาปการี จ ปาปกํ

(สํ.ส. ๑๕/๙๐๓/๓๓๓)

ซึ่งแปลความได้ว่า "บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลของพืชเช่นนั้น บุคคลผู้กระทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี บุคคลผู้กระทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว" ดั่งนี้ บุคคลผู้กระทำกรรมดี กรรมดีย่อมให้ผลที่ดี มีความสุข ความเจริญ กรรมดีที่ทำนั่นแหละย่อมตามรักษา คือตามให้ผลดีแก่ชีวิต จะอยู่ในปัจจุบันชาติ ก็มีความเจริญรุ่งเรือง ชีวิตมีความสุข ละโลกนี้ไปแล้ว ไปเกิดในที่แห่งใดภพใด วิบากของกรรมดีนั้นก็ยังคงให้ผลดีได้อยู่เสมอ ติดตามไปเหมือนเงาตามตัว คอยคุ้มครองรักษาให้ชีวิตปลอดจากภัยอันตรายต่าง ๆ ปลอดจากโรคภัยไข้เจ็บ มีชีวิตความเป็นอยู่ที่สุขสบาย ต่างกันกับผู้กระทำกรรมชั่ว กรรมชั่วย่อมให้ผลชั่ว ให้ผลเป็นโทษเป็นทุกข์ อยู่ในปัจจุบันชาติก็ทุกข์ ไม่ทุกข์กายก็ทุกข์ใจ ละโลกนี้ไปแล้ว เกิดในภพใดภูมิใด ชีวิตย่อมจะต้องรับผลชั่ว ได้รับความเดือดร้อน ต้องตกทุกข์ได้ยาก ชีวิตลำบากลำเค็ญ ธรรมไม่สามารถจะคุ้มครองรักษาผู้ไม่ประพฤติธรรมได้เลย

อนึ่ง เมื่อกล่าวถึงการปฏิบัติธรรมในขั้นของการเจริญจิตตภาวนา ทำสมาธิจิตให้บังเกิดขึ้น เมื่อปฏิบัติไปจนถึงขั้นที่จิตสงบระงับจากนิวรณ์ตามกำลังแห่งองค์ฌานแล้ว จิตย่อมผ่องใส ปราศจากอกุศลเข้าครอบงำ นิวรณ์ ๕ ประกอบไปด้วย

๑. **กามฉันท์** ความยินดีติดใจรักใคร่ในกาม

๒. **พยาบาท** ความคิดปองร้ายผู้อื่น ทำร้ายผู้อื่น

๓. **ถีนมิทธะ** ความง่วงงุน หดหู่ เคลิบเคลิ้ม

๔. **อุทธัจจกุกกุจจะ** ความคิดฟุ้งซ่าน ความรู้สึกเบื่อหน่ายรำคาญใจ

๕. **วิจิกิจฉา** ความลังเลสงสัย ไม่อาจจะตัดสินให้เด็ดขาดลงไปได้

นิวรณ์ ๕ นี้ เป็นเครื่องกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี บุคคลผู้ถูกนิวรณ์ ๕ เหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งเข้าครอบงำจิตแล้ว จิตจะหมดกำลัง ไม่สามารถจะทำความดีใด ๆ ให้เกิดขึ้นได้ ยกตัวอย่างเช่น เมื่อถูกกามฉันท์เข้าครอบงำจิตใจ ในขณะนั้นยินดีติดใจพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่ใจปรารถนาอยากจะได้ เรียกว่าตกอยู่ในสภาพหน้ามืดตามัว ยิ่งถูกครอบงำมากจนถึงขั้นที่ท่านเรียกว่า โงศีรษะไม่ขึ้น จิตใจมุ่งไปในเรื่องของกามฉันท์นั้น ๆ เพียงอย่างเดียว ไม่มีกำลังจะกระทำเรื่องอื่นใดให้ได้ผลดีได้เลย เพราะจิตใจสามารถจะปรุงแต่งได้ครั้งละอารมณ์เดียวเท่านั้น ทั้งสติทั้งปัญญาที่จะกระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นกุศลเป็นสิ่งที่เกื้อกูล ก็ไม่อาจจะเกิดได้ เพราะถูกกามฉันท์เข้าครอบงำจิตเอาไว้เสียแล้ว แต่เมื่อบุคคลเจริญสมาธิภาวนา กำจัดนิวรณ์ ๕ ได้แล้ว จิตใจก็จะผ่องใส เป็นสภาพที่มีกำลังนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เกิดสุข เกิดความเกื้อกูลได้ แม้นิวรณ์ข้อพยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉาก็เช่นเดียวกัน ถูกสมาธิกำจัดเสียแล้ว ย่อมจะทำให้บุคคลประสบผลดีอย่างแน่นอน **นี่แลธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม**

แม้ในเรื่องของการปฏิบัติธรรมในขั้นปัญญา เมื่อบุคคลเจริญปัญญา เรียนให้รู้สิ่งที่ถูกสิ่งที่ผิด ย่อมสามารถทำได้ถูกต้อง ละสิ่งที่ผิดถือเอาแต่สิ่งที่ถูกต้องได้ ดำเนินชีวิตไปในวิถีทางที่ถูกต้อง สร้างความรู้ความเข้าใจในชีวิต ทำความรู้ซึ้งถึงสภาพธรรมตามที่เป็นจริงอย่างไรเป็นไปในลักษณะของสามัญญลักษณะ คือ **อนิจจัง** ไม่เที่ยง **ทุกขัง** ทนอยู่อย่างเดิมไม่ได้ **อนัตตา** ไม่ใช่ตัวตน ขัดเกลาความเข้าไปยึดมั่นถือมั่นด้วยตัณหามานะทิฏฐิ ถอนความตามเห็นว่าเป็นตัวเป็นตนออกได้ ดำเนินไป

จนถึงขั้นแรกของพระอริยบุคคลก็คือพระโสดาบัน เมื่อบรรลุถึงโสดาบันแล้ว เป็นอันว่า ปิดประตูอบายอย่างแท้จริง แต่ก็ยังประสบกับความทุกข์ได้อยู่ และเป็นที่หวังได้เลยว่า อีกไม่เกิน ๗ ชาติ ต้องสำเร็จเป็นพระอรหันต์อย่างแน่นอน เมื่อบรรลุถึงพระอรหัตแล้ว เป็นอันว่าย่อมพบกับความสุขอย่างแน่นอน พ้นจากทุกข์ทั้งหลายโดยสิ้นเชิง สมดังพระพุทธดำรัสที่พระศาสดาเจ้าตรัสไว้ อันมาในคัมภีร์สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ (ม.ม. ๑๓/๒๘๗/๒๘๑) และคัมภีร์สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ขุ. ธ. ๒๕/๒๕/๔๒) ว่า

นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ

พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง

คือทุกข์จากวัฏสงสารย่อมไม่มีแก่พระอรหันต์อีกต่อไป ทุกข์ทางใจใด ๆ ก็ไม่สามารถที่จะครอบงำจิตใจของท่าน คือไม่เกิดกับจิตท่านอีกต่อไป ทุกข์ทางกายมีอยู่ก็จริง แต่ไม่อาจจะซึมเข้าไปเป็นทุกข์ทางใจได้ ทุกข์กายก็สักแต่ว่าทุกข์กาย มันเป็นของมันอยู่อย่างนั้น พระอรหันต์ท่านไม่รับเอามาเป็นทุกข์ของท่านเลย เมื่อทุกข์ไม่ใช่ของท่าน ท่านก็ไม่มีทุกข์ จึงมีแต่เพียงความสุขเท่านั้น

ดังนี้จึงกล่าวได้ว่า การปฏิบัติธรรมในขั้นของการเจริญปัญญาย่อมรักษาบุคคลให้ไม่ต้องเดือดร้อนจากความชั่วจากที่ชั่วใด ๆ มีแต่จะตามรักษาตามมอบความสุขความเจริญให้อย่างแท้จริง จนถึงรักษาให้เป็นสุขไร้ทุกข์อย่างสิ้นเชิง โดยเป็นพระอรหันต์ ดังนี้ก็จะสมกับที่เราท่านทั้งหลายสวดมนต์ทำวัตรค่ำกันว่า

ธมฺโม กุโลกปตนา ตทธาริธารี

ซึ่งแปลความได้ว่า พระธรรมย่อมทรงไว้คือย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรมผู้ปฏิบัติธรรมไว้ ไม่ให้ตกไปสู่โลกที่ชั่ว ดังนี้

คำว่า โลกที่ชั่ว ก็คือ อบาย ทุคติ วินิบาต นรก อบาย หมายถึงภูมิกำเนิดที่ปราศจากความเจริญ ทุคติ คือทางดำเนินไปที่ไม่ดี เป็นทางชั่ว วินิบาต หมายถึงโลกหรือวิสัยที่ตกไปแห่งสัตว์อย่างไร้อำนาจ หรือแดนเป็นที่ตกลงไปพินาศย่อยยับ นรก หมายถึงเหวแห่งความทุกข์ หรือที่อันไม่มีความสุขความเจริญ หรือที่ไปเกิดและเสวยความทุกข์ของสัตว์ผู้ทำบาป พระธรรมย่อมตามรักษาทรงเอาไว้ซึ่งบุคคลผู้ประพฤติธรรม จากการตกไปสู่โลกที่ชั่วทั้ง ๔ ประเภท ตามที่กล่าวมานี้

แม้ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภิกขุวรรค เรื่องสัมพหุลภิกษุ ก็มีเรื่องเล่าประกอบถึงการที่ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม เรื่องย่อมีอยู่ว่า มหาอุบาสิกาผู้เป็นมารดาของท่านพระโสณกุฏิกัณณะผู้เป็น ๑ ใน ๘๐ พระมหาสาวก อาราธนาให้ท่านพระโสณกุฏิกัณณะแสดงธรรมแก่ตน โดยกำหนดวันแล้วพาบริวารของตนทั้งหมดไปฟังธรรมด้วยกัน เหลือหญิงทาสีคนเดียวอยู่เฝ้าเรือน ทีนั้นพวกโจร ๙๐๐ คนหาช่องทางปล้นบ้านมหาอุบาสิกามานานแล้ว แต่ไม่ประสบโอกาสสักครั้งเดียว เพราะมหาอุบาสิกาดูแลระวังเป็นอย่างดี แต่วันฟังธรรมนี้เป็นโอกาสเหมาะ จึงพากันขุดอุโมงค์ลอดไปถึงกลางเรือนเพื่อขนเอาทรัพย์ โดยให้หัวหน้าโจรไปเฝ้ามหาอุบาสิกาเอาไว้ ในกรณีที่นางรู้ตัวว่าโจรปล้นเรือน จะกลับมา ก็ให้ใช้ดาบฟันนางให้ตาย เมื่อโจรเปิดห้องเหรียญเงินขนเอาเหรียญเงินไปอยู่ นางทาสีก็รีบไปแจ้งแก่มหาอุบาสิกาว่า โจรปล้นห้องเก็บเงินแล้ว

มหาอุบาสิกาสั่งนางทาสีให้กลับไปเรือน อย่าทำลายการฟังธรรมของนางเลย จงปล่อยให้โจรเอาเงินไป ฝ่ายโจรเอาเงินเหรียญไปหมดแล้ว ก็เปิดห้องเก็บโลหะเงิน นางทาสีก็ไปแจ้งมหาอุบาสิกาอีก นางก็สั่งเช่นเดิม ฝ่ายโจรขนโลหะเงินหมดแล้ว ก็เริ่มเปิดห้องเก็บทองนำทองไป นางทาสีก็ไปแจ้งแก่มหาอุบาสิกาอีก ครั้งนั้นมหาอุบาสิกาเรียกนางทาสีมาสั่งว่า "เราสั่งให้โจรจงขนทรัพย์ไปตามใจชอบ เราจะฟังธรรม เจ้าอย่าทำอันตรายแก่การฟังธรรมของเรา แต่เจ้าหาเชื่อฟังคำของเราไม่ เจ้ายังขืนมากล่าวซ้ำ ๆ ซาก ๆ อีก หากเจ้ามาอีกที เราจะลงโทษเจ้าให้หนัก เจ้าจงกลับไปบ้านเสียเถิด" ดั่งนี้

นายโจรฟังถ้อยคำของมหาอุบาสิกาแล้ว คิดว่า "ถ้าเรานำทรัพย์ของหญิงแม้ดีปานนี้ไป พวกเราคงจะถูกฟ้าผ่าตายแน่" จึงรีบไปสู่บ้านของมหาอุบาสิกา แล้วสั่งให้นำทรัพย์กลับไปไว้ยังที่เดิม แล้วกลับมาขอให้นางยกโทษให้ แล้วโจรทั้งหมดก็พร้อมใจกันบวชเป็นศิษย์ของท่านพระโสณ-กุฏิกัณณะ พระผู้เป็นบุตรชายของมหาอุบาสิกา

มหาอุบาสิการอดพ้นจากความตายและความสูญเสียทรัพย์มหาศาลมาได้ก็เพราะการประพฤติธรรมของนางนั่นเองรักษานางเอาไว้ ดังนั้นจึงสมดังพระพุทธศาสนสุภาษิตที่ยกเป็นนิกเขปบทในเบื้องต้นว่า

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี

ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

แสดงพระธรรมเทศนามาก็พอสมควรแก่เวลา ได้เนื้อหาสาระที่นำไปคิดพิจารณาแล้วประพฤติปฏิบัติ ก็จะได้ความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้.

*คำว่า **ชีวิต** นั้น ได้แก่อายุ ความตั้งอยู่ ความดำเนินไป*
ความรักษาภพนั้น ๆ เอาไว้ได้...รวมความก็คือ
ความที่ร่างกายของสัตว์ของคนนั้น ๆ ยังเป็นไปอยู่
ยังไม่หยุดทำงาน หัวใจยังคงสูบฉีดโลหิต
ทุก ๆ อวัยวะในร่างกายยังคงทำงานของตน ๆ
ถึงจะบกพร่องไปบ้าง แต่โดยรวมแล้ว ยังคงดำเนินต่อไปได้อยู่

การดำเนินชีวิตหรือการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า ใช้ชีวิตอย่างมีประโยชน์
ทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น หรือใช้ชีวิตอย่างไร้ค่า ใช้ชีวิตอย่างมีโทษ
ทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น อันเป็นไปในแง่มุมต่าง ๆ มากมาย
*แม้อย่างนี้ก็เรียกว่า **ชีวิต** เช่นกัน*

ธรรมเทศนาเรื่อง

ชีวิตกถา

๒๙ ธันวาคม ๒๕๕๗

ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ จบ)

ชีวิตํ อตฺตภาโว จ สุขทุกฺขา จ เกวลา

เอกจิตฺตสมายุตฺตา ลหุโส วตฺตติกฺขโณติ ฯ

(ขุ. มหานิ. ๒๙/๔๙/๔๘)

บัดนี้ จะแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้พอสมควรแก่การฟังธรรมในวันธัมมัสสวนะ คือวันเป็นที่ฟังธรรม อันเวียนมาบรรจบครบรอบเข้าอีกครั้งหนึ่ง

วันนี้เป็นวันจันทร์ที่ ๒๙ เดือนธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๗ ตรงกับ วันขึ้น ๘ ค่ำ เดือนยี่ ปีมะเมีย ซึ่งเป็นวันอุโบสถและเป็นวันธัมมัสสวนะสุดท้ายของปี จะมีถัดไปอีกครั้งก็ในปีหน้า นั่นก็หมายความว่า ชีวิตของเราทุกคนได้หมดไปอีกปีหนึ่งแล้ว สมมติว่าเราเหลือเวลาอีก ๑๕ ปี จะหมดบุญ สิ้นสุดความเป็นมนุษย์ จำต้องจุติคือเคลื่อนไปจากความเป็นมนุษย์นี้ ในปีหน้าเราก็จะเหลือเวลาอยู่ในโลกนี้อีกเพียง ๑๔ ปี

และก็จะน้อยลง ๆ ไปเรื่อย ๆ จนเหลือเพียง ๑ ปี ครึ่งปี และใช้หมดไปในที่สุด โอกาสที่จะทำความดีสั่งสมความดีของเรานั้นจึงน้อยลงทุกที โอกาสที่จะฝึกหัดอบรมพัฒนาจิตใจตนเองนั้นให้พ้นทุกข์ก็น้อยลง ๆ ไปตามเวลาที่ผ่านไป ดังนั้น ในวันนี้จะขอนำเรื่องของชีวิตมาแสดงตามนัยที่ท่านพระสารีบุตร พระอัครสาวกเบื้องขวาผู้เลิศทางปัญญากว่าสาวกทั้งหลายของพระพุทธเจ้า ได้กล่าวเอาไว้ อันมาในคัมภีร์สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศว่า

ชีวิตํ อตฺตภาโว จ สุขทุกฺขา จ เกวลา

เอกจิตฺตสมายุตฺตา ลหุโส วตฺตติกฺขโณ

ซึ่งแปลความได้ว่า **ชีวิต อัตภาพ ความสุขความทุกข์ทั้งหมด ประกอบพร้อมอยู่ในจิตดวงเดียว ขณะย่อมเป็นไปพลัน** ดั่งนี้

คำว่า **ชีวิต** นั้น ได้แก่อายุ ความตั้งอยู่ ความดำเนินไป ความรักษาภพนั้น ๆ เอาไว้ได้ ชีวิตอินทรีย์ที่ยังดำเนินไปอยู่ รวมความก็คือความที่ร่างกายของสัตว์ของคนนั้น ๆ ยังเป็นไปอยู่ ยังไม่หยุดทำงาน หัวใจยังคงสูบฉีดโลหิต ทุก ๆ อวัยวะในร่างกายยังคงทำงานของตน ๆ ถึงจะบกพร่องไปบ้าง แต่โดยรวมแล้ว ยังคงดำเนินต่อไปได้อยู่ ธาตุทั้งสี่ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ยังคงคุมกันอยู่เป็นรูปเป็นร่างกายของเรา ยังไม่พรากออกจากกัน ในเวลาที่พรากออกจากกันนั้น ท่านกล่าวว่า "ธาตุลมจะดับไปก่อน ธาตุร้อนคือธาตุไฟก็จะหยุดไปตาม (ธาตุลม) ธาตุน้ำก็จะหมดสิ้น ธาตุดินก็กระจัดกระจาย" แต่นี่เป็นเพียงชีวิตในมุมมองของร่างกายเท่านั้น ชีวิตยังมีอีกส่วนหนึ่ง คือ ความสุข ความทุกข์ ความเจริญ ความเสื่อม การดำเนินชีวิตหรือการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า ใช้ชีวิตอย่างมี

ประโยชน์ทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น หรือใช้ชีวิตอย่างไร้ค่า ใช้ชีวิตอย่างมีโทษทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น อันเป็นไปในแง่มุมต่าง ๆ มากมาย แม้อย่างนี้ก็เรียกว่าชีวิตเช่นกัน ดั่งคำบาลีที่ว่า **สุชีวิตํ** ชีวิตดี คือการมีชีวิตหรือการดำเนินชีวิตไปในทางแห่งกุศล ทำบุญทำทาน และ**ทุชฺชีวิตํ** ชีวิตเลว ชีวิตชั่ว คือการมีชีวิตหรือการดำเนินชีวิตไปในทางแห่งอกุศล ก่อกรรมที่เป็นบาปเป็นความชั่วต่าง ๆ

ส่วน **อัตภาพ** นั้นเล่า ได้แก่ขันธ์ ๕ ของคนเรานี้นั่นแหละ ขันธ์ ๕ ได้แก่อะไรบ้าง? ขันธ์ ๕ นี้ ก็ได้แก่**รูปขันธ์** กองรูป **เวทนาขันธ์** กองเวทนา **สัญญาขันธ์** กองสัญญา **สังขารขันธ์** กองสังขาร **วิญญาณขันธ์** กองวิญญาณ

ข้อที่ ๑ **รูปขันธ์ กองรูป** โดยจำแนกคือ ธาตุ ๔ อันได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม

ธาตุ ในความหมายของพระพุทธศาสนา มิใช่ธาตุในทางวิทยาศาสตร์ที่หมายถึงสสารประเภทต่าง ๆ ที่เป็นต้นเดิมของวัตถุสิ่งของสัตว์ต่าง ๆ เช่น คาร์บอน ไฮโดรเจน ออกซิเจน ทองคำ ทองแดง เหล็ก เหล่านี้ แต่ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึงสิ่งที่ดำรงทรงสภาพของตน ๆ เอาไว้

ธาตุดิน หมายถึงสิ่งที่แข้นแข็ง ร่างกายของมนุษย์จำแนกออกเป็นอาการ ๑๙ หรือ ๒๐ ดังที่เราสวดกันอยู่ว่า เกสา ผม โลมา ขน นขา เล็บ ทนฺตา ฟัน ตโจ หนัง มํสํ เนื้อ นหารู เอ็น อฏฺฐี กระดูก อฏฺฐิมิญฺชํ เยื่อในกระดูก วกฺกํ ม้าม หทยํ หัวใจ ยกนํ ตับ กิโลมกํ พังผืด ปิหกํ ไต ปปฺผาสํ ปอด อนฺตํ ไส้ใหญ่ อนฺตคุณํ ไส้น้อยหรือสายรัดไส้ อุทริยํ อาหารใหม่ กรีสํ อาหารเก่า ทั้งหมดนี้เป็นอาการ ๑๙ เติมมตฺถเก มตฺถลุงฺคํ

เยื่อในขมองศีรษะ ก็รวมเป็น ๒๐ เหล่านี้ทั้งหมดเป็นธาตุดิน

ส่วนธาตุน้ำ หมายถึงสิ่งที่ทรงสภาพความเอิบอาบ เหลว ไหลได้ ซึมซาบ ร่างกายของมนุษย์นี้จำแนกออกเป็น ๑๒ อย่าง คือ ปิตฺตํ น้ำดี เสมฺหํ น้ำเสลด ปุพฺโพ น้ำเหลือง โลหิตํ น้ำเลือด เสโท น้ำเหงื่อ เมโท มันข้น อสฺสุ น้ำตา วสา มันเหลว เขโฬ น้ำลาย สิงฺฆาณิกา น้ำมูก ลสิกา น้ำไขข้อ มุตฺตํ น้ำมูตร

เมื่อรวมธาตุดิน ๑๙ หรือ ๒๐ กับธาตุน้ำ ๑๒ ก็เป็น ๓๑ หรือ ๓๒ ดั่งที่เรากล่าวกันว่า เกิดมาเป็นคนมีอาการครบ ๓๒ ประการนั่นเอง

ส่วนธาตุไฟ หมายถึงสิ่งที่ทรงสภาพความร้อนในร่างกายของมนุษย์นี้ จำแนกออกเป็น สิ่งที่ทำให้ร่างกายอบอุ่น (เรียกว่า สันตัปปัคคี), สิ่งที่ทำให้ร่างกายย่อยสลาย ทรุดโทรม แห้งเหี่ยว คร่ำคร่า วิกลวิปริตไปปราศจากงาม (เรียกว่า ชีรณัคคี), สิ่งที่ทำให้ร่างกายร้อนกระวนกระวายจนทนไม่ได้ ต้องประพรมชโลมพ่นทา (เรียกว่า ปริทัยอัคคี), สิ่งที่ทำให้อาหารในกายแปรปรวนย่อยไปเป็นอันดี (เรียกว่า ปริณามัคคี)

ส่วนธาตุลม หมายถึงสิ่งที่ทรงสภาพความไหวตัว อุปถัมภ์ค้ำชูกายให้สำเร็จกิจ มีสั่นไหว ลุกขึ้น เดิน ยืน นั่ง นอน เหล่านี้เป็นต้น ร่างกายมนุษย์เรานี้มีอาการอยู่ ๖ อย่างคือ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ทำให้เป็นโทษ เช่นวิงเวียน เรอ, ลมพัดลงเบื้องต่ำ เช่น ผายลม ขับดันของเสียออกทางเบื้องต่ำ, ลมพัดอยู่ในท้องนอกไส้ ทำให้แน่นให้ปวดท้อง, ลมพัดอยู่ภายในไส้ใหญ่ ทำให้ท้องแข็งท้องตึง, ลมพัดซ่านทั่วไปในอวัยวะน้อยใหญ่ ทำให้สามารถคู้แขนขา เหยียดแขนขา ลุกขึ้นยืน เดิน นั่ง นอนได้ตามที่ต้องการ, และสุดท้าย คือ ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก

ธาตุทั้ง ๔ นี้ รวมกันเข้าเรียกว่า มหาภูตรูปหรือรูปอันเป็นหลักใหญ่ นอกจากนี้ยังมีรูปที่เข้าไปอาศัยมหาภูตรูปนี้อีก ๒๔ รูป เป็นอาการของมหาภูตรูป มีจักขุปสาท โสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท เป็นต้น ซึ่งรวมเรียกว่า อุปาทายรูปหรือรูปอาศัย

นอกจากธาตุ ๔ และอุปาทายรูปนี้แล้ว ท่านยังเติมธาตุที่ ๕ เข้าในรูปกายนี้อีก ที่เรียกว่าอากาสธาตุ ธาตุคืออากาศอันแทรกอยู่ตามช่องว่างต่าง ๆ ในร่างกายนี้แหละ ทำให้ส่วนต่าง ๆ แบ่งแยกออกจากกันได้ ไม่ติดต่อเป็นอันเดียวกันไปทั้งหมด เช่น ช่องว่างในหู ช่องว่างในลำคอ ช่องว่างภายในช่องท้อง

ข้อที่ ๒ **เวทนาขันธ์ กองเวทนา** อันว่าเวทนานั้นมิใช่ความนึกสงสาร ดั่งมีคำที่คนไทยใช้กันติดปากคือ “น่าสมเพชเวทนา” แต่เวทนาในเวทนาขันธ์นี้ หมายถึงความรู้สึก ความเสวยอารมณ์ของจิตใจ แบ่งเป็น ๓ ประเภทก็ได้ แบ่งเป็น ๕ ประเภทก็ได้

ถ้าแบ่งเป็น ๓ ประเภท ก็จะได้ สุขเวทนา ความรู้สึกเป็นสุขความรู้สึกสบาย, ทุกขเวทนา ความรู้สึกไม่สบาย รู้สึกเป็นทุกข์ เร่าร้อนกระวนกระวาย, และอทุกขมสุขเวทนา ความรู้สึกเฉย ๆ ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข เหล่านี้แบ่งเป็น ๓ ประเภท

ถ้าแบ่งเป็น ๕ ประเภท ก็จะได้ สุขเวทนา ความรู้สึกเป็นสุขทางกาย, ทุกขเวทนา ความรู้สึกเป็นทุกข์ทางกาย, โสมนัสเวทนา ความรู้สึกเป็นสุขทางใจ, โทมนัสเวทนา ความรู้สึกเป็นทุกข์ทางใจ, อุเบกขาเวทนา ความรู้สึกเป็นกลาง เฉย ๆ ทางใจ

หากจะมีคำถามเพื่อความชัดเจนว่า แล้วความรู้สึกเฉย ๆ ทางกาย

ไม่มีหรือ? ขอเฉลยว่า ความรู้สึกเฉย ๆ ทางกายนั้นมีอยู่ แต่ท่านจัดอยู่ในสุขเวทนา เพราะเมื่อกายรู้สึกเฉย ๆ นั้น นั่นแหละเป็นความสุขของกายแล้ว เหมือนที่เราทั้งหลายนั่งอยู่ ณ บัดนี้ ถ้าปราศจากความเมื่อยล้า ความร้อนเย็นไม่รบกวน ก็จะรู้สึกเฉย ๆ แต่ความเป็นจริง เรารู้สึกทนได้ อยู่ไปได้เรื่อย ๆ ในสภาพเช่นนี้ นี่แหละคือความสุขแล้ว สุขคือสภาวะที่อดทนได้ง่าย ทุกข์คือสภาวะที่อดทนได้ยาก **แต่ทั้ง ๒ อย่างก็ต้องทนทั้งนั้น** ดังนั้น สุขจริง ๆ หาได้มีไม่ มีแต่ทนได้ง่ายหรือทนได้ยากเท่านั้น แต่ทั้งหมดก็ต้องทน ต้องแบกรับความรู้สึกเอาไว้ ต้องเสวยอารมณ์อยู่ตลอดเวลามิได้ว่างเว้นเลย สมดังที่พระวชิราภิกษุณีกล่าวเอาไว้ อันมาในคัมภีร์สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ว่า

ทุกฺขเมว หิ สมฺโภติ ทุกฺขํ ติฏฺฐติ เวติ จ
นาญฺญตฺร ทุกฺขา สมฺโภติ นาญฺญตฺร ทุกฺขา นิรุชฺฌติ

(สํ. ส. ๑๕/๑๙๙; ขุ. มหา. ๒๙/๕๓๖)

อันแปลความได้ว่า **“ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์ย่อมตั้งอยู่และเสื่อมไป นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรเกิด นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรดับ”** ดังนี้

พุทธศาสนสุภาษิตนี้บอกอย่างชัดเจนแล้วว่า **“ในโลกนี้มีแต่ทุกข์ทั้งนั้น”** แต่คนเราหลงไปเห็นว่า “ทุกข์น้อย ๆ นั่นเอง คือความสุข” เหมือนโลกนี้มีแต่ความร้อนเท่านั้น แต่เราไปเข้าใจเอาเองว่า ร้อนน้อย ๆ นั่นแหละคือเย็น เมื่อเรากล่าวถึงอุณหภูมิ ก็คือกล่าวถึงความร้อน อุณหะคือร้อน ภูมิคือที่ตั้ง อุณหภูมิคือบอกว่าความร้อนตั้งอยู่ตรงไหน ตั้งอยู่ที่ ๓๕ องศาเซลเซียส หรือตั้งอยู่ที่ ๑๘ องศาเซลเซียส หรือ ๕ องศาเซลเซียส ความจริง ๕ องศาเซลเซียส ก็คือร้อนอยู่ตรงที่วัดได้ ๕ ขีดจาก ๐ ขึ้นมา

ถามว่า ๕ องศา เย็นหรือร้อน? หากเราเอาความสบายของร่างกาย เราก็ต้องว่า เย็นเกินไป แต่ความจริงร้อนน้อยเกินไป หากจะแช่ไอศกรีมที่ ๕ องศา เราก็ต้องบอกว่า เย็นไม่พอหรือร้อนไป เพราะที่ ๕ องศา ไอศกรีมย่อมละลาย ไม่อาจคงสภาพเดิมได้ ต้องร้อนน้อยกว่า ๕ องศาอีก ดังนั้น ๕ องศาจึงร้อนไปสำหรับไอศกรีม แต่ถ้าจะต้มน้ำให้เดือด ๙๐ องศาก็ร้อนไม่พอ ต้องบอกว่า ๙๐ องศาเย็นเกินไป ดังนั้น ก็ต้องเพิ่มความร้อนมากขึ้นอีก ฉันใดก็ฉันนั้น ทุกข์ก็เหมือนกัน มีแต่ทุกข์น้อย ๆ กับทุกข์มาก แต่ทุกข์น้อยเราเรียกกันว่าสุข แต่สุขไม่จริง ยกตัวอย่างเช่น เดินมานานจนเมื่อยขาเมื่อยหลัง ได้นั่งพัก ก็จะรู้สึกสบาย มีความสุข แต่นั่งไปเรื่อย ๆ เริ่มทนไม่ได้ ก็คือเริ่มจะทุกข์อีกแล้ว ความรู้สึกสบายขาสบายหลังจะค่อย ๆ หมดไป ทุกข์เริ่มจะเข้ามาแทนที่ นั่งไปอีก ๆ ทนไม่ไหวแล้ว ทุกข์มากเหลือเกิน ต้องลุกไปเดินอีก หรือไม่ก็ล้มตัวลงนอน พอนอนไปนาน ๆ ก็ปวดเมื่อยไปทั้งตัวอีก ต้องลุกขึ้นนั่งอีก เพียงเท่านี้ก็เห็นได้อย่างชัดเจนแล้วว่า มีแต่ทนได้ง่าย ทนพอไหว กับทนไม่ได้ คือทุกข์ทั้งนั้นนั่นเอง

ข้อที่ ๓ **สัญญาขันธ์ กองสัญญา** สัญญาคือความจำได้หมายรู้ เหมือนกับไม้กองหนึ่ง ทุก ๆ แผ่นเหมือนกันหมด จะจำได้ว่าแผ่นไหนเป็นแผ่นไหน ก็ต้องดูที่ความแตกต่าง เช่น แผ่นนี้มีตาไม้อยู่ตรงนี้ แผ่นนั้นมีเสี้ยนไม้อยู่ตรงนั้น ถ้ายังจำยากก็หาถ่านมาขีดสีดำเป็นเครื่องหมาย หรือเขียนหมายเลขกำกับลงไป คราวนี้ก็จำได้ง่าย สัญญาก็คือจำได้หมายรู้ คือมีเครื่องหมายสำหรับเป็นที่ให้รู้ได้ แผ่นที่ ๑ ก็วางตรงนี้ แผ่นที่ ๒ ก็วางตรงนี้ ดั่งนี้ก็จะไม่ผิดที่ผิดทาง เพราะมีหมายเลขเป็นที่จดจำไว้ สัญญาก็คือความจำเครื่องหมายต่าง ๆ ได้นั่นเอง จดจำเรื่องราวต่าง ๆ ทุกข์สุขต่าง ๆ

เอาไว้ในจิตใจนี้เอง

ข้อที่ ๔ **สังขารขันธ์ กองสังขาร** สังขารก็คือความปรุงแต่ง ความคิดปรุง สิ่งที่เข้ามาปรุงจิตใจของคนเรานี้เอง โลภะหรือราคะก็เข้ามาปรุงจิตให้คิดอยากได้ โทสะก็เข้ามาปรุงจิตให้คิดทำร้ายคิดพยาบาท โมหะก็เข้ามาปรุงจิตให้คิดหลงไปในเรื่องราวต่าง ๆ เช่น หลงไปในเรื่องของฤกษ์ยาม เรื่องความขลังความศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ หรือจะเป็นอโลภะหรืออโทสะหรืออโมหะ ก็เข้ามาปรุงจิตให้เป็นไปในทางตรงกันข้ามกับ โลภะ โทสะ โมหะที่กล่าวมาแล้ว หรือจะเป็นวิตก การยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ วิจาร การประคองจิตไว้ในอารมณ์ วิริยะ ความเพียร ปีติ ความอิ่มเอิบใจ อหิริกะ ความไม่ละอายต่อบาป อโนตตัปปะ ความไม่เกรงกลัวต่อบาป มานะ ความถือเนื้อถือตัว อิสสา ความริษยาทนเห็นคนอื่นได้ดีไม่ได้ มัจฉริยะ ความตระหนี่ สติ ความระลึกได้ กรุณา ความสงสารปรารถนาให้คนอื่นสัตว์อื่นพ้นทุกข์ ปัญญา ความรู้ เหล่านี้เป็นคุณชาติที่เข้ามาปรุงจิตทั้งสิ้น เป็นสังขารขันธ์ กองสังขาร

ข้อที่ ๕ ข้อสุดท้าย **วิญญาณขันธ์ กองวิญญาณ** วิญญาณนี้ไม่ใช่วิญญาณที่เราเข้าใจกันว่า ล่องลอยไปมาในสภาพที่เรียกกันว่า ภูตผีปีศาจ แต่หมายถึงสิ่งที่ออกไปรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และมนะคือใจ รู้ทางตาก็เรียกว่า จักขุวิญญาณ รู้ทางหูก็เรียกว่า โสตวิญญาณ รู้ทางจมูกก็เรียกว่า ฆานวิญญาณ รู้ทางลิ้นก็เรียกว่า ชิวหาวิญญาณ รู้ทางกายก็เรียกว่า กายวิญญาณ รู้ทางใจก็เรียกว่า มโนวิญญาณ

ทั้ง ๕ ข้อนี้ รวมกันเข้าก็เรียกว่า **ขันธ์ ๕** หรือ **เบญจขันธ์** สรุปรวมเข้าก็คืออัตภาพของเราทุก ๆ คนนี้เอง ไม่มีเกินไปกว่านี้อีก

จากคาถาที่เป็นบทอุเทศในเบื้องต้นที่ว่า “ชีวิต อัตภาพ ความสุข ความทุกข์ทั้งหมด ประกอบพร้อมอยู่ในจิตดวงเดียว” ดังนี้ คำว่า ชีวิต และคำว่า อัตภาพ ก็ได้อธิบายมาแล้ว คำต่อไปคือคำว่า ความสุข และความทุกข์ ซึ่งก็ได้อธิบายมาแล้วในตอนที่ว่าด้วยเวทนาขันธ์ กองเวทนา คำว่า ความสุขและความทุกข์ ในที่นี้ หมายเอาเวทนาที่เกิดขึ้นทั้งหมด คือความสุขก็เป็นไปทั้งทางกายและทางใจ ความทุกข์ก็เป็นไปทั้งทางกายและทางใจ ส่วนอทุกขมสุขเวทนา ความเสวยอารมณ์ไม่ทุกข์ไม่สุข ก็สงเคราะห์เข้าในความสุขได้ ดังมีพระบาลียืนยันว่า

นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ

(ม. ม. ๑๓/๒๘๗/๒๘๑; ขุ. ธ. ๒๕/๒๕/๔๒)

แปลความได้ว่า **พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง** ดังนี้ อธิบายว่า นิพพานนั้นเป็นสภาวธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่มีสุขเวทนาทุกขเวทนา มีแต่อุเบกขาเวทนา แต่เพราะไม่มีทุกข์ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง เนื่องจากความไม่มีทุกข์นั่นแหละเป็นความสุขอย่างยิ่ง เหมือนดั่งที่กล่าวว่า ไม่มีความร้อนหลงเหลืออยู่เลยในที่ใด ที่นั้นย่อมเย็นอย่างยิ่ง ดั่งที่อธิบายมาแล้วในตอนต้นว่า ๕ องศาเซลเซียสยังมีความร้อนที่ทำให้ไอศกรีมละลาย ที่ ๐ องศา ไอศกรีมยังมีโอกาสละลายได้ เพราะยังมีความร้อนอยู่ ถึงจะวัดอุณหภูมิได้ต่ำกว่า ๐ คือติดลบ ก็ยังสามารถเอาความร้อนออกมาได้อีก ต่อเมื่อหมดความร้อนนั่นแหละ จึงจะเป็นความเย็นอย่างยิ่ง หมดทุกข์ก็คือความสุขอย่างที่สุดนั่นเอง ความสุขหาใช่ความสุขที่สุดไม่ เพราะเมื่อมีความสุข ก็ต้องมีสิ่งที่คู่กันคือความทุกข์ คนเราไม่สามารถจะดำรงอยู่ในความสุขตลอดไปได้ สุดท้ายสุขก็ต้องหมดไป ความหมดสุข

นั่นแหละก่อให้เกิดทุกข์ได้อีก ดังนั้น เมื่อไม่มีทั้งสุขและทุกข์ คือ พระนิพพาน ตรงนี้แหละจะเป็นความสุขอย่างยิ่ง เป็นความสุขอย่างที่สุด เป็นความสุขที่เที่ยงแท้แน่นอน

จากคาถาที่กล่าวมาเป็นบทอุเทศนั้น ได้กล่าวถึง ชีวิต อัตภาพ ความสุขความทุกข์ เมื่อกล่าวถึงชีวิตซึ่งหมายถึงความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตไปในทางต่าง ๆ กล่าวถึงอัตภาพ คือร่างกายและจิตใจทั้งหมด ซึ่งก็รวมความสุขความทุกข์เข้าไว้แล้ว เหตุไฉนจึงต้องกล่าวถึงความสุขและความทุกข์อีก? ข้อนี้ขอเฉลยว่า **สิ่งที่ปรากฏชัดที่สุดของมนุษย์เราแต่ละคนนั้นก็คือ ความสุข ความทุกข์นี่เอง มนุษย์เราสนใจแต่เวทนาเพียงอย่างเดียวเท่านั้น** ขวนขวายแสวงหาแต่ความสุข ดิ้นรนเพื่อสลัดทิ้งความทุกข์ รูปกายนั้นถึงแม้จะหยาบ มองเห็นได้ ถูกต้องสัมผัสได้ แต่ไม่ใช่สิ่งที่คนเราจะต้องการจริง ๆ สิ่งที่ต้องการนั้นคือการมีความสุขและไม่มีความทุกข์ต่างหาก ร่างกายนั้นไม่รับรู้อะไรทั้งสิ้น เป็นเพียงเปลือกภายนอกที่ห่อหุ้มความสุขความทุกข์เอาไว้ ถ้ายกเอาเวทนาสุขทุกข์ออกไป ร่างกายก็หมดความหมาย หมดความสำคัญ มีอยู่ก็เหมือนไม่มี เหมือนคนที่ตายแล้วเหลือแต่ร่างกายนอนแข็งทื่ออยู่ ร่างนั้นหมดความสำคัญอีกต่อไป ส่วนสัญญา สังขาร วิญญาณ ก็ไม่เด่นชัด **ทำหน้าที่แล้วก็หายวับไป** คนเราไม่สามารถกำหนดได้ทัน จะกำหนดได้ก็แต่เวทนา ความรู้สึกสุขทุกข์เท่านั้น เวทนาเป็นสิ่งที่ปรากฏชัดเจนที่สุดในขันธ์ ๕ ดังนั้น เมื่อจะกล่าวให้ชัดเจนขึ้นมา จึงได้นำเอาความสุข ความทุกข์มากล่าวไว้เป็นคำที่ ๓

กล่าวโดยสามัญทั่วไปแล้ว คนเราก็ปรารถนาความสุขด้วยกันทุกคน และก็ไม่ปรารถนาความทุกข์เลย พากันดิ้นรนขวนขวายหาสุขใส่ตัว

แสวงหากันแต่ความสุข ขณะเดียวกันก็พยายามสลัดทิ้งซึ่งความทุกข์ พยายามหนีทุกข์ กำจัดทุกข์ แต่ก็ไม่สำเร็จ นี่เป็นเพราะเหตุใด? ก็เป็นเพราะไม่รู้จักสุขทุกข์ที่แท้จริงนั่นเอง ดังที่กล่าวมาแล้วว่า **โลกนี้มีแต่ความทุกข์น้อยและทุกข์มากเท่านั้นเอง ไม่มีสุขจริง ๆ อยู่เลย** เมื่อคนเราแสวงหาสิ่งที่ไม่ได้มีอยู่จริง จะประสบความสำเร็จได้อย่างไร เหมือนพยายามคว้าจับเงา เห็น ๆ อยู่ว่ามีอยู่ แต่ก็จับไม่ได้สักที เพราะเงานั้นไม่ได้มีอยู่จริง ถึงจะพยายามให้มากสักเพียงใด ก็ไม่มีโอกาสประสบความสำเร็จได้เลย

ความสุขความทุกข์ หรือเวทนา เกิดขึ้นได้อย่างไร? อธิบายได้ว่า คนเรามีอายตนะ คือที่ต่ออยู่ ๖ อย่าง เรียกว่า **อายตนะภายใน** ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และมนะคือใจ ขณะเดียวกัน ก็ต้องมีสิ่งที่ให้อายตนะภายในรับรู้ เหมือนกับมีตัวรู้ แต่ถ้าไม่มีอะไรให้รู้ ตัวรู้นั้นก็ไม่ปรากฏ มีก็เหมือนไม่มี ตัวเรดาร์ที่ส่งสัญญาณออกไปตรวจจับวัตถุอะไรก็ตาม หากไม่มีวัตถุอยู่ในระยะตรวจจับได้ ก็จะไม่ปรากฏอะไรทั้งสิ้น ต่อเมื่อมีวัตถุมากระทบถูกต้องคลื่นสัญญาณ เรดาร์จึงจะส่งสัญญาณบอกให้รู้ว่า มีวัตถุปรากฏแล้ว ดังนั้น เมื่อมีอายตนะภายในทั้ง ๖ แล้ว ก็ต้องมีสิ่งที่ให้อายตนะภายในรับรู้ นั่นก็คือ **อายตนะภายนอก ๖** โดยจับกันเป็นคู่ ๆ ไม่ก้าวก่ายซึ่งกันและกัน คือ ตาก็คู่กันกับรูป หูก็คู่กันกับเสียง จมูกก็คู่กันกับกลิ่น ลิ้นก็คู่กันกับรส กายก็คู่กันกับโผฏฐัพพะคือสิ่งที่กายถูกต้องสัมผัสเป็นเย็นร้อนอ่อนแข็งเคร่งตึงไหว ใจก็คู่กันกับธรรมารมณ์คืออารมณ์ที่ปรากฏขึ้นในใจ ให้ใจได้เหนี่ยวนึกสัมผัสถูกต้องรับรู้

เมื่อมีอายตนะภายในและอายตนะภายนอกแล้ว ยังไม่เพียงพอ ต้องมีวิญญาณในวิญญาณขันธ์มาประกอบด้วย จึงจะสามารถรับรู้ได้ คือ

ตากับรูป ต้องมีจักขุวิญญาณมาประกอบด้วย จึงจะสามารถปรากฏขึ้นมาได้ หูกับเสียงก็เช่นเดียวกัน ต้องมีโสตวิญญาณมารับรู้ เป็นเช่นนี้ในทุก ๆ คู่ คือ มีฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ และคู่สุดท้ายมโนวิญญาณ ซึ่งในแต่ละขณะก็ต้องการทั้ง ๓ องค์ประกอบนี้ จึงจะปรากฏขึ้นได้ และก็จะทำหน้าที่ขณะละชุดเท่านั้น ไม่สามารถจะเกิดพร้อม ๆ กันได้ เช่น จักขุวิญญาณเกิดแล้วก็ต้องดับไปก่อน โสตวิญญาณจึงจะเกิดขึ้นได้ ดั่งนี้ ถ้าในขณะที่ไม่มีวิญญาณเข้าประกอบร่วมด้วย ก็จะไม่ปรากฏว่ามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจได้เลย เช่น ในขณะที่ไม่ได้สนใจฟังเสียงอยู่ ขณะนั้นหูก็มี เสียงก็มี แต่ไม่มีโสตวิญญาณ เราก็จะไม่ได้ยินเสียงใด ๆ ทั้งสิ้น ถึงจะมีคนเรียกชื่อเรา เราก็ไม่ได้ยิน บางทีต้องเรียกหลายครั้ง จึงจะได้ยิน เพราะในขณะนั้นกำลังใจลอย นึกอะไรเพลิน ๆ อยู่ หรือแม้ในขณะหลับสนิท ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจมีอยู่ครบ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสต่าง ๆ ธรรมารมณ์ต่าง ๆ ก็มีอยู่ แต่จิตกำลังอยู่ในภวังค์คือหลับ ไม่รับรู้อะไรทั้งสิ้น ก็จะไม่ปรากฏว่ามีตา หูเป็นต้น คือมีอยู่ก็เหมือนไม่มี

เมื่อปัจจัยทั้ง ๓ อย่างในแต่ละชุดนี้มากระทบกันเข้า ทำให้เกิดสัมผัสซึ่งมีชื่อเรียกตามอายตนะภายในของชุดนั้น ๆ เช่น จักขุสัมผัส โสตสัมผัส จนถึงมโนสัมผัส เมื่อมีสัมผัสก็จะนำมาซึ่งเวทนา ตามปฏิจจสมุปบาทที่ว่า **“สฬายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา”** ซึ่งแปลความได้ว่า สฬายตนะคืออายตนะ ๖ เป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะคือสัมผัส และผัสสะก็จะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เวทนาก็จะเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา” ดั่งนี้ เมื่อเกิดเวทนาขึ้น จะเป็นสุขเวทนาก็ตาม เป็นทุกขเวทนาก็ตาม เป็นอทุกขมสุขเวทนาก็ตาม **เวทนาก็เป็นสักแต่ว่าเวทนา** แต่จะมีผล

มากก็ต่อเมื่อเกิดตัณหาเข้ามาอีก เมื่อเป็นสุขเวทนา ก็เกิด**กามตัณหา** ความยินดีติดใจพอใจในสุขเวทนานั้น หรือเกิด**ภวตัณหา** ความทะยานอยากในความเป็นอย่างนั้น ในความมีอย่างนี้ หรือเมื่อเกิดทุกขเวทนา ก็จะนำให้เกิด**วิภวตัณหา** ความทะยานอยากในความไม่ให้มีไม่ให้เป็นอย่างนั้น ต้องการจะกำจัด ต้องการจะพ้นไปจากสภาพนั้น ๆ สรุปว่าเมื่อเกิดความสุขความทุกข์แล้ว สิ่งที่ตามมาก็คือตัณหา ๓ อันเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ที่เรียกว่าทุกขสมุทัยอริยสัจ ความจริงอันประเสริฐคือเหตุเกิดทุกข์

เมื่อเกิดตัณหาขึ้น ก็จะดำเนินต่อไปเป็นอุปาทาน ความเข้าไปยึดมั่นถือมั่น ดังในปฏิจจสมุปบาทที่ว่า **"ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ"** ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน **ตัณหาอุปาทานนี้เองเป็นตัวสร้างทุกข์ที่แท้จริง** หากไม่มีตัณหาอุปาทานแล้ว ทุกข์ก็เป็นเพียงสักแต่ว่าเวทนา สุขก็เป็นเพียงสักแต่ว่าเวทนา ไม่มีความดิ้นรนทะยานอยาก ไม่มีความเข้าไปยึดมั่นถือมั่นว่าสุข ว่าทุกข์ นั้นเป็นตัวเราเป็นของเรา เหมือนดั่งสุขหรือทุกข์ที่เป็นของผู้อื่น เราไม่รู้สึกสุขหรือทุกข์ไปด้วย แต่ถ้าหากเป็นตัวเรา เป็นของเรา เมื่อนั้นแลจะเป็นสุขเป็นทุกข์ขึ้นทันที

ตามที่กล่าวมานี้ ๒ บาทคาถาที่ว่า **ชีวิตํ อตฺตภาโว จ สุขทุกฺขา จ เกวลา** ที่แปลว่า ชีวิต อัตภาพ ความสุขความทุกข์ทั้งหมด ก็เรียงร้อยสืบเนื่องถึงกันตลอด เป็นทางมาสายเดียวกัน เป็นสุขเวทนาที่มนุษย์เราพยายามไขว่คว้า แสวงหา เป็นทุกขเวทนาที่มนุษย์เราพยายามหนีให้พ้น พยายามกำจัดให้หมดไป แต่ทั้ง ๒ อย่างนี้ ยิ่งพยายามมากขึ้นเท่าไร ยิ่งพบกับความทุกข์มากยิ่งขึ้นเท่านั้น เพราะเป็นการพยายามผิดทาง ยิ่งพยายามเท่าไร ก็ยิ่งเข้าไปยึดเข้าไปจับแน่นมากขึ้นเท่านั้น ไฟเป็นของร้อน

อยากจะพ้นจากความร้อน แต่ก็จับแน่นยิ่งขึ้น ก็ยิ่งร้อนมากขึ้น เมื่อปล่อยวางก็จะหายร้อน คลายมือออก ปล่อยไป ความทุกข์ความร้อนก็จะไม่สามารถเผาเราได้อีก นี้จึงเป็นการพยายามที่ถูกทาง **ปล่อยวางเท่านั้น ทุกข์จึงจะดับ** ยิ่งพยายามยิ่งต้องการ ทุกข์มีแต่จะรุนแรงขึ้น ไม่พ้นไปได้เลย

ในอรรถกถามหานิทเทสแห่งพระสุตตันตปิฎก พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า คำว่า ชีวิต อัตภาพ ความสุขความทุกข์ หมายถึงปัญจโวการภพ ภพที่เป็นไปแห่งขันธ์ ๕ หรือภพที่มีขันธ์ ๕ ครบทั้ง ๕ อย่าง คือ คำว่า **ชีวิต** ได้แก่สังขารขันธ์โดยหัวข้อคือชีวิต ความเป็นไป ความดำเนินไป อธิบายว่าต้องมีการปรุงแต่งอยู่ตลอดเวลา จึงจะดำเนินไปได้ เคลื่อนไหวไปได้ ถ้าหยุดปรุงแต่ง ทุกอย่างจะหยุดหมด คำว่า **อัตภาพ** ได้แก่รูปขันธ์ คำว่า **ความสุขความทุกข์** ก็รวมเอาอุเบกขาเวทนาไว้ภายในด้วย ดังนั้น จึงได้ชื่อว่า เวทนาขันธ์ ส่วนวิญญาณขันธ์ก็คือจิตในบาทคาถาที่ ๓ ที่ว่า "ประกอบพร้อมกันกับจิตดวงเดียว (เอกจิตฺตสมายุตฺตา)" ส่วนสัญญาขันธ์ก็พึงทราบว่ากล่าวไว้แล้วด้วยอำนาจแห่งการมุ่งลักษณะโดยเป็นลักษณะอย่างหนึ่งด้วยลักษณะแห่งขันธ์ เพราะความที่ขันธ์ทั้ง ๔ เหล่านี้ได้กล่าวไว้แล้ว

กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ ขันธ์ ๕ อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ประกอบพร้อมกันอยู่ในจิตดวงเดียวนี้เอง คือจิตที่เป็นไปในแต่ละขณะหนึ่ง ๆ ตาเห็นรูปเกิดวิญญาณ เกิดผัสสะ เกิดเวทนา แล้วก็ดับไป หูได้ยินเสียง เกิดวิญญาณรับรู้ เกิดผัสสะ เกิดเวทนา แล้วก็ดับไปดั่งนี้แล มีแต่ความเกิดดับ เกิดดับ ต่อเนื่องกันไปอยู่ตลอดเวลา ไม่มีอะไร

ที่คงอยู่ถาวร ไม่เป็นความเที่ยงแท้ ที่เรียกว่า เป็นอนิจจัง นั่นเอง เมื่อเป็นอนิจจังก็ต้องเป็นทุกขัง คือสิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ ดังคำบาลีที่ว่า **"ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ, ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา"** แปลว่า **"สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์, สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา"** ดั่งนี้ ขันธ์ ๕ ทั้งหมด คือ ชีวิต อัตภาพ ความสุขความทุกข์ เป็นไปอยู่ในแต่ละขณะจิต เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และขณะแต่ละขณะนั้นย่อมเป็นไปพลัน คือ รวดเร็วมาก เกิดดับ ๆ ติดต่อกันไปอยู่ตลอดเวลา ดังที่กล่าวไว้ในพระอภิธรรมว่า ชั่วเวลาเพียงกระดิกนิ้วมือเข้าหากัน จิตก็เกิดดับ ๆ ไปแล้วแสนโกฏิขณะ คือ ๑ ล้านล้านขณะ ด้วยความเร็วอย่างนี้ เราจึงรู้สึกว่า ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง ต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน แต่ในความเป็นจริงเกิดขึ้นขณะละอย่างเท่านั้น ไม่อาจเกิดซ้อน ๒ อย่างพร้อมกันในจิตดวงเดียวกันได้ จึงได้กล่าวว่า ขณะย่อมเป็นไปพลัน คือแปรเปลี่ยนอย่างรวดเร็ว

มนุษย์เรานี้ก็ตั้งอยู่ทีละขณะจิตเดียวเท่านั้น ไม่สามารถตั้งอยู่ได้หลายขณะจิตเลย ถ้าจิตนี้ดับลงในขณะนี้แล้ว ไม่เกิดจิตใหม่ในขณะต่อมาอีก ก็เรียกว่า มรณะหรือตายนั่นเอง สุขทุกข์ในจิตดวงนี้ก็มิได้ส่งต่อไปให้จิตดวงถัดไปได้ ยกตัวอย่างให้พอเห็นได้เป็นเค้าสักหน่อย เช่น เมื่อเราหากระเป๋าเงินไม่พบ นึกว่าทำหล่นหายเสียแล้ว ใจก็เป็นทุกข์ขึ้นมาทันที ต่อมาสักพักหนึ่งนึกได้ว่า เอาไปใส่ไว้ในลิ้นชักโต๊ะ เพียงเท่านี้ จิตโทมนัสเสียใจดับวูบลงทันที จิตโสมนัสดีใจเกิดขึ้นมาแทนที่ นี้เป็นเพียงแวบเดียวของจิตเท่านั้น แปรเปลี่ยนไปแล้ว จากทุกข์กลายเป็นสุขทันที หรือกำลังสุขสนุกสนานกันอยู่ พอเกิดเหตุร้ายกะทันหัน สุขดับ ทุกข์เข้า

มาแทนที่อย่างรวดเร็ว ดังนี้แลจึงกล่าวว่า ขณะย่อมเป็นไปพลัน

เมื่อเรามีอวิชชา ความไม่รู้จริง ตัณหา ความทะยานอยาก อุปาทาน ความเข้าไปยึดมั่นถือมั่นในขันธ์ ๕ ขันธ์ ๕ จึงเป็นอุปาทานขันธ์ขึ้นมา ทำให้เกิดทุกข์ในชีวิตอยู่ตลอดเวลา แม้ไปเกิดอีก ก็มีทุกข์อีก ดังนั้นสุขอย่างแท้จริงก็คือไม่มีความเกิดอีก ทุกข์จึงจะดับอย่างสิ้นเชิง คือ ละอวิชชาตัณหาอุปาทานให้ได้ **โดยเริ่มที่เห็นความเกิดดับตามอายตนะต่าง ๆ นี้แหละ แล้วไม่เข้าไปยึดมั่นถือมั่น** เพราะสิ่งที่เกิดในแต่ละขณะจิตก็ดับไปแล้วในแต่ละขณะจิต ไม่ต่อเนื่อง ไม่เที่ยงแท้ เป็นอนิจจัง นั่นแหละ

แสดงพระธรรมเทศนามาในเรื่องของชีวิต ก็พอสมควรแก่เวลา ขอยุติลง คงเนื้อความไว้แต่เพียงเท่านี้ เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้.

ธรรมเทศนาเรื่อง

เวลามสูตร

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗

ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ จบ)

ยํ คหปติ เวลาโม พฺราหฺมโณ ทานํ อทาสิ มหาทานํ

โย เจกํ ทิฏฺฐิสมฺปนฺนํ โภเชยฺย

อิทํ ตโต มหปฺผลตรํ ฯเปฯ

โย จ อจฺฉราสงฺฆาตมตฺตมฺปิ อนิจฺจสญฺญํ ภเวยฺย

อิทํ ตโต มหปฺผลตรนฺติ ฯ

(องฺ. นวก. ๒๓/๒๒๔/๔๐๗)

บัดนี้ จะแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาพระธรรมคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้พอสมควรแก่เวลา ในวันธัมมัสสวนะคือวันเป็นที่ฟังธรรม อันเวียนมาบรรจบครบรอบเข้าอีกครั้งหนึ่งในวันนี้ วันเสาร์ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๓ ปีมะเมีย ตรงกับวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๗ เพื่อจะได้เพิ่มพูนศรัทธาความเชื่อ ปสาทะความเลื่อมใส และปัญญาคือความเข้าใจในธรรม อันจะเป็นบารมีสั่งสมกุศลส่วนดี ๆ ต่อไป

พระบาลีที่ได้ยกมาเป็นบทอุเทศในเบื้องต้นนี้ ได้นำมาจากพระคัมภีร์สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต เล่มที่ ๒๓ ซึ่งเป็นพระบาลีส่วนที่ย่อเอามาจากพระสูตรทั้งหมดที่มีชื่อว่า **เวลามสูตร** พระสูตรนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับผลของสิ่งที่บุคคลได้กระทำลงไปว่า อย่างไหนมีผลมากกว่าอย่างไหน ซึ่งปัจจุบันมีผู้นำมาเผยแพร่อยู่อย่างแพร่หลาย แต่กลับนำไปสู่ความเข้าใจผิดมากขึ้น ไม่ตรงกับความเป็นจริง ซึ่งความเข้าใจผิดอย่างนี้ก็จะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่ผิดทางที่พระพุทธเจ้าของเราทรงแสดงชี้แจงเอาไว้ เมื่อปฏิบัติผิดทาง ผลของการประพฤติปฏิบัติก็ไม่เป็นผลที่เลิศ ไม่เป็นผลที่ประเสริฐ ไม่สามารถนำไปสู่สิ่งที่พระพุทธเจ้ามุ่งหวังจะให้เราได้รับ นั่นคือความสุขในปัจจุบัน ความสุขในอนาคต จนถึงความสุขอย่างยิ่งคือพระนิพพานอันเป็นบรมสุข

ความรู้ความเข้าใจที่ผิด ที่นำมาเผยแพร่กันนั้น คือ มักจะมีผู้กล่าวกันว่า

“ การให้ทานในปุถุชนคนทุศีล มีผลมีอานิสงส์มากกว่าการให้ทานในสัตว์เดียรัจฉาน ๑๐๐ เท่า

การให้ทานในปุถุชนคนมีศีล มีผลมีอานิสงส์มากกว่าการให้ทานในปุถุชนคนทุศีล ๑๐๐ เท่า

การให้ทานในบุคคลภายนอกผู้ปราศจากความกำหนัดในกาม มีผลมีอานิสงส์มากกว่าการให้ทานในปุถุชนคนมีศีล ๑๐๐ เท่า

การให้ทานในผู้ปฏิบัติเพื่อทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง มีผลมีอานิสงส์มากกว่าการให้ทานในบุคคล ภายนอกผู้ปราศจากความกำหนัดในกาม ๑๐๐ เท่า

การให้ทานในพระโสดาบัน มีผลมีอานิสงส์มากกว่าการให้ทานในผู้ปฏิบัติเพื่อทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง ๑๐๐ เท่า

เป็นอย่างนี้เรื่อยไปจนถึง การให้ทานพระปัจเจกพุทธเจ้า มีผลมีอานิสงส์มากกว่าการให้ทานในสาวกของพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์ ๑๐๐ เท่า

การให้ทานในพระพุทธเจ้า มีผลมีอานิสงส์มากกว่าการให้ทานในพระปัจเจกพุทธเจ้า ๑๐๐ เท่า

การให้ทานในหมู่สงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ที่เรียกว่า สังฆทาน มีผลมีอานิสงส์มากกว่าการให้ทานในพระพุทธเจ้า ๑๐๐ เท่า” ดังนี้เป็นต้น

เมื่อมีความเข้าใจดังนี้ ก็ขวนขวายพยายามจะทำสังฆทานกันเป็นประจำ ทั้งที่ยังไม่รู้เลยว่า **สังฆทานคืออะไร**? บางท่านก็พยายามเสาะแสวงหาพระอรหันต์เพื่อจะทำบุญด้วย เพราะมีความมุ่งหวังจะได้ผลได้อานิสงส์มาก ๆ จนถึงมีคนกล่าวกันว่า ฉันจะเก็บทานนี้เอาไว้ แล้วไปทำบุญกับพระอริยบุคคลผู้นั้นผู้โน้น ผู้อยู่ที่วัดนั้นวัดโน้น อยู่จังหวัดนั้นจังหวัดโน้น ซึ่งก็เป็นเรื่องที่ดีเรื่องหนึ่ง มิใช่เรื่องที่ไม่ดี แต่จะรู้ได้อย่างไรว่า จะได้บุญตามที่ตั้งความปรารถนาเอาไว้ โอกาสที่คาดหวังเอาไว้อาจจะผิดพลาดคลาดเคลื่อนไป หรืออย่างร้ายแรง อาจจะสิ้นชีวิตก่อนจะได้ทำบุญเสียอีก ดังนั้น บุญนั้นเป็นของที่ควรทำเมื่อมีโอกาส ไม่ควรดูหมิ่นว่าเป็นบุญเล็กบุญน้อย มุ่งแต่จะเอาบุญใหญ่ ๆ เท่านั้น ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ อันมาในคัมภีร์สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบทว่า

มาวมญฺเญถ ปุญฺญสฺส น มตฺตํ อาคมิสฺสติ
อุทพินฺทุนิปาเตน อุทกุมฺโภปิ ปูรติ
ปูรติ ธีโร ปุญฺญสฺส โถกํ โถกํปิ อาจินํ

(ขุ. ธ. ๒๕/๑๙/๓๑)

ซึ่งแปลความได้ว่า "บุคคลไม่ควรดูหมิ่นบุญว่า บุญเล็กน้อยบุญนิดหน่อยจะไม่มาถึงคือจะไม่ให้ผล แม้หม้อน้ำยังเต็มด้วยหยาดน้ำที่ตกลงมาทีละหยดฉันใด, ธีรชนคนมีปัญญา สั่งสมบุญแม้ทีละน้อย ๆ ย่อมเต็มด้วยบุญได้ฉันนั้น" ดังนี้

เพราะฉะนั้น จะทำบุญกับพระภิกษุธรรมดาก็น่าจะได้บุญ ตามที่พระบรมศาสดาตรัสสั่งสอนเอาไว้ หรือทำบุญทำทานกับคนตกทุกข์ได้ยาก ทำบุญทำทานกับสัตว์เดียรัจฉาน มีการให้อาหารปลา ให้อาหารสุนัขที่อดอยาก เหล่านี้เป็นบุญที่ควรทำได้ทั้งหมด สรุปง่าย ๆ ว่า **มีโอกาสเมื่อไรจงทำบุญเมื่อนั้น** อย่าปล่อยให้โอกาสล่วงเลยไป แม้จะทำบุญกับพระภิกษุที่ดูธรรมดา ๆ รูปหนึ่ง เราอาจจะทำบุญกับพระอรหันต์เลยก็ได้ ใครจะสามารถรู้ได้ว่า พระรูปไหนเป็นพระอรหันต์? จงทำบุญด้วยหัวใจที่เต็มเปี่ยมด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนา เต็มเปี่ยมด้วยปีติที่มีโอกาสได้ทำบุญ เต็มเปี่ยมด้วยปีติที่ได้ทำบุญแล้ว ใครจะรู้ได้เล่าว่า **"ลมหายใจสุดท้ายจะมาถึงเราเมื่อไร?"** ถ้ามัวแต่รีรอ คอยแต่จะได้พระอรหันต์มารับทานของเรา จึงจะทำบุญ เราอาจจะไม่ได้ทำบุญเลยตลอดทั้งชีวิตนี้ หรือแม้แต่ผู้ที่เรานึกว่า น่าจะเป็นพระอริยบุคคล แต่สุดท้ายก็มีเรื่องไม่ดีเปิดเผยออกมาให้ทราบได้ว่า เป็นพระทุศีล ดังนี้ ก็มีอยู่เสมอ ๆ เมื่อหวังเอาไว้มากว่าท่านเป็นพระอรหันต์ แต่เมื่อเรื่องเปิดเผยออกมา ทราบว่าท่านเป็นพระทุศีล

ก็จะทำให้ผิดหวังมาก บางท่านถึงกับหมดศรัทธาในพระพุทธศาสนา อย่างนี้เสียหายถึง ๒ ต่อ ๓ ต่อ

คือตอนแรกก็ทำบุญด้วยความโลภในบุญ อยากได้บุญมาก ๆ ซึ่งกลับทำให้ได้บุญน้อย เพราะใจของผู้ทำบุญเศร้าหมองด้วยกิเลสคือความโลภ บุญที่ประกอบด้วยความโลภ ย่อมได้อานิสงส์ผลบุญน้อยกว่าผู้ที่ทำบุญด้วยจิตใจที่เสียสละ ทำบุญด้วยจิตใจที่ผ่องใส เป็นอโลภจิต การทำบุญด้วยโลภจิตอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ทานในส่วนของทายกคือผู้ให้ ไม่บริสุทธิ์"

ตอนที่ ๒ คือ เมื่อทราบเรื่องของปฏิคาหกคือผู้รับว่า ไม่บริสุทธิ์เหมือนที่ตั้งความหวังเอาไว้ จิตใจหลังจากทำบุญก็เสีย ในข้อนี้ในส่วนของทายก จิตใจก่อนจะให้ทาน จิตใจขณะกำลังให้ทาน และจิตใจหลังจากให้ทานไปแล้ว มีส่วนในอานิสงส์ผลบุญทั้ง ๓ กาล ดังนั้น เมื่อจิตใจภายหลังทำบุญเสียไป อานิสงสผลก็เสียไป ๑ ส่วนจาก ๓ ส่วน อนึ่งในส่วนของปฏิคาหก นับได้ว่า เสียไปแทบจะทั้งหมด

ตอนที่ ๓ เมื่อใจเสีย ก็พาให้ศรัทธาถอยจนถึงกับหมดศรัทธา จะเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอื่น อย่างนี้ก็ยิ่งเสียหายอย่างร้ายแรงที่สุด

ในเรื่องที่กล่าวมาเหล่านี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในเวลามสูตร อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต และตรัสไว้ในทักขิณาวิภังคสูตรในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ (ข้อ ๗๐๖ - ๗๑๙) ซึ่งในวันนี้จะนำเรื่องเวลามสูตรมาแสดงตามที่ยกไว้เป็นบทอุเทศในเบื้องต้น อันแปลความได้ว่า "ดูก่อนคฤหบดี ทานที่บุคคลเชื้อเชิญท่านผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ (พระโสดาบัน) ผู้เดียวบริโภค มีผลมากกว่าทานที่มากมายเป็นมหาทานซึ่ง

นายเวลามพราหมณ์ได้ให้แล้ว ฯลฯ การที่บุคคลเจริญอนิจจสัญญาแม้เพียงชั่วเวลาลัดนิ้วมือ มีผลมากกว่าการที่บุคคลเจริญเมตตาจิต โดยที่สุดแม้เพียงชั่วเวลาสูดดมของหอม” ดั่งนี้

พระสูตรนี้มีเรื่องโดยสรุปว่า ในเวลาที่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีมีฐานะยากจนลง ทรัพย์สินวิบัติหมดไปมาก วันหนึ่งท่านเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงพระเชตวันมหาวิหาร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามท่านอนาถบิณฑิกะว่า “ในตระกูลของท่าน ยังคงให้ทานอยู่หรือหนอ?”

ท่านเศรษฐีทูลว่า “ยังคงให้ทานอยู่ แต่ทานนั้นเป็นของเศร้าหมอง เป็นเพียงปลายข้าวราดน้ำผักดอง”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ ทานที่บุคคลให้ จะดีหรือเลวก็ตาม ถ้าให้โดยไม่เคารพ ให้อย่างเสียไม่ได้ ไม่เต็มใจให้ ไม่ให้ด้วยมือตนเอง คิดว่าไม่มีผลทานแต่ก็ให้ บุคคลนั้นเกิดในที่ใด ย่อมไม่น้อมจิตไปเพื่อบริโภคปัจจัย ๔ อันเลิศ กามคุณ ๕ อันเลิศ แม้บริวารชนของเขา คือ บุตร ภรรยา คนงานต่าง ๆ ก็ไม่เชื่อฟัง ไม่เงี่ยหูฟังส่งจิตไปอื่น ทั้งนี้เป็นเพราะผลแห่งกรรมที่ตนกระทำโดยไม่เคารพ แต่ถ้าบุคคลให้ทานโดยเคารพ ให้ด้วยมือของตนเอง ไม่ให้เหมือนโยนทิ้ง เชื่อกรรมและผลของกรรมแล้วให้ทาน บุคคลนั้นเกิดในที่ใด ย่อมน้อมจิตไปเพื่อบริโภคปัจจัย ๔ อย่างที่ดี ๆ กามคุณ ๕ อันเป็นของดี ๆ แม้บริวารชนของเขาก็เชื่อฟังดี เงี่ยหูฟังไม่ส่งจิตไปอื่น ทั้งนี้เป็นเพราะผลแห่งกรรมที่ตนกระทำโดยเคารพ

ดูก่อนคฤหบดี เรื่องเคยมีมาแล้ว ในอดีตชาติที่พระตถาคตเสวยชาติเป็นนายเวลามพราหมณ์ ได้ให้ทานอย่างมากมายเป็นมหาทาน ทั้งเงินทองของมีค่า ช้าง รถ โคนม แก้วมณี ผ้าเนื้อดีหลากหลาย ไม่ต้อง

กล่าวถึงข้าว น้ำ ของบริโภค เครื่องลูบไล้ ที่นอน ซึ่งให้เหมือนแม่น้ำที่ไหลหลากไป แต่ในทานนั้นไม่มีใครเป็นพระทักขิเณยยบุคคล ไม่มีใคร ๆ ทำทักษิณาทานนั้นให้บริสุทธิ์ คฤหบดี ทานที่บุคคลเชื้อเชิญให้ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ (พระโสดาบัน) ผู้เดียวบริโภค มีผลมากกว่ามหาทานที่นายเวลามพราหมณ์ให้แล้ว

ทานที่บุคคลเชื้อเชิญพระสกทาคามีผู้เดียวให้บริโภค มีผลมากกว่าทานที่บุคคลเชื้อเชิญท่านผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิตั้งร้อยให้บริโภค

ทานที่บุคคลเชื้อเชิญพระอนาคามีผู้เดียวให้บริโภค มีผลมากกว่าทานที่บุคคลเชื้อเชิญพระสกทาคามีตั้งร้อยให้บริโภค

ทานที่บุคคลถวายแด่พระอรหันต์รูปเดียวให้บริโภค มีผลมากกว่าทานที่บุคคลเชื้อเชิญพระอนาคามีตั้งร้อยให้บริโภค

ทานที่บุคคลถวายแด่พระปัจเจกพุทธเจ้ารูปเดียวให้บริโภค มีผลมากกว่าทานที่บุคคลถวายแด่พระอรหันต์ตั้งร้อยให้บริโภค

ทานที่บุคคลถวายแด่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าให้บริโภค มีผลมากกว่าทานที่ถวายแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าตั้งร้อยให้บริโภค

ทานที่บุคคลถวายแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขให้บริโภค มีผลมากกว่าทานที่บุคคลถวายแด่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าให้บริโภค

การที่บุคคลสร้างวิหารถวายแด่สงฆ์ผู้มาจากทิศทั้งสี่ มีผลมากกว่าทานที่บุคคลถวายแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขให้บริโภค

การที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ มีผลมากกว่าการที่บุคคลสร้างวิหารถวายแด่สงฆ์ผู้มาจากทิศทั้งสี่

การที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสสมาทานสิกขาบท คืองดเว้นจากการทำ

ชีวิตสัตว์ให้ตกล่วง งดเว้นจากการลักทรัพย์ที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม งดเว้นจากการพูดคำเท็จ งดเว้นจากการดื่มของมึนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท มีผลมากกว่าการที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ

การที่บุคคลเจริญเมตตาจิตโดยที่สุดแม้เพียงชั่วเวลาสูดดมของหอม มีผลมากกว่าการที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสสมาทานสิกขาบท คืองดเว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกล่วง งดเว้นจากการลักทรัพย์ที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม งดเว้นจากการพูดคำเท็จ งดเว้นจากการดื่มของมึนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

การที่บุคคลเจริญอนิจจสัญญาแม้เพียงชั่วเวลาลัดนิ้วมือถึงกัน มีผลมากกว่าการที่บุคคลเจริญเมตตาจิตโดยที่สุดแม้เพียงชั่วเวลาสูดของหอม” ดังนี้

จากเรื่องเวลามสูตรที่ได้นำมากล่าวนี้ จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าการทรงจำ การเล่าเรียน ความเข้าใจสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงสอนนั้น ยังไม่แม่นยำพอ จึงเกิดความคลาดเคลื่อนเข้าใจผิดในพระธรรมคำสั่งสอน แล้วก็นำไปปฏิบัติกันอย่างผิด ๆ เนื่องจากนำเอาเนื้อความเพียงส่วนเดียวเท่านั้นมากล่าวถึง ไม่นำมากล่าวให้ตลอดทั้งหมด ถ้าหากความผิดพลาดนี้เกิดจากเจตนาที่จะปิดบังเรื่องเอาไว้บางส่วน เพื่อบิดเบือนคำสอนของพระพุทธองค์แล้ว นับได้ว่าเป็นการกล่าวคำเท็จประเภท**พูดอำความ** คือปิดบังความจริงบางส่วนเอาไว้ **เหมือนภิกษุบางรูปมีคำสอนแปลก ๆ ออกมาสู่สังคม** ให้เป็นที่ต้องตั้งคำถามเสมอว่า **“พระพุทธองค์ทรงสอน**

อย่างนั้นจริงหรือ?” ดั่งนี้เป็นต้น ซึ่งเป็นเพราะการกล่าวไม่ตลอดทั้งหมดของพระธรรมคำสั่งสอน

จะขอยกตัวอย่างสักเรื่องหนึ่งซึ่งมักจะมีผู้นำเอามากล่าวถึง คือเรื่องของนายอัลเบิร์ต ไอสไตน์ ผู้เป็นยอดนักวิทยาศาสตร์ด้านฟิสิกส์ ซึ่งต่อมาทฤษฎีของท่านได้ถูกพัฒนาแล้วนำไปสร้างระเบิดปรมาณูได้สำเร็จ คนมักจะอ้างว่า นายไอสไตน์พูดว่า **“จินตนาการสำคัญกว่าความรู้”** ดั่งนี้ โดยเฉพาะเมื่อเด็กวัยรุ่นนำเอาคำนี้มาอ้าง แล้วประพฤติตนเป็นคนมีจินตนาการเพียงอย่างเดียว ไม่ยอมศึกษาเล่าเรียนหนังสือ เอาแต่เพ้อฝัน นายไอสไตน์พูดคำนี้จริง ๆ แต่ต้องมีข้อความก่อนหน้านั้นและหลังจากนั้นมาประกอบเข้าอีก จึงจะไม่ผิดพลาด

นายไอสไตน์พูดว่า “หากต้องการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ จงมีความรู้ที่เพิ่มพูน จงหาความรู้ให้ถ่องแท้ ต้องมีความรู้ที่หลากหลายและมีความเข้าใจให้ลึกล้ำพอ” ดั่งนี้ และยังกล่าวอีกว่า “หากยังคิดอะไรไม่ออก จงวางความรู้นั้นลง แล้วใช้จินตนาการ เพราะ ณ วินาทีนั้น **จินตนาการสำคัญกว่าความรู้** และเมื่อจินตนาการเสร็จ จงนำเอาความรู้ทั้งมวลที่เรามีทำจินตนาการนั้นให้เป็นความจริง” ดั่งนี้

จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า นายไอสไตน์พูดเอาไว้อย่างชัดเจน ถึงคุณค่าของความรู้ และได้เน้นเอาไว้ทั้งก่อนหน้าและหลังจากนั้น คนจะต้องศึกษาความรู้ที่มีอยู่หลายหลากจนเข้าใจอย่างดีมาก เรียกว่า รู้ลึกถึงแก่น และนำความรู้นั้นมาใช้งาน แต่เมื่อใดความรู้นั้นถึงจุดตัน ไปต่อไม่ได้ เรียกว่าสิ้นความรู้ แต่ยังไปไม่ถึงความสำเร็จ เมื่อนั้นจงวางความรู้นั้นเสีย แล้วใช้จินตนาการ ขณะนี้นั่นเอง **จินตนาการสำคัญกว่าความรู้**

คำนี้นายไอสไตน์พูดเอาไว้จริง แต่ข้อความที่สำคัญอย่างยิ่งยังมีต่ออีกว่า เมื่อจินตนาการเสร็จแล้ว จงนำเอาความรู้ทั้งหมดที่มีอยู่ มาสร้างจินตนาการนั้นให้เป็นจริง ซึ่งก็คือการต้องพึ่งพาอาศัยความรู้อีกนั่นแหละ เพราะฉะนั้น เราอาจสรุปได้ว่า "ในสภาวะทั่ว ๆ ไป **ความรู้สำคัญกว่าจินตนาการ**" เพราะฉะนั้น เด็ก ๆ ผู้เกียจคร้าน ไม่ยอมเรียนหนังสือ โดยอ้างว่า " นักวิทยาศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่ของโลกอย่างนายไอสไตน์กล่าวว่า จินตนาการสำคัญกว่าความรู้ ดังนั้นต่อไปนี้ ฉันจะจินตนาการ คิดเพ้อฝันเอา ไม่ต้องเรียนหนังสือก็ได้" ดังนี้ จึงเป็นเรื่องผิดพลาดอย่างสิ้นเชิง ที่เป็นอย่างนี้เพราะจับเอาความท่อนเดียวตอนเดียวมาใช้ จึงผิดพลาด ถ้าเอาทั้งหมดมาใช้ ก็จะถูกต้องและประสพผลสำเร็จอย่างแน่นอน

เช่นเดียวกัน จากเวลามสูตรนี้ มีคนหลายคนนำมากล่าวอ้างและปฏิบัติตามเพียงในส่วนของการให้ทานเท่านั้น ซึ่งทำให้เกิดความผิดพลาดคลาดเคลื่อนแห่งการประพฤติปฏิบัติอย่างที่เรียกว่า หลงทิศผิดทางกันไปเลย ดังจะได้อธิบายต่อไป

ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นผู้ได้รับยกย่องจากพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลายผู้เป็นทายกถวายทาน" มีอยู่ระยะหนึ่งที่ท่านยากจนลง เนื่องจากการค้าขายประสพการขาดทุน ประกอบกับทรัพย์สินที่มีอยู่เกิดภัยพิบัติเสียหายไปเป็นส่วนมาก แต่ถึงอย่างนั้น ท่านก็ยังทำทานอยู่ตลอดเวลา พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า ที่ท่านอนาถบิณฑิกะกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า "ยังให้ทานอยู่ แต่ทานนั้นเป็นของเศร้าหมอง" ดั่งนี้ ท่านไม่ได้หมายถึงการให้ทานแก่พระภิกษุสงฆ์ เพราะท่านยังคงถวายทานอันประณีตเป็นของดีแก่พระภิกษุสงฆ์อยู่มิได้ขาด แต่หมายถึง

ทานที่ท่านให้แก่โลกิยมหาชน คนยากจนทั่วไป ทานที่แจกคนจนนี้เป็นของเศร้าหมอง มิใช่ของชั้นดี ท่านจึงเศร้าหมองใจ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระประสงค์จะปลอบท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี จึงตรัสถาม เพื่อเป็นเหตุเกิดเรื่อง อันจะทำให้แสดงพระธรรมเทศนาต่อไป

ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีระลึกถึงวัตถุทานที่ตนให้แก่คนทั่วไปว่าเป็นของไม่ดี จึงมีจิตใจหดหู่ เศร้าหมอง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแสดงว่าตัววัตถุทานนั้นจะเศร้าหมองก็ตาม จะประณีตก็ตาม คือจะดีหรือจะเลวนั่นไม่ใช่สาระสำคัญ สาระสำคัญก็คือการให้ทานนั้นต้องทำด้วยใจที่มีความเคารพ ความพึงพอใจในทานของตน จึงจะให้ผลดี คือเมื่อไปเกิดในที่ใด ก็มีใจน้อมไปเพื่อบริโภคของดี ๆ มีคนเชื่อฟัง เพราะถึงแม้จะมีของดี ๆ มากมายเพียงไร ถ้าใจไม่น้อมไปเพื่อบริโภค ของนั้นก็เท่ากับไม่มีนั่นเอง และการที่มีคนเชื่อฟังก็เท่ากับได้เป็นใหญ่ มีเดชมีอำนาจ ซึ่งก็คือการมีฐานะสูงส่งนั่นเอง สรุปว่า ไม่ต้องเป็นกังวลเรื่องของวัตถุทานว่าดีหรือเลว ให้มาดูที่ใจของตนเองว่า เต็มใจ เคารพนอบน้อม เชื่อมั่น มีศรัทธาในเรื่องของทานเรื่องของกรรม หรือไม่ ซึ่งสามารถจะให้ผลได้อย่างแท้จริง

ลำดับต่อมาทรงยกตัวอย่างอดีตชาติของพระองค์เองเมื่อทรงเป็นเวลามพราหมณ์ ในชาตินั้นพระองค์ได้ให้ทานอย่างมากมายมหาศาล เช่น ถาดทองคำเต็มด้วยของมีค่า ๘๔,๐๐๐ ถาด ฯลฯ ส่วนปัจจัย ๔ มีอาหาร ผ้า นับไม่ถ้วนทีเดียว แต่ในทานที่พระองค์ให้นั้น จะหาบุคคลผู้รับทานที่บริสุทธิ์จากกิเลสเป็นพระทักขิเณยยบุคคล คือบุคคลผู้สมควรแก่ทาน หมายถึงพระอริยบุคคล แม้สักคนหนึ่งก็หาไม่ได้ แล้วตรัสอีกว่า “ทานที่

บุคคลให้แก่ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิผู้เดียวบริโภค ย่อมมีผลมากกว่าทานที่เวลามพราหมณ์ให้โดยเป็นมหาทานนั้น” ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิในที่นี้หมายถึงพระโสดาบัน ลำดับต่อมา ตรัสถึงทานที่ให้แก่พระสกทาคามีผู้เดียว มีผลมากกว่าทานที่ให้แก่พระโสดาบัน ๑๐๐ ท่าน เป็นไปดังนี้ตามลำดับ คือมีผลมากกว่ากัน ๑๐๐ เท่า ในพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้า จนถึงทานที่ถวายแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข อันหมายถึงสังฆทานที่มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข มีผลมากกว่าทานที่บุคคลถวายแด่พระพุทธเจ้าให้บริโภค ข้อนี้ไม่ตรัสว่า มีผลมากกว่าให้พระพุทธเจ้า ๑๐๐ องค์บริโภค ก็เพราะพระพุทธเจ้ามีได้ในขณะใดขณะหนึ่งเพียงทีละองค์เดียวเท่านั้น ไม่มีโอกาสที่จะเกิดพระพุทธเจ้า ๒ องค์พร้อม ๆ กันได้เลย จึงทรงยกสังฆทานมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขมาเปรียบเทียบกับทานในพระพุทธเจ้าเพียง ๑ องค์เท่านั้น นี้เป็นที่สุดของกลุ่มทานที่ตรัสถึง

หากจะสงสัยว่า พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ พระปัจเจกพุทธเจ้า ต่างกันอย่างไร? ขอเฉลยว่า ทั้งหมดเป็นพระอริยบุคคล คือผู้เป็นพระอริยะ เป็นผู้ประเสริฐ มีส่วนแห่งธรรมที่พ้นจากโลก ที่เรียกว่า โลกุตรธรรม ธรรมเหนือโลก ไม่เหมือนปุถุชนคนธรรมดาทั่ว ๆ ไปผู้ยังหนาไปด้วยกิเลส แต่ถึงอย่างนั้น แต่ละบุคคลก็ยังมีความต่างกันกันอยู่ ถ้าพูดถึงแง่ของสังโยชน์ คือสิ่งที่ผูกใจ ยึด เหนี่ยวรั้งบุคคลเอาไว้ ให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ สังโยชน์นี้มี ๑๐ อย่าง คือ

๑. สักกายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน

๒. วิจิกิจฉา ความลังเล เป็นเหตุไม่แน่ใจในปฏิปทาเครื่อง

ดำเนินของตน ลังเลสงสัยในพระรัตนตรัย

๓. สีลัพพตปรามาส ความเชื่อถือขลัง ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ นานา ด้วยเข้าใจว่า จะมีได้ด้วยศีลด้วยพรต ข้อปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ เกินกว่าปกติที่เป็นธรรมดา

๔. กามราคะ ความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์คืออารมณ์ทางใจ

๕. ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งแห่งจิต ความหงุดหงิด ความขุ่นใจ สะเทือนใจ ความไม่ชอบใจต่าง ๆ ด้วยอำนาจโทสะ จนถึงเป็นโทสะหรือความโกรธ

๖. รูปราคะ ความติดใจอยู่ในรูปธรรม เช่น ชอบใจในบุคคลบางคนหรือในวัตถุสิ่งของ แม้แต่ในสิ่งอันเป็นอารมณ์แห่งรูปฌาน

๗. อรูปราคะ ความติดใจในอรูปธรรม เช่น พอใจในสุขเวทนาจนถึงติดอยู่ในอรูปฌาน

๘. มานะ ความสำคัญตัวว่า เป็นนั่นเป็นนี่ ความถือตัวว่า ดีกว่าเขา เสมอเขา เลวกว่าเขา

๙. อุทธัจจะ ความคิดพล่าน เพลินไปในอารมณ์ในการตรึกนึกคิด แม้แต่เป็นไปในการตรึกนึกคิดถึงข้อธรรมจนเพลินไป หยุดไม่ได้

๑๐. อวิชชา ความหลง ความรู้ไม่จริง อันเป็นรากเหง้าของอกุศลธรรมทั้งปวง

ในสังโยชน์ทั้ง ๑๐ อย่างนี้ พระโสดาบันผู้เป็นพระอริยบุคคลชั้นแรกในพระพุทธศาสนา ย่อมละสังโยชน์ ๓ ข้อเบื้องต้นได้เด็ดขาด คือ ละสักกายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน ละวิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย

เป็นเหตุไม่แน่ใจในปฏิปทาเครื่องดำเนินของตน และละสีลัพพตปรามาส ความเชื่อถือขลัง ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ นานา ด้วยเข้าใจว่า จะมีได้ด้วยศีลด้วยพรต ข้อปฏิบัติต่าง ๆ

พระอริยบุคคลชั้นที่ ๒ คือพระสกทาคามี ย่อมทำสังโยชน์ ๒ ข้อต่อมาคือ กามราคะ ความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสกาม และปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งแห่งจิต ให้เบาบางลง คือทำราคะ โทสะ โมหะให้เบาบางลง

พระอริยบุคคลชั้นที่ ๓ คือพระอนาคามี ย่อมละสังโยชน์ทั้ง ๕ ข้อเบื้องต้นนี้ได้อย่างเด็ดขาด

พระอริยบุคคลชั้นสุดท้ายคือชั้นที่ ๔ ได้แก่พระอรหันต์ ย่อมละสังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐ อย่าง คือละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา

ส่วนพระปัจเจกพระพุทธเจ้า ก็คือบุคคลผู้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ด้วยพระองค์เอง แต่ไม่สามารถจะสอนให้ใคร ๆ ตรัสรู้ธรรมตามท่านได้ ท่านเพียงแต่เป็นเนื้อนาบุญให้ทำบุญด้วย แล้วก็ปรินิพพานไปตามอายุขัย ไม่ได้ตั้งศาสนาเอาไว้

ส่วนพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นบุคคลผู้ตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบได้ด้วยพระองค์เอง แล้วทรงสั่งสอนบุคคลอื่นให้ตรัสรู้ตามได้ ทรงตั้งศาสนาเอาไว้ในโลก ให้บุคคลผู้ดำเนินตามได้พบกับประโยชน์สุขตามสมควรแก่การปฏิบัติของตน ๆ

ในเวลามสูตรนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงทานตามลำดับของผู้รับมาจนถึงที่สุด คือ เริ่มตั้งแต่ทานของเวลามพราหมณ์ จนถึงทานที่ให้ในภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ซึ่งมีผลมากที่สุด แต่มิได้ทรงหยุด

เพียงเท่านี้ ยังตรัสต่อไปอีกว่า "การสร้างวิหารถวายสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้งสี่ คือไม่เจาะจงถวายแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง มีผลมากกว่าทานที่ถวายแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข" ข้อนี้จะเห็นได้ชัดว่า กุฏิวิหารนั้นเป็นถาวรวัตถุ และถวายเป็นของของสถาบันสงฆ์ พระภิกษุทุกรูปมีโอกาสใช้เสมอกัน แต่ทานที่ถวายให้ภิกษุสงฆ์ ภิกษุสงฆ์บริโภคแล้วก็หมดไป ไม่ยั่งยืน ประโยชน์จึงน้อยกว่าการถวายวิหารจึงมีผลมากกว่าอย่างเห็นได้ชัด

แล้วตรัสต่อว่า "การที่บุคคลมีจิตใจเลื่อมใสถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ มีผลมากกว่าวิหารทานที่ถวายแก่สงฆ์จากทิศทั้งสี่" ข้อนี้จะเห็นได้ว่า การที่บุคคลถวายทาน จนถึงให้ถาวรวัตถุสิ่งก่อสร้าง เกิดได้ทุกลัทธิทุกศาสนา แต่การมีจิตเลื่อมใสในพระรัตนตรัยเป็นสรณะเกิดได้เฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น คือเป็นผู้หันมาถูกทาง มุ่งหน้ามาถูกทิศ ดำเนินไปไม่ผิดเป้าหมายแน่นอน ผลดีย่อมติดตามมาอย่างหาที่สุดมิได้ จึงมีผลมากกว่าการถวายทานและการถวายวิหาร

แล้วตรัสต่ออีกว่า "การที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสสมาทานสิกขาบทคือศีล ๕ มีผลมากกว่าการที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ" ข้อนี้จะเห็นได้ว่า เมื่อมีจิตเลื่อมใสแล้ว ย่อมพัฒนาจิตใจตนเองให้สูงขึ้นโดยการรักษาศีล ศึกษาสมาทาน อบรมขัดเกลาจิตใจของตนเองด้วยศีล ซึ่งศีลนี้เป็นข้อปฏิบัติที่สูงกว่าทานทั้งหลายดั่งที่ทราบกันอยู่แล้ว เพราะอบรมจิตใจให้ประณีตสะอาดได้มากยิ่งขึ้น

แล้วตรัสต่ออีกว่า "การที่บุคคลเจริญเมตตาจิตโดยที่สุดแม้เพียงชั่วเวลาสูดดมของหอม มีผลมากกว่าการที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสสมาทานสิกขาบทคือศีล ๕" พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า เมตตาจิตในที่นี้หมายถึง

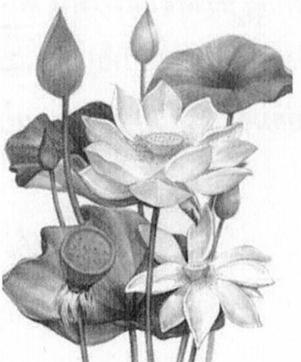
เมตตาจิตที่เป็นอัปปนา คือเป็นสภาพแห่งฌานจิต เนื้อความในข้อนี้มีอธิบายว่า พระพุทธองค์ทรงมุ่งถึงการเจริญสมถภาวนา อันเป็นขั้นของจิตตสิกขาคือสมาธิ การเจริญสมาธิภาวนาย่อมมีผลในทางขัดเกลากิเลส ขัดเกลาจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์มากกว่าการรักษาศีล ดังนั้นการเจริญเมตตาจิตย่อมมีผลมากกว่าการเลื่อมใสสมาทานศีลอย่างแน่นอน

แล้วตรัสข้อสุดท้ายคือ "การที่บุคคลเจริญอนิจจสัญญาแม้เพียงชั่วเวลากระดิกนิ้วมือให้มากระทบกัน มีผลมากกว่าการที่บุคคลเจริญเมตตาจิตโดยที่สุดแม้เพียงชั่วเวลาสูดดมของหอม" การเจริญอนิจจสัญญานี้ พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า คือการเจริญวิปัสสนาที่มีกำลังถึงที่สุดโดยความเป็นอนันตรปัจจัย(เหตุที่ให้เกิดโดยไม่มีอะไรมาคั่น คือเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดติดต่อกันไป)แก่มรรค ข้อนี้หมายความว่าเป็นวิปัสสนาขั้นสุดท้ายก่อนจะเป็นมรรค วิปัสสนานั้นยังเป็นขั้นของโลกียะอยู่ คือเป็นของโลก ๆ เป็นของมนุษย์ทั่วไปนี่นั่นแหละ แต่ไปถึงสุดเขตของโลกียวิปัสสนาแล้ว ต่อจากนั้นจะต้องข้ามไปเป็นอริยมรรค คือข้ามไปอยู่ในเขตของโลกุตระ ดังนั้น จึงกล่าวว่าเป็นอนันตรปัจจัยแก่มรรค คือเป็นปัจจัยให้มรรคเกิดโดยไม่มีอะไรมาขวางกั้นในระหว่างที่ติดต่อกันนั้นเลย

สรุปว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์ให้สาวกของพระองค์ดำเนินไปในทางขัดเกลากิเลส ทำตนให้บริสุทธิ์ ชำระโลภะ โทสะ โมหะให้เบาบางลงตามลำดับ จนสุดท้ายก้าวเข้าสู่อริยภูมิ เป็นพระอริยะตามลำดับชั้น จนถึงเป็นพระอรหันต์ ได้บรรลุพระนิพพานอันทำที่สุดแห่งวัฏสงสาร โดยเริ่มจากการทำทาน การรักษาศีล การเจริญสมาธิภาวนา จนถึงขั้นสุดท้ายคือเจริญวิปัสสนาปัญญา ดังนั้น **การพูดถึงแต่**

เพียงทานมีผลมากเท่านั้นเท่านี้ จึงผิดพุทธประสงค์ เมื่อผิดแล้วก็เป็นเหตุให้หลงงมงาย วิ่งว่อนหาแต่พระอริยะเพื่อจะทำบุญด้วย มุ่งแต่จะถวายสังฆทาน ไม่ยอมพัฒนาตนให้สูงขึ้นให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น ทั้ง ๆ ที่ทางดำเนินไปในพระพุทธศาสนาก็เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า คือไตรสิกขา อันได้แก่สีลสิกขาคือศีล จิตตสิกขาคือสมาธิ และปัญญาสิกขาคือปัญญา เพราะเหตุนี้ เราทั้งหลายพึงดำเนินตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์เถิด แล้วจะพบความสุขที่ยั่งยืนแท้จริง สมกับที่เกิดมาเป็นมนุษย์ ได้พบพระพุทธศาสนา นับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ

แสดงพระธรรมเทศนามาก็พอสมควรแก่เวลา เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้.

หิริและโอตตัปปะทั้ง ๒ นี้เป็นธรรมฝ่ายขาว

คือเป็นกุศลธรรม

เมื่อบุคคลทั้งหลายมีหิริโอตตัปปะ ย่อมไม่ทำความชั่ว

อันเป็นการเบียดเบียนโลก อันทำให้สังคมโลกเดือดร้อนวุ่นวาย...

หิริโอตตัปปะย่อมรักษาตัวของเรา

ไม่ให้กระทำความชั่วต่าง ๆ ทั้งทางกาย วาจา และใจ

ถ้าคนส่วนมากในสังคมเป็นคนดีมีหิริโอตตัปปะ

โลกก็จะปราศจากการทำร้ายกัน

การเบียดเบียนก่อเวรให้แก่กันและกัน

โลกนี้ย่อมอยู่เย็นเป็นสุขอย่างแน่นอน

ธรรมเทศนาเรื่อง

หิริโอตตัปปกถา

๑๙ เมษายน ๒๕๖๔

ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ จบ)

เยสญฺจ หิริโอตฺตปฺปํ สทา สมฺมา อุปฏฺฐิตา

วิรูฬฺหพฺรหฺมจริยา เต สนฺโต ขีณปุนพฺภวาติ ฯ

(ขุ.อิติ.๒๕/๒๒๐/๒๕๗)

บัดนี้ จะแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาศาสนธรรม ธรรมะคือคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ขององค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง แล้วนำมาเผยแผ่สั่งสอนชาวโลกให้รู้และปฏิบัติตามกำลังสติปัญญาของตน ๆ ให้พอสมควรแก่เวลาในการฟังธรรมในวันธัมมัสสวนะ อันเวียนมาบรรจบครบรอบเข้าอีกครั้งหนึ่ง ในวันนี้ คือวันจันทร์ที่ ๑๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๔ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลู

พระพุทธพจน์ที่ได้อัญเชิญมาเป็นบทอุเทศในเบื้องต้นนี้ ได้อัญเชิญมาจากคัมภีร์สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ เล่ม ๒๕ ข้อ ๒๒๐ อันที่จริงเรื่องนี้มีอยู่ ๒ คาถาคู่กัน คือมีอีกคาถาหนึ่งก่อนคาถา

ที่ยกมานี้ ซึ่งตรัสไว้ว่า

เยสํ เจ หิริโอตฺตปฺปํ สพฺพทา จ น วิชฺชติ

โวกฺกนฺตา สุกฺกมูลา เต ชาติมรณคามิโน

ซึ่งแปลเอาใจความได้ว่า **ก็บุคคลเหล่าใดไม่มีหิริโอตตัปปะทุกกาลเวลา บุคคลเหล่านั้นทอดทิ้งธรรมขาวอันเป็นมูลเสียแล้ว เป็นผู้ดำเนินไปสู่ความเกิดและความตายแน่แท้** ดังนี้

ส่วนคาถาที่ยกมาเป็นบทอุเทศในเบื้องต้นนั้น เป็นคาถาที่ ๒ ต่อจากคาถานี้ ซึ่งแปลเอาใจความได้ว่า **ส่วนบุคคลเหล่าใดทำหิริโอตตัปปะให้เกิดขึ้นอย่างถูกต้องทุกกาลเวลา บุคคลเหล่านั้นจะเป็นผู้มีพรหมจรรย์เจริญงอกงาม เป็นผู้สงบ เป็นผู้มีภพใหม่สิ้นไปแล้ว** ดังนี้

คนเราทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ จัดอยู่ในภูมิที่เรียกว่า กามาวจรภูมิ คือภูมิเป็นที่เที่ยวไปในกามทั้งหลาย กามในที่นี้มิใช่หมายถึงเรื่องทางเพศอย่างที่เข้าใจกันทั่ว ๆ ไป แต่หมายถึงอารมณ์อันเป็นที่น่ารักน่าใคร่น่าพอใจ อันเป็นไปทางตา คือรูปที่สวยงามน่าดูน่าชม วิวทิวทัศน์สวยงามต่าง ๆ, เป็นไปทางหู คือเสียงที่น่าชอบใจ เช่น เสียงดนตรีไพเราะ เสียงขับร้องเพลง เสียงสรรเสริญเยินยอ, เป็นไปทางจมูก คือกลิ่นที่หอม ๆ ชวนให้ชื่นใจหลงใหล หรือกลิ่นเฉพาะอย่างที่ตนชอบใจ เช่น กลิ่นทุเรียน กลิ่นปลาร้า, เป็นไปทางลิ้น คือรสที่สัมผัสกับลิ้น มีรสเผ็ด เปรี้ยว เค็ม หวาน ต่าง ๆ, เป็นไปทางกาย คือสัมผัสต่าง ๆ ที่ชอบใจ เช่น ในหน้าหนาว ถูกลมอุ่น ๆ หรือไอร้อนอุ่น ๆ ในหน้าร้อน ถูกลมหรืออากาศที่เย็น ๆ เหล่านี้เป็นกามารมณ์ คืออารมณ์ทางกามอันน่ารักใคร่พอใจ

สาเหตุที่ทำให้คนทุกคนยังต้องมาเกิดอยู่ในโลกมนุษย์นี้อีก ก็คือ

สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ซึ่งได้แก่ กามตัณหา ความทะยานอยากที่เป็นไปในกาม จึงมาเกิดในกามาวจรภูมินี้ เมื่อมีเหตุเกิดคือกาม ความดำเนินไปของชีวิตจึงเป็นไปในทางแสวงหาความสุข ความสบาย ความรักใคร่ชอบใจในสิ่งต่าง ๆ ในอารมณ์ต่าง ๆ ตามที่อธิบายมาแล้ว บางคนก็ได้สมหวังตามที่ปรารถนา บางคนก็ผิดหวัง ไม่ได้สมตามที่ปรารถนา ในความพยายามเพื่อให้ได้สมหวังนั้น ย่อมต้องมีการคิด การพูด การกระทำเพื่อให้เกิดผลตามที่มุ่งหมายเอาไว้ ซึ่งย่อมต้องมีการเข้าไปเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น เช่นต้องการจะรับประทานมะม่วง แต่มะม่วงต้นนี้มีผู้อื่นถือเอาเป็นทรัพย์สินของเขาอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเข้าจับจองที่ดินก็ตาม จะปลูกขึ้นมาเองในที่ดินที่สวนของเขาก็ตาม หรือเอาทรัพย์ไปแลกซื้อมาจากตลาดที่ขายผลไม้ก็ตาม โลกจึงต้องกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นที่เรียกกันว่า กฎหมาย เพื่อคุ้มครองสิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน

ถ้าหากโลกไม่ได้กำหนดไว้ ใครเป็นผู้มีกำลังมีพรรคพวกมากกว่าก็ย่อมเข้ายึดครองเอาตามชอบใจโดยไม่ต้องมีกฎเกณฑ์ใด ๆ มาเกี่ยวข้อง อย่างนี้โลกก็จะดุร้ายป่าเถื่อนข่มเหงกัน มีความเป็นอยู่เหมือนสัตว์ดิรัจฉาน ซึ่งสัตว์ดิรัจฉานไม่มีกฎเกณฑ์ใด ๆ ทำไปตามที่ตนเองปรารถนา เสือเกิดความหิว ต้องการกินอาหาร ก็ออกล่าสัตว์อื่น ๆ พบกวางก็ไล่ฆ่ามาเป็นอาหาร ดั่งนี้เป็นต้น แต่มนุษย์เรามีการพัฒนาสังคมตั้งกฎเกณฑ์ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข แต่ถึงอย่างนั้น ก็ยังมีการลักลอบแอบกระทำการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ เพื่อให้ได้ตามที่ตนปรารถนา หากถูกเขาจับได้ไล่ทัน ก็จะมีการลงโทษมีการปรับไหม ชดใช้ทรัพย์ กักขังไปตามกรณีความผิดนั้น ๆ หากเขาจับไม่ได้ไล่ไม่ทัน ก็จะหลุดรอดไปได้ ได้เสวยผลที่ปรารถนานั้น ๆ

นี้เป็นเรื่องของการกระทำที่เรียกกันว่า **กรรม** และได้รับผลของกิริยาที่กระทำลงไป เช่น ขโมยของเขามา เป็นกรรมคือการลักทรัพย์ ผลของกิริยาที่กระทำคือได้ทรัพย์มาตามที่ได้ทำการลักนั้น

แต่พระพุทธศาสนาสอนลึกซึ้งลงไปกว่านั้นอีก คือสอนให้รู้ถึงผลของกรรมที่กระทำลงไป ที่เรียกว่าวิบาก ถึงจะไม่มีใครจับได้ไล่ทัน แต่วิบากย่อมสนองตอบต่อผู้ที่กระทำกรรมนั้นอย่างแน่นอน ตามหลักที่สวดกันอยู่เป็นประจำว่า

กมฺมสฺสโกมฺหิ	เราเป็นผู้มีกรรมเป็นของของตน
กมฺมทายาโท	เป็นผู้รับผลของกรรม
กมฺมโยนิ	เป็นผู้มีกรรมเป็นกำเนิด
กมฺมพนฺธุ	เป็นผู้มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์
กมฺมปฏิสรโณ	เป็นผู้มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย
ยํ กมฺมํ กริสฺสามิ	เราจักทำกรรมอันใดไว้
กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา	ดีหรือชั่ว
ตสฺส ทายาโท ภวิสฺสามิ	จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ดั่งนี้

เมื่อเราไม่อยากรับวิบากชั่ว อันให้ผลเป็นความทุกข์ ความเดือดร้อน ความไม่สบายกายไม่สบายใจ ความโศกเศร้าระทมต่าง ๆ ก็ต้องไม่กระทำกรรมชั่ว อันเครื่องมือที่จะใช้เพื่อหักห้ามใจจากความชั่วเหล่านี้ พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ว่า **สุกกธรรม ๒ ประการนี้ย่อมรักษาโลกเอาไว้ได้ ๒ ประการเป็นไฉน? คือ หิริ ๑ โอตตัปปะ ๑** ดั่งนี้

หิริและโอตตัปปะทั้ง ๒ นี้เป็นธรรมฝ่ายขาวคือเป็นกุศลธรรม เมื่อบุคคลทั้งหลายมีหิริโอตตัปปะ ย่อมไม่ทำความชั่วอันเป็นการเบียด-

เบียนโลก อันทำให้สังคมโลกเดือดร้อนวุ่นวาย แต่นี้เป็นเพียงโลกภายนอกเท่านั้น ที่สำคัญกว่านั้นคือโลกภายใน อันได้แก่กายใจของเรานี้เอง หิริโอตตัปปะย่อมรักษาตัวของเราไม่ให้กระทำความชั่วต่าง ๆ ทั้งทางกาย วาจา และใจ ย่อมหักห้ามกิเลสทั้งหลายไม่ให้เกิดขึ้นหรือเจริญเพิ่มมากขึ้นต่อไปได้ เมื่อเรางดเว้นจากความชั่วทั้งหลายได้ ไม่กระทำกรรมชั่ว ย่อมไม่ต้องรับผลของกรรมชั่ว วิบากชั่วย่อมไม่มีแก่เรา ทำให้เรามีความสุข มีความสงบอยู่ภายใน มีจิตใจร่มเย็นไม่ร้อนรุ่มกลุ้มใจ มีความผ่องใสอยู่ภายใน มีความอิ่มอกอิ่มใจเบิกบานใจ หิริโอตตัปปะจึงรักษาโลกทั้งโลกภายนอกและโลกภายในไว้ได้อย่างนี้

หิริโอตตัปปะนี้เปรียบง่าย ๆ ก็เหมือนวัคซีนที่ฉีดเข้าไปในร่างกายของเราแล้ว ย่อมป้องกันไม่ให้เราติดเชื้อโรคที่กำลังระบาดอยู่ ดั่งเช่นเชื้อไข้หวัดโควิด ๑๙ ที่กำลังแพร่ระบาดอยู่ในขณะนี้ เมื่อเราได้รับวัคซีนแล้วร่างกายย่อมทำการสร้างภูมิคุ้มกันต่อเชื้อโรค ทำให้เชื้อโรคไม่สามารถทำอันตรายอะไรเราได้ ขณะเดียวกันถ้าสังคมมีการฉีดวัคซีนกันอย่างกว้างขวางการแพร่ระบาดของเชื้อหวัดโควิด ๑๙ นี้ก็จะลดน้อยลง จนถึงสงบระงับไปในที่สุด ทำให้โลกกลับมาเป็นปรกติสุขอีกครั้งหนึ่ง ฉันใดก็ฉันนั้น เมื่อเราสร้างภูมิคุ้มกันความชั่วคือหิริโอตตัปปะให้เกิดขึ้นในตนเองแล้ว ตนเองย่อมไม่ติดเชื้อ ไม่ต้องได้รับความทุกข์จากอาการต่าง ๆ ที่เชื้อโรคจะทำร้ายได้ ขณะเดียวกันถ้าคนส่วนมากในสังคมเป็นคนดีมีหิริโอตตัปปะ โลกก็จะปราศจากการทำร้ายกัน การเบียดเบียนก่อเวรให้แก่กันและกัน โลกนี้ย่อมอยู่เย็นเป็นสุขอย่างแน่นอน ไม่มีการเข่นฆ่าทำร้ายร่างกายกัน ไม่ต้องเตรียมอาวุธไว้ประหัตประหารกัน ไม่มีการลักทรัพย์สิ่งของกัน บ้านเมือง

ก็ไม่จำเป็นต้องมีรั้วรอบขอบชิด มีความเป็นอยู่สุขสบาย ไม่มีภัยใด ๆ ให้ต้องกังวลใจ เพราะฉะนั้น เราควรศึกษาให้รู้จักหิริและโอตตัปปะ และสร้างให้เกิดขึ้นในตนเองให้ได้ **หิริคืออะไร? โอตตัปปะคืออะไร? มีที่เกิดหรือเหตุให้เกิดอะไรบ้าง?**

หิริ คือความละอายแก่ใจ เป็นเหตุให้ละอายต่อทุจริตบาปกรรมอันลามก รังเกียจบาปกรรมต่าง ๆ มีกายทุจริตเป็นต้น ท่านเปรียบเหมือนก้อนเหล็กที่แม้จะเย็น แต่เปรอะเปื้อนด้วยอุจจาระ บุคคลย่อมมีความรังเกียจ ไม่ประสงค์จะถูกต้องด้วยอวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง แม้แต่สิ่งของมีเสื้อผ้าอาภรณ์ก็ไม่ประสงค์จะให้สัมผัสถูกเข้า เพราะรู้อยู่ว่าอุจจาระนั้นสกปรก มีเชื้อโรคอันทำอันตรายได้ อีกทั้งยังมีกลิ่นเหม็นที่ติดทนนานอีกด้วย

ในพระอภิธรรมกล่าวว่า **หิริ** มีลักษณะคือความเกลียดบาป (ปาปโตชิคุจฺฉนลกฺขณา) มีหน้าที่คือการไม่ให้กระทำบาป (ปาปานํ อกรณรสา) มีผลคือความละอายต่อบาป (ปาปโต สงฺโกจนปจฺจุปฏฺฐานา) มีเหตุใกล้ให้เกิดคือมีความเคารพตนเอง (อตฺตคารวปทฏฺฐานา)

ส่วน**โอตตัปปะ**นั้น คือความเกรงกลัว เป็นเหตุให้กลัวโทษและเห็นภัย กลัวต่อการเกิดทุจริตบาปกรรมต่าง ๆ ท่านเปรียบเหมือนก้อนเหล็กที่ร้อนจนแดง บุคคลย่อมไม่กล้าจับต้อง เพราะกลัวความร้อนจะทำร้ายร่างกายที่ไปสัมผัสถูกต้องเข้า ถูกมือ ย่อมไหม้มือจนเสียหายเจ็บปวดยิ่งนัก ถูกเสื้อผ้า ก็ไหม้เสื้อผ้าทะลุเป็นรูหรือเกิดเปลวไฟไหม้ลุกลามจนหมดสิ้น

ในพระอภิธรรมกล่าวว่า **โอตตัปปะ** มีลักษณะคือความสะดุ้งกลัว

ต่อบาป (อุตฺตาสนลกฺขณํ) มีหน้าที่คือทำให้ไม่กระทำบาป (ปาปานํ อกรณรสํ) มีผลคือมีความเกรงกลัวต่อบาป (ปาปโต สงฺโกจนปจฺจุปฏฐานํ) มีเหตุใกล้ให้เกิดคือความเคารพผู้อื่น (ปรคารวปทฏฐานํ)

บัดนี้จะอธิบายให้ทราบว่าหิริและโอตตัปปะต่างกันอย่างไร?

หิริ ปรารภภายในเกิดขึ้น ส่วนโอตตัปปะ ปรารภภายนอกเกิดขึ้น

หิริ ถือตนเป็นใหญ่เป็นสำคัญ ส่วนโอตตัปปะ ถือโลกเป็นใหญ่เป็นสำคัญ

หิริ ตั้งอยู่ในความละอายเป็นสภาพ ส่วนโอตตัปปะ ตั้งอยู่ในความกลัวเป็นสภาพ

หิริ มีลักษณะยำเกรง ส่วนโอตตัปปะ มีลักษณะเห็นภัยอันเป็นโทษที่น่ากลัว

มีอรรถาธิบายว่า หิริปรารภภายในเกิดขึ้นนั้น ย่อมเกิดด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ ๑. ชาติตระกูล ๒. วัย ๓. ความเป็นผู้กล้า ๔. ความเป็นผู้คงแก่เรียน

ข้อที่ ๑ หิริปรารภชาติตระกูลเกิดขึ้น คือเมื่อบุคคลมาพิจารณาถึงชาติตระกูลของตนแล้ว เกิดความละอายใจต่อความชั่วว่า ตัวเราเองนี้เกิดในชาติตระกูลที่สูง มีฐานะเกียรติยศในสังคม มีชื่อเสียง ถ้าเรากระทำบาปกรรมใด ๆ ลงไป ย่อมไม่สมควรอย่างยิ่ง เป็นเรื่องน่าอับอาย ไม่สมกับชาติตระกูลอันสูงส่งของเราเลย

ข้อที่ ๒ หิริปรารภวัยเกิดขึ้น คือบุคคลมานึกถึงวัยวุฒิของตนเองแล้ว ละอายไม่กล้าทำสิ่งที่เป็นความชั่วทั้งหลาย คิดว่า เรามีอายุมากขนาดนี้แล้ว ไม่สมควรทำสิ่งที่เป็นบาปกรรมนี้เลย ผมบนศีรษะก็หงอกแล้ว

น่าจะรู้ดีรู้ชั่วพอสมควร หากทำลงไปก็น่าละอายนัก มีแต่เด็ก ๆ หนุ่ม ๆ ที่ยังไม่รู้ดีรู้ชั่ว ยังคึกคะนองเท่านั้นที่จะกระทำกัน

ข้อที่ ๓ หิริปรารภความเป็นผู้กล้าหาญเกิดขึ้น คือบุคคลมาระลึกว่า ตนเองมีความกล้าหาญ ไม่ขลาดกลัว ไม่อ่อนแอ ไฉนเลยจะยอมกระทำความชั่วเช่นนี้ได้ มีแต่คนอ่อนแอ ยอมแพ้ใจตนเอง ยอมแพ้กิเลส จึงจะทำเรื่องไม่ดีเช่นนี้ เราเป็นคนเข้มแข็งกล้าหาญ จะไม่ยอมกระทำชั่ว

ข้อที่ ๔ หิริปรารภความเป็นผู้คงแก่เรียนเกิดขึ้น คือบุคคลมาระลึกถึงตนว่า เราเป็นผู้มีความรู้ เป็นบัณฑิต มิใช่คนโง่เขลาคนพาล เรามีการศึกษาสูง มีความรู้มาก เป็นครูสั่งสอนผู้อื่น ย่อมรู้ว่าสิ่งใดผิด สิ่งใดถูก ย่อมละเว้นสิ่งผิด กระทำแต่สิ่งที่ถูกต้อง ย่อมละอายที่จะทำความชั่ว

ส่วนโอตตัปปะ ปรารภภายนอกเกิดขึ้นนั้น มีอธิบายว่า เมื่อบุคคลมาพิจารณาอยู่ว่า หากตนเองจักกระทำกรรมชั่วนั้น ตนเองจักถูกบุคคลทั้งหลายมีสมณะชีพราหมณ์อุบาสกอุบาสิกาที่รู้เรื่องเข้า ติเตียนกล่าวแสดงโทษได้ ผู้รู้ทั้งหลายก็จะรังเกียจเรา เราจะดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างไรกัน ดังนี้เป็นต้น

หิริย่อมถือตนเป็นใหญ่เป็นสำคัญ คือบุคคลย่อมเพ่งดูตนเองเป็นหลักยึดที่สำคัญว่า ตนเองสมควรจะเป็นผู้มีความประพฤติดีปฏิบัติชอบ เป็นผู้มีสติมีปัญญามีศรัทธามีความเพียร ยกระดับตนเองให้อยู่ในฐานะที่สูงส่ง ควรงดเว้นจากความผิดความชั่วทุจริตบาปกรรมทั้งหลาย

ส่วนโอตตัปปะย่อมถือโลกเป็นใหญ่เป็นสำคัญ คือบุคคลย่อมเพ่งดูออกไปภายนอกว่า ในโลกสันนิวาสนี้ ย่อมมีผู้รู้อยู่มากมาย บางคนก็มีหูทิพย์ตาทิพย์ สามารถล่วงรู้ถึงสิ่งที่ผู้อื่นกระทำแม้ในที่ลับตาลับหูผู้คนได้

หากเราเองกระทำความชั่วบาปกรรม ท่านเหล่านั้นย่อมรู้ได้ แม้มนุษย์อาจจะไม่รู้ แต่เทพยดาฟ้าดินย่อมมีตา สามารถมองเห็นได้ ท่านเหล่านั้นย่อมติเตียนเปิดเผยความชั่วที่เรากระทำได้ อย่ากระนั้นเลย เราไม่สมควรทำกรรมชั่วเหล่านี้ ดังนี้เป็นต้น

คำที่ว่า หิริมีลักษณะยำเกรงนั้น มีอธิบายว่า บุคคลบางคนทำหิริอันมีลักษณะยำเกรงให้เกิดขึ้นด้วยความเคารพในเหตุนั้น ๆ โดยเหตุ ๔ อย่าง คือ ๑. โดยพิจารณาถึงความยิ่งใหญ่แห่งชาติ ๒. โดยพิจารณาถึงความยิ่งใหญ่แห่งครูผู้สอน ๓. โดยพิจารณาถึงความยิ่งใหญ่แห่งมรดก ๔. โดยพิจารณาถึงความยิ่งใหญ่แห่งเพื่อนผู้ประพฤติพรหมจรรย์

ข้อที่ ๑ เหตุที่พิจารณาถึงความยิ่งใหญ่แห่งชาติ เช่น พระภิกษุพิจารณาว่าตนบวชในพระพุทธศาสนา ได้ชื่อว่าสมณศากยบุตร ผู้สืบเชื้อสายมาจากพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้เป็นกษัตริย์ ซึ่งมีต้นวงศ์คือ พระเจ้าโอกกากราช นับว่ามีความยิ่งใหญ่มาก จึงเกิดหิริความละอายต่อความชั่วทั้งหลาย หรือนึกถึงความยิ่งใหญ่แห่งตระกูลของตน มีตระกูลของมหาอำมาตย์ เป็นต้น หรือชาวอินเดียสมัยนั้นเรียกกันโดยโคตร เช่น กัสสปโคตร วาเสฏฐโคตร ภารทวาชโคตร แสดงถึงการให้ความเคารพต่อเชื้อสายชาติตระกูล เมื่อระลึกถึงย่อมเกิดหิริขึ้นมาได้

ข้อที่ ๒ พิจารณาถึงความยิ่งใหญ่แห่งครูผู้สอน เมื่อบุคคลมาพิจารณาถึงครูของตน เช่น เราเป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้า ผู้ยิ่งใหญ่ผู้เป็นเลิศกว่าใคร ๆ ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก แล้วไฉนหนอเราจึงจะกระทำความชั่วเล่า ควรทำความดีให้สมกับเป็นศิษย์ของพระพุทธองค์ หรือแม้เป็นศิษย์ของอาจารย์ผู้มีชื่อเสียงรูปใดรูปหนึ่ง ย่อมไม่ทำชั่วให้เสียชื่อเสียง

ของอาจารย์ว่า สั่งสอนศิษย์มาไม่ดี หรือเคารพในความยิ่งใหญ่ของสถาบันการศึกษา ไม่ทำความชั่วบาปกรรมให้สถาบันมัวหมอง

ข้อที่ ๓ พิจารณาถึงความยิ่งใหญ่แห่งมรดก เช่น พิจารณาถึงไตรสิกขา โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ที่เป็นมรดกยิ่งใหญ่ที่พระพุทธเจ้าทรงประทานไว้แก่เราทั้งหลาย หรือเป็นทายาทของมหาเศรษฐี ผู้มั่งคั่ง เป็นที่เคารพนับถือของชาวจังหวัดนั้น ๆ เมืองนั้น ๆ มีทรัพย์สมบัติมหาศาล มีที่ดินมากมายในชุมชนนั้น ๆ เราเป็นทายาทของมหาเศรษฐีเช่นนี้ จะประพฤติตัวเหลวไหล จะทำกรรมชั่วได้อย่างไร พึงรักษาความดีรักษาสมบัติวงศ์ตระกูลไว้ อย่างนี้เป็นต้น

ข้อที่ ๔ พิจารณาถึงความยิ่งใหญ่แห่งเพื่อนพรหมจารีผู้ประพฤติธรรม เช่น นึกถึงพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ ผู้เป็นอัครสาวกขวาซ้ายของพระพุทธองค์ เราประพฤติธรรมในศาสนาของศาสดาองค์เดียวกัน เราจะประพฤติเหลวไหล ทำกรรมชั่ว ย่อมไม่สมควรเลย ควรที่จะมีความละอายต่อกรรมชั่วไม่กล้ากระทำ หรือพิจารณาถึงความยิ่งใหญ่แห่งศิษย์ร่วมสำนักเดียวกัน แล้วเกิดความละอาย ไม่กล้าทำสิ่งที่ผิด สิ่งที่เลวทรามละอายว่าประพฤติไม่เท่าเทียมเสมอเหมือนผู้ยิ่งใหญ่นั้น ๆ ที่เราเรียกกันว่าอายเพื่อน อย่างนี้เป็นต้น

ส่วนโอตตัปปะ มีลักษณะเห็นภัยอันเป็นโทษที่น่ากลัว ด้วยเหตุ ๔ อย่างคือ ๑. กลัวการติเตียนตนเองได้ (อัตตานุวาทภัย) ๒. กลัวการติเตียนจากผู้อื่น (ปรานุวาทภัย) ๓. กลัวการถูกลงโทษทัณฑ์ (ทัณฑภัย) ๔. กลัวภัยจากทุคติ (ทุคติภัย) ทำให้เกิดโอตตัปปะได้

ข้อที่ ๑ กลัวการติเตียนตนเองได้ คือเป็นผู้สอดส่องหาความ

ประพฤติผิดของตนเอง กลัวว่าตนเองจะติเตียนตนเองได้ว่า เราไม่สมควรกระทำบาปกรรมความชั่วนี้เลย หากได้กระทำลงไป จะเกิดความเสียใจภายหลังได้ แล้วกลัวไม่กล้ากระทำ เกิดโอตตัปปะขึ้นมา

ข้อที่ ๒ กลัวการติเตียนจากผู้อื่น คือกลัวว่า เมื่อผู้อื่นรู้ว่า เรากระทำบาปกรรมความชั่ว เขาย่อมติเตียนกล่าวโทษเรา เปิดเผยโทษของเราให้เป็นที่รู้กันทั่วไปในสังคม เราย่อมไม่สามารถจะดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างสง่างาม เป็นผู้มีชื่อเสียงเศร้าหมอง เป็นมลทินติดตัวไปตลอด

ข้อที่ ๓ กลัวการถูกลงโทษทัณฑ์ เมื่อพิจารณาว่า หากเราทำบาปกรรมความชั่วแล้วถูกจับได้ ทางราชการบ้านเมืองหรือผู้ควบคุมดูแลย่อมลงโทษมีการจองจำ เฆี่ยนตี หรือประหารให้ตายเป็นต้น ย่อมต้องได้รับทุกข์ทรมาน ด้วยเหตุนี้ จึงควรจะงดเว้นการทำบาปกรรมอันชั่วร้ายเหล่านั้นเสีย ประพฤติตนอยู่ในทำนองคลองธรรมที่ถูกต้อง เป็นกรรมดี

ข้อที่ ๔ กลัวภัยจากทุคติ คือพิจารณาว่า เมื่อเราทำกรรมชั่วอันเป็นบาป ย่อมได้รับวิบากชั่ว มีการตกอบายไปเป็นเปรต อสุรกาย สัตว์เดียรัจฉาน หรือสัตว์นรก อันเป็นภพภูมิที่เต็มไปด้วยทุกข์ทรมาน หาความสุขมิได้เลย สมควรที่จะงดเว้นจากบาปกรรมทั้งหลาย หมั่นประกอบบุญกุศล จึงจะรักษาตนให้ปลอดภัย มีความสวัสดีได้ ดั่งนี้เป็นต้น

ความกลัวทั้ง ๔ ข้อตามที่กล่าวมานี้ ย่อมทำโอตตัปปะคือความเกรงกลัวต่อทุจริตบาปกรรมให้เกิดขึ้นได้

รวมความตามที่ได้อธิบายมานี้ เป็นอันว่า ย่อมรู้แล้วว่า หิริคืออะไร โอตตัปปะคืออะไร มีลักษณะอย่างไร แตกต่างกันอย่างไร และเกิดมาได้เพราะเหตุอะไรบ้าง ดังนั้น จะได้อธิบายถึงคุณประโยชน์และโทษ

ของการมีและการไม่มีหิริโอตตัปปะต่อไป

ตามพระพุทธศาสนสุภาษิตที่ได้ยกมากล่าวแล้วในเบื้องต้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า **เยสํ เจ หิริโอตฺตปฺปํ** เป็นอาทิ ซึ่งแปลเอาใจความภาษาไทยได้ว่า **บุคคลเหล่าใดไร้หิริโอตตัปปะเสมอ ๆ ทุกเวลา บุคคลเหล่านั้นทอดทิ้งธรรมขาวอันเป็นมูลเสียแล้ว เป็นผู้ไปสู่ความเกิดและความตายแน่แท้** ดั่งนี้ เมื่อบุคคลไร้หิริ ความละอาย ไร้โอตตัปปะ ความเกรงกลัว ต่อทุจริตบาปกรรม บุคคลผู้นั้นย่อมละเลยต่อสุกกธรรมคือธรรมฝ่ายขาว อันได้แก่กุศลธรรมทั้งปวง อันจะทำใจให้บริสุทธิ์ผ่องใสขาวสะอาด เมื่อไม่มีกุศลธรรม ก็เป็นที่แน่นอนว่าต้องไม่มีรากเหง้าแห่งกุศลธรรม อันได้แก่ **อโลภะ** ความไม่โลภ **อโทสะ** ความไม่โกรธ **อโมหะ** ความไม่หลงผิด

ต้นไม้ที่ไม่มีรากย่อมไม่สามารถจะดำรงอยู่เป็นปกติได้ เมื่อขาดอาหารที่จะหล่อเลี้ยง ก็ไม่มีกิ่งก้านใบที่จะงอกออกใหม่ ปราศจากดอกและทำให้ปราศจากผลไปด้วย จนถึงที่สุดย่อมเหี่ยวแห้งตายซากไป ฉันใดก็ฉันนั้น บุคคลผู้ไม่มีกุศลมูลอยู่ประจำใจ ไม่มีมโนธรรม ย่อมไม่มีกุศลธรรมใด ๆ เกิดขึ้นแก่เขาได้เลย จะมีก็แต่อกุศลธรรมบาปกรรมเท่านั้นที่จะเกิดขึ้น

ชีวิตของบุคคลคนหนึ่งประกอบแต่อกุศลธรรมกรรมชั่ว เมื่อวิบากกรรมให้ผล ย่อมเป็นผลที่เผ็ดร้อน เป็นทุกข์ทรมานเศร้าโศกยิ่งนัก จะหาบุญเป็นที่พึ่งพักพิงก็ไม่มี คนผู้นี้ย่อมไม่ทำการให้ทาน อันเป็นเหมือนเสบียงที่บุคคลผู้จะเดินทางไกลไปโลกหน้าพกพาติดตัวไป ในระหว่างทางย่อมขาดแคลนอาหารที่จะประทังชีวิต หากินได้เพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่พออิ่มท้อง คนไม่ทำบุญทำทาน ในโลกหน้าเขาย่อมขัดสน ไม่มี

วิบากดีคอยเกื้อหนุนอำนวยความสุขความสบายให้ ต้องเป็นอยู่อย่างลำบากยากเข็ญเป็นทุกข์อยู่ตลอดเวลา เมื่อบุคคลผู้ไร้หิริโอตตัปปะไม่ทำทานแล้ว เขาย่อมไม่สามารถพัฒนาดำเนินไปในทางที่สูงขึ้น คือศีล สมาธิ และปัญญาได้เลย เขาย่อมไม่รักษาศีล เพราะปราศจากความละอายและความเกรงกลัวต่อบาป ย่อมมีความประพฤติเป็นไปตามอำนาจกิเลสล้วน ๆ โลภ ก็ทำทุกอย่างเพื่อให้ได้มา โกรธ ก็หาหนทางทำลายล้างผลาญชีวิตทรัพย์สินผู้อื่นให้พินาศไป หลง ก็ประพฤติไปไม่ถูกทาง วกเวียนวนไปมาหาทางออกไม่พบ เมื่อเป็นดั่งนี้ เขาย่อมไม่สามารถบรรลุความหลุดพ้นจากวัฏสงสารไปได้ ต้องวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏตลอดกาลนาน ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสเรียกในพระคาถานี้ว่า เป็นผู้ดำเนินไปสู่ความเกิดและความตายเป็นปรกติ คือเที่ยงแท้แน่นอน

ในพระคาถาที่ ๒ สมเด็จพระสุคตบรมศาสดาตรัสไว้ว่า **เยสญฺจ หิริโอตฺตปฺปํ สทา สมฺมา อุปฏฺฐิตา** ดั่งนี้เป็นอาทิ ซึ่งแปลโดยใจความได้ว่า **บุคคลผู้ทำหิริโอตตัปปะให้เกิดขึ้นอย่างถูกต้องทุกเมื่อคือเสมอ ๆ จะเป็นผู้มีพรหมจรรย์เจริญงอกงาม เป็นผู้สงบ เป็นผู้มีภพใหม่สิ้นไปแล้ว** ดั่งนี้ พระคาถานี้พระพุทธองค์ตรัสสอนให้เราทำหิริ ความละอาย และโอตตัปปะ ความเกรงกลัว ต่อทุจริตบาปกรรมให้เกิดขึ้นอย่างถูกต้องทุกเมื่อทุกโอกาส คือทรงสอนให้เราเป็นผู้มีความละอายในเรื่องที่ควรละอาย เช่น เรื่องมารยาททางสังคม ก็ต้องเป็นผู้มีมารยาทอ่อนหวานงดงาม พูดจาไพเราะเสนาะโสต ฟังแล้วสบายหู บางคนมีถ้อยคำแข็งกระด้าง ถึงแม้จะไม่ใช่คำชั่วหยาบ แต่ก็ฟังไม่สบายหู มีกิริยามารยาทไม่เรียบร้อย ไม่มีสัมมาคารวะที่เหมาะสม อย่างนี้ก็ควรจะละอายที่ตนเองไม่เรียบร้อย

ยิ่งขึ้นไปอีก บางคนมีความละอายผิดประเด็น เช่น อายที่มีฐานะทางสังคมไม่สูงส่ง มีทรัพย์น้อย เสื้อผ้าอาภรณ์เครื่องนุ่งห่มเป็นของราคาถูก อุปกรณ์ใช้สอยไม่เด่นหรูหรา **เรื่องเช่นนี้ไม่ควรอาย** มิใช่ความละอายที่พระพุทธเจ้าทรงหมายถึง หิริความละอายนี้หมายถึงอายต่อทุจริตบาปกรรม ไม่กล้าประกอบกระทำ ยกตัวอย่างง่าย ๆ การเสพสุรา บางคนนึกว่าตนเองโก้หรู ดื่มสุราของต่างประเทศที่มีราคาแพง ๆ อวดมั่งมี ดื่มไวน์ขวดละเป็นหมื่น ๆ บาท อย่างนี้สิควรละอาย เพราะกำลังทำผิดศีล แต่บุคคลไร้หิริกลับภาคภูมิใจ นี้อายผิดเรื่องผิดประเด็น

จะขอยกตัวอย่างเรื่องจริงที่ทราบมาสักเรื่องหนึ่ง เรื่องมีอยู่ว่า ข้าราชการผู้หนึ่งอยู่อาศัยในบ้านไม้ ขณะที่เพื่อน ๆ ข้าราชการในพื้นที่นั้นเขาสร้างบ้านคอนกรีตเสริมเหล็กก่ออิฐถือปูน เป็นบ้านแบบสมัยใหม่ ตนเองเกิดความอายว่า ตนเองอยู่บ้านไม้ จึงขอกู้เงินสหกรณ์ออมทรัพย์มาแล้วทำการรื้อบ้านไม้ ปลูกสร้างใหม่เป็นบ้านคอนกรีตเหมือนเพื่อน ๆ เขา ต่อมาต้องผ่อนชำระหนี้ที่กู้เงินมาสร้างบ้าน แต่ด้วยตำแหน่งฐานะของตนเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย ทำให้ไม่สามารถชำระได้ จึงต้องวิ่งเต้นกู้หนี้ยืมสินจากแหล่งเงินกู้อื่น ๆ ต้องเดือดร้อนเป็นอย่างมาก ไม่เหลือแม้แต่เงินออม ซึ่งถ้าเป็นสมัยปัจจุบันนี้ บ้านไม้กลับหรูหรากว่าบ้านตึกเสียอีก นี้เป็นความละอายในสิ่งที่ไม่ควรละอาย อายผิดเรื่อง อายบ้านไม้ แต่ไม่อายที่ต้องวิ่งเต้นขอกู้เงินเขาไปทั่วเพราะใช้จ่ายเกินตัว ถูกกิเลสครอบงำ

แม้แต่โอตตัปปะ ก็เป็นเรื่องความเกรงกลัวต่อการกระทำความชั่วทุจริตบาปกรรม มิใช่การเกรงกลัวต่อคำนินทาว่าร้าย คำดูถูกเหยียดหยามของผู้อื่น กลัวว่าตนเองจะไม่เด่นไม่มีชื่อเสียง ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม

กล้ากระทำกายทุจริตวจีทุจริตเป็นต้น เพื่อให้ตนถึงฐานะตำแหน่งตามต้องการ ซึ่งเป็นเรื่องที่ควรกลัวเกรง ควรไม่กล้ากระทำ เราควรจะต้องยึดเอากุศลกรรมคุณงามความดีเป็นสาระสำคัญของชีวิต ชีวิตจึงจะสามารถดำเนินต่อไปได้อย่างมีคุณภาพที่ดี ได้รับความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ถึงชีวิตจะไม่หรูหราแต่ก็สบาย มีความมั่นใจในคุณงามความดีของตน ให้เป็นเครื่องเชิดหน้าชูตาในสังคม เป็นความร่ำรวยในภายใน ดั่งที่มีพระพุทธศาสนสุภาษิตที่ลิขิตไว้ในคัมภีร์สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบทว่า

สนฺตุฏฺฐี ปรมํ ธนํ (ขุ.ธ. ๒๕/๒๕/๔๒)

อันแปลความได้ว่า **ความสันโดษคือความพอใจ เป็นทรัพย์อย่างยิ่ง** ดั่งนี้ เมื่อเรามีทรัพย์ใช้สอยเพียงพอแก่ความต้องการแล้ว ถึงจะมีมากขึ้นไปอีกสักเท่าไร ก็เปลี่ยนแปลงไปไม่มาก ไม่มีสาระสำคัญ กินอาหารก็ได้เพียงคนละ ๑ อิ่ม ซึ่งความเอร็ดอร่อยก็ไม่ใช่ว่าราคาอาหารสูงจะอร่อยเสมอไป ขึ้นกับความชอบของบุคคลต่างหาก หูฉลามชามละ ๑๐,๐๐๐ บาท อาจอร่อยสู้ส้มตำ ๑ ครกไม่ได้ ดั่งนี้เป็นต้น ถึงจะบ้านใหญ่เพียงไร เวลานอนก็ใช้ที่นอน ๑ วา เท่ากันกับคนบ้านเล็ก บางทีอาจกลุ้มใจนอนไม่หลับด้วยซ้ำไป สู้คนที่สบายใจ นอนบ้านหลังเล็ก กลับหลับสบายกว่าเสียอีก นี่แหละ ความพอใจจึงเป็นบรมทรัพย์

เมื่อบุคคลเข้าใจหิริ ความละอาย และโอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปอกุศลธรรมได้ถูกต้อง แล้วทำให้เกิดขึ้นอย่างเสมอ ๆ เนือง ๆ ย่อมจะเป็นรากฐานให้รักษาศีล คือข้องดเว้นจากความชั่วบาปกรรมทุจริตต่าง ๆ ได้โดยง่าย รักษาศีลไป ชำระล้างกิเลสอย่างหยาบให้หมดไปจากใจ จนใจเบาโล่งสบาย ปราศจากเวรภัยต่าง ๆ มาเบียดเบียน นี่เป็นสภาพที่

พระพุทธองค์ตรัสว่า **เป็นผู้มีพรหมจรรย์เจริญงอกงาม** คือมีการประพฤติอย่างพรหม ได้แก่มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เจริญสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ

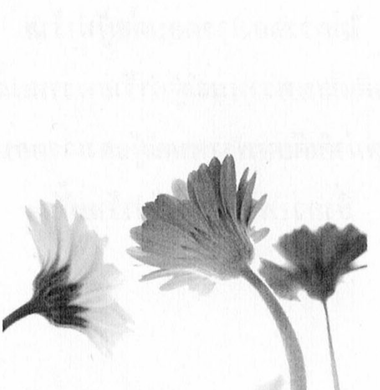
เมื่อจิตสะอาดบริสุทธิ์แล้ว ย่อมหนุนให้กำหนดกระทำกรรมฐานได้โดยง่าย ทำได้สำเร็จ เกิดความสงบอันเป็นสมาธิขึ้น คนผู้ไม่มีศีลย่อมไม่สามารถจะเจริญสมาธิกรรมฐานได้เลย เมื่อมีศีลเป็นกำลังสนับสนุนย่อมทำได้ เมื่อใจเป็นสมาธิเกิดขึ้น กำจัดกิเลสอย่างกลางได้แล้ว **ย่อมเป็นผู้สงบตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระคาถาต่อจากคำว่า พรหมจรรย์เจริญงอกงาม**

เมื่อจิตใจได้สมาธิ ได้ความสงบแล้ว ย่อมเป็นกำลังสนับสนุนให้เดินปัญญาไปในทางแห่งวิปัสสนาได้ สามารถกำหนดรู้รูปและนาม ที่เกิดขึ้นตั้งอยู่ และดับไปได้ตามความเป็นจริง แยกรูปและนามออกจากกันได้ อันเป็นวิปัสสนาญาณที่ ๑ ที่เรียกว่า นามรูปปริจเฉทญาณ แล้วประคับประคองให้วิปัสสนานี้เจริญสืบต่อไป ย่อมสามารถทำที่สุดแห่งทุกข์ให้เกิดขึ้นได้ บรรลุอรหัตมรรค อรหัตผล ทำลายกิเลสอย่างละเอียดให้หมดสิ้นไป เป็นอันจบกิจในพระพุทธศาสนา ทำลายภพชาติใหม่ ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปได้ ดั่งพระดำรัสสุดท้ายที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระคาถานี้ว่า **ขีณปุนพฺภวา เป็นผู้มีภพใหม่สิ้นไปแล้ว** ดั่งนี้

จากพระธรรมเทศนา พรรณนาเนื้อความมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า ความสำเร็จหรือความล้มเหลวนี้ ตั้งอยู่บนธรรมะ ๒ ประการเป็นรากฐานสำคัญ คือ**หิริ ความละอาย และโอตตัปปะ ความเกรงกลัว**ต่อทุจริตบาปกรรม เมื่อเรามาตระหนักชัดดั่งนี้แล้ว ควรจะพยายามสร้างหิริและโอตตัปปะให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้น บ่อย ๆ ขึ้น ยิ่งได้ทุก ๆ เวลาทุก ๆ

โอกาสยิ่งดีมาก จะสามารถทำให้เราพ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริง หรืออย่างน้อยก็ทำให้เราไม่ตกไปในที่ชั่ว ได้รับความสุขความไม่ลำบากยากเข็ญตามสมควรแก่อัตภาพ

แสดงพระธรรมเทศนามาก็พอสมควรแก่เวลา ขอยุติลง คงเนื้อความไว้แต่เพียงเท่านี้ เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้.

เวรนั้นต่างกับกรรมโดยสิ้นเชิง
เวรนั้นเป็นเรื่องของการผูกไว้
หรือต้องจองเอาไว้ล่วงหน้า
คือการผูกพยาบาท

พระพุทธองค์ทรงภาษิตพระคาถา
สั่งสอนภิกษุทั้งหลายเอาไว้ว่า
(ขุ. ธ. ๒๕/๓๖/๖๘)

พราหมณ์ไม่ควรทำร้ายพราหมณ์
ไม่ควรจองเวรตอบต่อผู้ทำร้าย
น่าติเตียนพราหมณ์ผู้ทำร้ายพราหมณ์
แต่น่าติเตียนพราหมณ์ผู้จองเวรตอบ
ยิ่งกว่าพราหมณ์ผู้ทำร้ายนั้น

ธรรมเทศนาเรื่อง

เวรกถา

๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐

ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ จบ)

น หิ เวเรน เวรานิ สมฺมนฺตีธ กุทาจนํ

อเวเรน จ สมฺมนฺติ เอส ธมฺโม สนนฺตโน ฯ

(ขุ. ธ. ๒๕/๑๑/๑๕)

วันนี้เป็นวันธัมมัสสวนะ คือวันเป็นที่ฟังธรรม อันเวียนมาบรรจบครบรอบอีกครั้งหนึ่ง เป็นวันเสาร์ที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๐ ตรงกับวันอุโบสถ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๓ พระคาถาที่ได้ยกขึ้นตั้งเป็นนิกเขปบทในเบื้องต้นนั้น แปลความได้ว่า

“ในกาลไหน ๆ เวรทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมไม่ระงับด้วยเวรเลย ก็แต่เวรทั้งหลาย ย่อมระงับได้ด้วยความไม่มีเวร ธรรมนี้เป็นของเก่า” ดั่งนี้

เมื่อพูดถึงเรื่อง **“เวร”** เรามักจะได้ยินกันเสมอ ๆ ว่า **เจ้ากรรมนายเวร** หรือเรื่องนี้เป็นเรื่องของเวรกรรม หรือว่าสามีภรรยาคู่เวรคู่กรรม คำเหล่านี้ บางคำก็ถูกต้องตามที่เข้าใจกัน แต่บางคำก็เข้าใจไปไม่ถูกต้อง คือใช้คำพูดไม่ถูกต้อง ไม่สมควรจะใช้คำว่า “เวร”

ในเบื้องต้น ควรจะเข้าใจคำว่า **กรรม** ก่อน กรรมนั้นคือการกระทำนั่นเอง ดังที่มีพระพุทธดำรัสตรัสไว้ว่า **“เจตนาหํ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ, เจตยิตฺวา กมฺมํ กโรติ กาเยน วาจาย มนสา”** อันแปลความได้ว่า **“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลจงใจแล้วย่อมกระทำกรรม ทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ”** คือตัวเจตนานั่นเองชักนำให้บุคคลกระทำสิ่งต่าง ๆ ในทางใดทางหนึ่ง คือทางกาย วาจา หรือใจ ซึ่งเมื่อเจตนาทำกรรมใดลงไปแล้ว ย่อมจะให้เกิดผลเป็นวิบากติดตามมาเสมอ เป็นเรื่องยากยิ่งนักที่จะไม่ได้รับผลของกรรมที่ตนเองได้กระทำลงไป แต่ประเด็นสำคัญในเรื่องนี้ก็คือ **ตัวเจตนา**นั่นเอง มักมีผู้ถามเสมอ ๆ ว่าสิ่งนี้เป็นกรรมหรือไม่ สิ่งนั้นเป็นกรรมหรือไม่ เช่น ข้าพเจ้ามิได้ตั้งใจเลยคือไม่ได้มีเจตนา เมื่อกำลังปิดหน้าต่างอยู่ ไปทับเอาจิ้งจกตายไปตัวหนึ่งข้าพเจ้าจะมีบาปกรรมอะไรติดตัวไปหรือไม่? ดั่งนี้เป็นต้น ขอตอบว่า ไม่มีบาปกรรมอะไรติดตัวเลยแม้แต่น้อยหนึ่ง เพราะขาดตัวเจตนาที่จะฆ่าให้มันตายลง จิตบาปของเราไม่เกิดขึ้น การตายของมันเป็นอุบัติเหตุไร้เจตนาของเรา จิตใจมิได้กระทำกรรมชั่ว วิบากของกรรมชั่วก็จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย มันไม่มีเมล็ดพันธุ์ แล้วจะงอกออกมาเป็นลำต้นได้อย่างไรกันดังนั้น หลักสำคัญในเรื่องของกรรมต้องดูที่ตัวเจตนา ซึ่งจะทำให้ตัดสินปัญหาได้อย่างถูกต้องและแม่นยำ แต่ก็ยังมีประเด็นเล็ก ๆ ให้พูดถึงสักหน่อย คือว่ากรรมนั้นไม่มี ผลของกรรมคือวิบากก็ไม่มี แต่ยังมี**ผลของการกระทำ**อยู่ คือปิดหน้าต่างทับมันตาย ชีวิตของเขาต้องจบสิ้นลงก็เพราะเรา ดังนั้นเราควรมีความระมัดระวังไว้ให้พอสมควร อย่าประมาทเลินเล่อจงมีสติอยู่กับตัวในเวลาจะคิด จะพูด จะทำ ผู้อื่นจะได้ไม่ต้องเดือดร้อน

เพราะเรา หรือเราเดินไปไม่ระมัดระวัง ปล่อยสติล่องลอยไปเผลอไป เหยียบเอาเท้าของผู้อื่นเข้า เราไม่มีเจตนาก็จริงอยู่ แต่คนอื่นเขาเจ็บเท้า กรรมไม่มี ผลของกรรมก็ไม่มี คือตัววิบากไม่มี แต่มีผลจากการกระทำอยู่ คือผู้อื่นเจ็บเท้า ถ้าเป็นเท้าของสัปบุรุษคนดีก็ค่อยยังชั่วหน่อย ถ้าเป็นเท้าของคนอันธพาล หรือลูกชายของเจ้าพ่อองค์ (คน) ใดองค์หนึ่ง เราอาจจะถูกด่าเป็นอย่างเบา ถูกต่อยเอา หรืออย่างหนักอาจจะถูกทำร้ายถึงชีวิต ดังที่เป็นข่าวกันอยู่เสมอ ๆ นี่เป็นเรื่องของกรรมไม่มี วิบากไม่มี มีแต่ผลจากการกระทำ กรรมของเราวิบากของเราไม่มี การกระทำตอบเป็นกรรมของผู้อื่น ซึ่งเขาก็ต้องไปรับวิบาก แต่ปัจจุบันนี้เราเองเป็นผู้รับผลจากการกระทำของเขา ซึ่งก็เป็นผลที่เราไม่ค่อยจะปรารถนานัก

คราวนี้จะพูดถึงเรื่อง **เวร** เวรนั้นต่างกับกรรมโดยสิ้นเชิง เวรนั้นเป็นเรื่องของการผูกไว้ หรือต้องจองเอาไว้ล่วงหน้า คือการผูกพยาบาท ตั้งจิตตั้งใจจะไม่ยอมเลิกรา จะขอล้างผลาญทำร้ายฝ่ายตรงข้ามในทุก ๆ ชาติ ทุก ๆ โอกาสที่ได้เจอะเจอ เวรนี้เป็นการกระทำที่เกิดมาจากกิเลสมูลสายโทสะเป็นหลัก ประสงค์จะทำร้าย ทำความพินาศให้แก่ผู้ใดผู้หนึ่งอย่างเจาะจง โดยที่เขาอาจจะทำความเสียหายหรืออาจจะไม่ได้ทำความเสียหายแก่ผู้ผูกเวรนั้นเลยก็ได้ แต่อย่างไรก็ดี ผู้ที่ผูกเวรนั้นโกรธต่อผู้นั้นอย่างรุนแรง จึงผูกเวรเอาไว้อย่างแน่นแฟ้น ไม่ยอมเลิกรา แม้จะข้ามภพข้ามชาติก็ยังผูกเวรอยู่ ซึ่งการผูกเวรนี้ย่อมจะเป็นผลเสียแก่ทั้งสองฝ่ายโดยแท้ ตนเองย่อมกระทำกรรมชั่ว รับวิบากชั่ว ผู้ถูกผูกเวรย่อมต้องรับความเดือดร้อน

การผูกเวรนั้นจะเป็นทั้งสองฝ่าย ต่างผูกเวรต่อกันและกันก็ได้

หรือผูกเวรอยู่แต่เพียงฝ่ายเดียวก็ได้ การผูกเวรหรือจองเวรซึ่งกันและกันนั้น ก็ดังตัวอย่างเรื่องที่พระอรรถกถาจารย์ท่านกล่าวอธิบายคาถานิกเขปบทนั่นเอง เรื่องย่อ ๆ ก็มีอยู่ว่า หญิง ๒ คนมีสามีคนเดียวกัน คนหนึ่งเป็นหมันริษยาอีกคนที่มีท้อง กลัวว่าสามีจะรักเฉพาะหญิงที่มีลูก จึงวางยาให้แท้งเสียถึง ๓ ครั้ง ในครั้งที่ ๓ เด็กทารกในท้องตายแล้ว แต่ขวางอยู่ภายในตายทั้งแม่ทั้งลูก ก่อนตายนางตั้งความปรารถนาผูกเวรเอาไว้ จะขอมาทำลาย กินลูก ๆ ของอีกฝ่ายบ้าง เมื่อตายแล้วไปเกิดเป็นแมวในบ้านนั้นเอง ส่วนสามีโกรธหญิงหมันว่าตัดเชื้อสายวงศ์ตระกูลของตนเสีย ฆ่าลูกของตน จึงตีนางจนตาย นางไปเกิดเป็นไก่ในบ้านเหมือนกัน แมวก็มาขโมยกินไข่เสียหลายครั้ง สุดท้ายก็กินแม่ไก่ แม่ไก่ก็ตั้งความปรารถนาผูกเวรขอกินแมวและลูกกลับคืนบ้าง แล้วไปเกิดเป็นแม่เสือเหลือง ฝ่ายแมวไปเกิดเป็นนางเนื้อ แม่เสือเหลืองก็มากินลูก ๆ ของนางเนื้อ ที่สุดกินนางเนื้อได้ นางเนื้อก็จองเวรอีก ไปเกิดเป็นนางยักษิณี ฝ่ายเสือเหลืองก็ไปเกิดเป็นธิดาผู้ดีมีสกุลในเมืองสาวัตถี นางยักษ์มากินลูกของนางถึง ๒ ครั้ง ครั้งที่ ๓ ไล่กินลูก จนนางพาหนีเข้าไปในพระวิหารเชตวัน พบพระพุทธองค์ ได้ฟังพระธรรมเทศนา จึงเลิกจองเวรต่อกันได้ทั้ง ๒ ฝ่าย นี้เป็นตัวอย่างของการจองเวรกันทั้ง ๒ ฝ่าย

อีกอย่างหนึ่ง การจองเวรเพียงฝ่ายเดียวก็มี ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนมากที่สุด ก็คือพระเทวทัตจองเวรในพระพุทธองค์ แต่พระพุทธองค์มิทรงเคยจองเวรตอบเลย ให้อภัยในทุก ๆ ครั้งไป แต่พระเทวทัตก็ไม่ยอมเลิกรา จนในพระชาติสุดท้ายของพระองค์ พระเทวทัตจึงกลับใจ สำนึกผิดขอขมา พร้อมทั้งกล่าวคำบูชาสรรเสริญพระองค์ เวรจึงได้ระงับไป หรือ

ในตัวอย่างของหมีกับไม้ตะคร้ออันเป็นชาดกที่มาในเตรสนิบาต ผันทนชาดก เรื่องก็มีอยู่ว่า มีหมีตัวหนึ่งอยู่ในป่าใหญ่ เที่ยวหากินแล้ว ก็มานอนพักอยู่ใต้ต้นตะคร้อเป็นประจำ วันหนึ่งลมพัดกิ่งแห้งหักลงมาทิ่มคอของเจ้าหมี มันตกใจมาก ตื่นขึ้นก็วิ่งหนีไปโดยเร็ว พอมองกลับมาดูว่ามีเสือหรือราชสีห์วิ่งตามมาหรือไม่ ก็ไม่เห็นมี จึงคิดว่า ชะรอยรุกขเทวดาประจำต้นไม้จะแกล้งเราผู้นอนอยู่ ณ ที่นั้น จึงผูกโกรธตะปบฉีกต้นไม้ แล้วตะคอกว่า “ข้าไม่ได้กินใบ ไม่ได้หักกิ่ง สัตว์อื่น ๆ มาอาศัยนอน ไม่เห็นเป็นอะไร ทีข้าจะนอนบ้าง ก็แกล้งขับไล่เสีย ระวังให้ดีเถิด อีก ๒-๓ วัน ข้าจะให้เขาขุดเจ้าทิ้งทั้งรากทั้งโคน” ดั่งนี้

ครั้งนั้นมีพราหมณ์ช่างไม้ ต้องการไม้มาทำรถลาก เดินแสวงหาไม้อยู่ จนใกล้ต้นตะคร้อนั้น ฝ่ายหมีเห็นพราหมณ์เข้า คิดว่า วันนี้เราจะได้ล้างแค้นแล้ว จึงแกล้งถามว่า ท่านแสวงหาไม้อยู่หรือ? พราหมณ์จึงถามว่า เจ้าท่องเที่ยวอยู่ในป่านี้ รู้จักไม้อะไรที่จะมาทำเป็นกงรถได้มั่นคงดีบ้างไหม? หมีจึงว่า ไม้รังก็ไม่ดี ไม้ตะเคียนก็ไม่ดี ไม้หูกวางก็ใช้ไม่ได้ ไม้ตะคร้อนั่นแหละจึงจะดีที่สุด พราหมณ์ถามว่า ไม้ตะคร้อเป็นอย่างไร? หมีตอบว่า ต้นไม้ที่มีกิ่งห้อยลง น้อมลง แต่ไม่หัก เหนียวดีนัก ที่เรายืนอยู่ใกล้ ๆ นี้แหละ ชื่อว่าต้นตะคร้อ ไม้ตะคร้อควรแก่งานทุกอย่างของท่าน ไม่ว่าจะเป็นล้อ เป็นดุมรถ เป็นงอน หรือว่าเป็นกงรถ การที่หมีสรรเสริญสารพัดส่วน ก็เพราะกลัวพราหมณ์จะไม่เลือกเอาไม้ตะคร้อ จึงแกล้งชมว่าทำส่วนไหนของรถก็ดีไปหมด หมีวางยาเสร็จสมอารมณ์หมาย ก็เดินเลี่ยงไปข้างหนึ่ง พราหมณ์ก็เตรียมจะตัดต้นไม้ ฝ่ายรุกขเทวดาคิดว่า เรามิได้ทำอะไรเจ้าหมีเลย มันผูกอาฆาตโดยเราไม่มีส่วนผิดเลยแม้แต่น้อย มาวางแผน

ทำลายวิมานของเรา และตัวเราก็จะพลอยย่อยยับไปด้วย เราต้องล้างผลาญเจ้าหมีตัวนี้คืนไปบ้าง จึงจำแลงกายเป็นคนหาของป่า เดินมาหาพราหมณ์ แล้วถามว่า ท่านจะตัดไม้ไปทำอะไรกัน? พอฟังว่า หมีบอกให้เอาไปทำรถ จึงกล่าวว่า ท่านจักได้รถชั้นเยี่ยมด้วยไม้นี้ทีเดียว แต่เมื่อท่านลอกหนังคอหมีสัก ๔ นิ้ว เอามาหุ้มกงรถ ดุจหุ้มด้วยแผ่นเหล็ก กงก็จะแข็งแรงมาก ท่านจะได้ทรัพย์จำนวนมากด้วยวิธีนี้ พราหมณ์ถามว่า ข้าพเจ้าจะหาหนังหมีจากไหนได้เล่า? เทวดาพูดว่า ต้นไม้นี้ตั้งอยู่กับที่ ไม่หนีไปไหนหรอก แต่เจ้าหมีตัวที่แนะนำท่านยังอยู่แถวนี้ ท่านจงหลอกให้มาชี้ตรงที่ ๆ ควรจะตัด แล้วท่านจงจามฟันเสียด้วยขวานอันใหญ่ ให้มันสิ้นชีวิต ถลกหนังเอามาหุ้มกงรถ ส่วนเนื้อดี ๆ ก็เก็บไว้กิน แล้วค่อยมาตัดต้นไม้นี้ พราหมณ์ได้ทำตามนั้น ฆ่าทั้งหมี ตัดทั้งไม้ตะคร้อ จำเดิมแต่นั้นมา หมีก็จองเวรกับไม้ตะคร้อ พบเป็นต้องทำลายทุกทีไป

นอกจากนี้ ยังมีคู่เวรกันอีกหลายคู่ เช่น งูกับพังพอน หนูกับแมว อีกากับนกเค้าแมว งูกับกบ นาคกับครุฑ แต่มีอยู่ ๓ คู่ที่ท่านกล่าวว่าจะจองเวรกันไม่เลิกรา จนกว่าจะสิ้นกัปนี้ไป คือ งูกับพังพอน อีกากับนกเค้าแมว และหมีกับไม้ตะคร้อ

ที่กล่าวมานี้ ก็เป็นการแสดงถึงลักษณะของกรรมที่เป็นการกระทำด้วยเจตนา ซึ่งจะให้ผลตอบกลับมาเสมอในรูปของวิบาก ซึ่งจะดีหรือชั่วก็เป็นไปตามกรรมดีกรรมชั่วที่กระทำนั้น ต่างกับเวรที่มีลักษณะการเข้าไปผูกใจเอาไว้ในการที่จะทำร้ายผู้ใดผู้หนึ่ง เมื่อใดก็ได้ที่สบโอกาส ทั้งในชาตินี้ ทั้งในชาติหน้า โดยไม่คิดจะเลิกราตลอดไป เป็นการผูกจิตเอาไว้ล่วงหน้าว่าจะทำร้ายผู้นั้น ๆ

ส่วนเหตุเกิดของเวรนั้นก็มาจากเรื่อง ๑๐ อย่างเป็นพื้นฐาน คือ (องฺ. ทสก. ๒๔/๗๙/๑๖๐)

๑. บุคคลย่อมผูกความอาฆาตว่า บุคคลโน้นได้ประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่เราแล้ว

๒. บุคคลย่อมผูกความอาฆาตว่า บุคคลโน้นกำลังประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่เรา

๓. บุคคลย่อมผูกความอาฆาตว่า บุคคลโน้นจักประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่เรา

๔. บุคคลย่อมผูกความอาฆาตว่า บุคคลโน้นได้ประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้เป็นที่รักที่ชอบใจของเราแล้ว

๕. บุคคลย่อมผูกความอาฆาตว่า บุคคลโน้นกำลังประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา

๖. บุคคลย่อมผูกความอาฆาตว่า บุคคลโน้นจักประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา

๗. บุคคลย่อมผูกความอาฆาตว่า บุคคลโน้นได้ประพฤติสิ่งอันเป็นประโยชน์แก่ผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบใจของเราแล้ว

๘. บุคคลย่อมผูกความอาฆาตว่า บุคคลโน้นกำลังประพฤติสิ่งอันเป็นประโยชน์แก่ผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบใจของเรา

๙. บุคคลย่อมผูกความอาฆาตว่า บุคคลโน้นจักประพฤติสิ่งอันเป็นประโยชน์แก่ผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบใจของเรา

๑๐. บุคคลย่อมโกรธในสิ่งที่ไม่ควรโกรธ

ทั้ง ๑๐ เรื่องนี้ ชุดแรกเป็นเรื่องของการประพฤติสิ่งไม่เป็น

ประโยชน์แก่ตัวเรา ๓ ข้อ ชุดที่ ๒ เป็นเรื่องของการประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนที่เรารัก ๓ ข้อ ชุดที่ ๓ เป็นเรื่องของการประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนที่เราไม่รักไม่ชอบใจ ๓ ข้อ ที่ว่า ๓ ข้อก็คือ ในกาลทั้ง ๓ อันได้แก่ในอดีตได้ทำไปแล้ว ๑ ในปัจจุบันกำลังทำอยู่ ๑ ในอนาคตจะทำให้ ๑ ๓ ชุด ๆ ละ ๓ ข้อ จึงรวมเป็น ๙ ข้อ ส่วนข้อสุดท้ายนั้นโกรธในสิ่งที่ไม่ควรจะโกรธ โดยธรรมดาในสิ่งที่มีชีวิตจิตใจ ย่อมสร้างความอาฆาตให้แก่เราได้ โดยที่เขามากระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วเราไม่พอใจ โกรธ อาฆาต พยาบาท อย่างนี้พอจะมีเหตุได้อยู่ แต่ในของที่ไม่มีวิญญาณ ไม่มีจิตใจ เช่น ตอไม้ แผ่นดิน ก็ยังเป็นเหตุให้คนเราโกรธอาฆาตได้ เช่น เดินไปสะดุดตอไม้เข้า ก็โกรธตอไม้ ต้องมารื้อมาเผาทิ้งเสียให้สิ้นซาก หรือบางทีต้องการจะเปิดกระป๋อง แต่เปิดไม่ออก เปิดไปเปิดมาก็ยังไม่ออก จึงโทสะขึ้นมาก หาค้อนมาทุบกระป๋องทิ้งไปเลย ไม่ต้องเปิดกันละ

ความจริงก็ไม่เห็นว่าสมควรจะโกรธจะอาฆาตเลยแม้แต่น้อย เพราะสิ่งของวัตถุก็อยู่ของมันเฉย ๆ มีแต่ตัวของเราเองที่เข้าไปยุ่งกับมัน พอไม่สมปรารถนา หรือขัดข้องผิดพลาดขึ้น ก็ไปโทษสิ่งของภายนอกว่าไม่ดี แล้วโกรธมันอาฆาตมัน อันที่จริงก็น่าจะตำหนิตัวเองมากกว่า ที่ไปยุ่งกับมันแล้วเกิดเดือดร้อนขึ้น ดังนั้น ที่ถูกต้องแล้ว สมควรจะอดกลั้นความไม่พอใจ ความไม่สมปรารถนา อย่าปล่อยจิตปล่อยใจไปกับอารมณ์ที่มากระตุ้น รักษาสติเอาไว้ มองให้รู้ถึงความเป็นจริงว่า เราต่างหากที่ไปยุ่งกับเขา ไม่ใช่เขาที่มายุ่งกับเรา ตัวเราเองเดินไปสะดุดตอไม้ นิ้วเท้าแตกเป็นแผลขึ้น เป็นความผิดของเราเองที่ไม่ดูให้ดี เดินอย่างขาดสติ ไม่ระมัดระวัง ตอไม้มันก็อยู่กับที่ของมัน มิได้เคลื่อนมาขวางทางเดินของเรา

สักหน่อย ดังนั้น ก็ไม่สมควรจะมีความโกรธเกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นก็จงระงับมันเสียให้หมดไปโดยเร็ว

ผู้ใหญ่บางคนสอนเด็กไม่ถูกต้อง เช่น เมื่อเด็กชนโต๊ะ เจ็บ ร้องไห้ ผู้ใหญ่ก็ปลอบเด็กโดยตีโต๊ะ แล้วปลอบว่า แม่ตีให้แล้ว ไม่ต้องร้อง มาทำลูกฉันได้อย่างไร ตีเสียเลย คราวนี้เด็กก็จำฝังใจไว้ว่า ต้องโทษสิ่งภายนอก ฉันไม่มีวันทำผิด คนอื่นต่างหากผิด ซึ่งเห็นได้จากสังคมปัจจุบัน ผู้ปกครองมักเข้าข้างบุตรหลานของตน เมื่อเกิดเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ก็โทษว่าเพื่อนไม่ดีชักนำไปในทางที่ผิด ครูอาจารย์ทำไมไม่ดูแลลูกของฉัน ถึงขนาดที่หนีไปขี่รถจักรยานยนต์แข่งกัน ที่เราเรียกว่า แก๊งซิ่งมอเตอร์ไซค์ ก็ยังไม่ยอมเชื่อ ตำรวจจับไปโรงพัก ก็ยังไม่ยอมเชื่อ ลูกฉันเป็นเด็กดี ขยันเรียนหนังสือ มีอนาคต ไปเรียนหนังสือทุกวัน จะเกเรได้อย่างไร? พอรู้ความจริงว่าไปแข่งรถจักรยานยนต์มาจริง ก็โทษโรงเรียนอีกว่า ให้เด็กหนีโรงเรียนได้อย่างไร? ทำไมไม่ดูแลบุตรหลานของตน? นี่โยนความผิดให้สิ่งภายนอกเสมอ ไม่เคยมองเห็นความผิดของตนเอง ไม่เห็นความผิดของบุตรหลานของตนเอง

เมื่อเราสอนเด็ก ๆ ทั้งหลายมาในแนวทางอย่างนี้ เด็กจะขาดปัญญาพิจารณาสำรวจความผิดของตน เห็นแต่ความผิดของผู้อื่น เมื่อไม่เห็นความผิดของตน เขาจะสามารถพัฒนาปรับปรุงตนเองได้อย่างไร เขาจะหมดโอกาสทำชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น มีก็แต่จะเสมอตัวหรือตกต่ำลงเรื่อยไป ดังนั้น เราต้องสอนเด็ก ๆ กันตั้งแต่ยังเล็กอยู่ ให้รู้สิ่งที่ถูกสิ่งที่ผิด อย่าสอนให้เขาโทษสิ่งภายนอก แม้แต่ชนโต๊ะเจ็บเข้า ก็ยังสอนให้เขาโทษโต๊ะ แถมยังลงโทษ ตีโต๊ะให้เด็กดู ให้เด็กพอใจการทำร้ายสิ่งภายนอก

อย่างนี้สอนเด็กผิด สอนให้เด็กเป็นคนพาล ปราศจากปัญญา ผลักความผิดไปให้แม้แต่สิ่งที่ไม่มีจิตไม่มีวิญญาณ ซึ่งทำผิดอะไรไม่ได้เลย

แต่ในทางกลับกัน ถ้าคนเราลงโทษแต่ตนเองตลอด ก็คงจะไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง จะทำให้คนขาดความกล้าหาญ ขาดความมั่นใจ เกิดอะไรขึ้นก็ "ฉันผิดเอง ๆ" การพิจารณาหาเหตุหาผลก็จะไม่มี ยอมรับเป็นความผิดของตนตลอด เมื่อเข้าใจผิดจากความเป็นจริงอย่างนี้แล้ว จะสามารถแก้ไขให้ถูกต้องได้อย่างไร ในเมื่อไม่รู้ว่า ตรงไหนที่จะต้องแก้ไข เช่นนี้ชีวิตก็จะไม่พัฒนาขึ้นไปได้เลย เหมือนกับคนเราที่ไม่รู้จักเหตุของทุกข์ หรือไม่รู้เหตุเกิดของโรค แล้วจะแก้ทุกข์แก้โรคได้อย่างไรกัน ถึงจะให้ยา ก็เป็นยาผิดโรค ไม่ถูกโรคกัน ไม่มีโอกาสหายจากโรคได้เลย ดังนั้น ต้องสอนให้ถูก ให้มีปัญญารู้สิ่งต่าง ๆ ถูกต้องตามความเป็นจริง **การรู้ตามความเป็นจริงนี้แหละ ประเสริฐที่สุด** จะสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างแน่นอน

เมื่อทราบถึงอาฆาตวัตถุทั้ง ๑๐ อย่างที่อธิบายมานี้แล้ว แปลตามตัวก็คือเหตุเป็นที่ตั้งแห่งความอาฆาต เมื่อมีเหตุแล้ว เราไปรับเหตุนั้นมา ก็คือเกิดการกระทบกระทั่งกันขึ้น จะเป็นไปทางอายตนะใดก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือทางใจ เมื่อเกิดการกระทบกันเข้าแล้ว ไม่พอใจ ใจถูกกระทบกระเทือน หากคนเรามีสติรู้เท่าทัน มันก็จะดับลงได้โดยไม่ลำบากนัก หากไม่รู้เท่าทัน มันจะเปลี่ยนเป็นแรงยิ่งขึ้น พัฒนาตัวมันเองไปเป็นความโกรธ เริ่มแสดงออกทางวาจาบ้าง สีหน้าท่าทางบ้าง แต่ยังไม่ถึงกับทำอันตรายต่อสิ่งภายนอก ยังเป็นไปในภายในอยู่

หากยังไม่ดับลงในระดับนี้ ก็จะเปลี่ยนแปลงตัวเองให้รุนแรงยิ่งขึ้นไปเป็นโทสะ เริ่มมีการประทุษร้ายต่อสิ่งภายนอก มีการก้าวร้าวผู้อื่น ทำลายสิ่งของต่าง ๆ ทำร้ายผู้อื่นให้เจ็บกาย เจ็บใจ

หากยังดำเนินต่อไปอีก ก็จะกลายเป็นความพยาบาท เก็บเอาไว้อยู่ภายในใจ ไม่เลิกรา คอยหาโอกาสจะทำร้ายอยู่เสมอ ๆ ซึ่งผู้พยาบาทเองก็ไม่ทันรู้สึกตัวว่า ผู้ที่เดือดร้อนอยู่ตลอดเวลานั้น มิใช่ผู้ถูกพยาบาทหรอก ตนเองต่างหากที่เป็นผู้เดือดร้อน ใจของตนปราศจากความสุขตลอดเวลา ถูกกิเลสสายโทสะนี้ทำร้ายมิได้ว่างเว้นเลย ทุกข์มากกว่าผู้ถูกพยาบาทเสียอีก ยิ่งถ้าเขาไม่รับรู้ด้วยว่า ถูกคนพยาบาท ใจของเขาสบายมาก มีความสุข ผู้พยาบาทนอนเป็นทุกข์ อยู่เป็นทุกข์ จนกระทั่งได้โอกาส ได้ทำร้ายเขา จะรู้สึกสมใจปรารถนา แต่เป็นความสมปรารถนาที่ก่อให้เกิดโทษตามมาอย่างแน่นอน เพราะเหตุอะไร? ก็เพราะการกระทำนั้นต้องเป็นกรรมชั่วอย่างแน่นอน กรรมที่ทำด้วยความพยาบาท ย่อมเป็นกรรมชั่ว เพราะเป็นความคิดชั่ว เมื่อพูดออกไป ก็ย่อมพูดชั่ว ทำออกไปก็เป็นการทำชั่ว เมื่อทำชั่ว ใครเป็นผู้รับผล คนถูกกระทำเป็นผู้รับผลบ้าง เช่น ถูกตีเจ็บร่างกาย ตนเองก็รับบ้าง เช่น ถูกตำรวจจับไปลงโทษตามตัวบทกฎหมาย แต่ผลของกรรมชั่วนั้น ตนเองเป็นผู้รับเพียงฝ่ายเดียว วิบากของใคร ผู้นั้นก็ต้องเป็นผู้รับ ตามคำที่เราสวดกันอยู่เป็นประจำว่า **กมฺมสฺสโกมฺหิ กมฺมทายาโท เรามีกรรมเป็นของของตน เป็นผู้รับผลของกรรม**

จะเห็นได้ว่า ความพยาบาทนี้หาประโยชน์อะไรมิได้เลย มีแต่โทษโดยถ่ายเดียว จะได้ก็เพียงความสมใจอยาก ความสะใจเท่านั้น หากยังไม่

หยุดที่ขั้นของพยาบาท กิเลสนี้ก็จะเจริญขึ้นไปถึงขั้นผูกเวรจองเวร จิตใจไม่ยอมปล่อยโทสะ จะผูกได้อย่างแน่นหนา ถึงกับข้ามภพข้ามชาติ พบเจอเมื่อไร ก็จะเกิดจิตคิดทำร้ายกันทันที อย่างที่มีคำโบราณท่านกล่าวไว้ว่าศรศิลป์ไม่กินกัน คือเพียงแต่พบหน้าค่าตา หรือเพียงได้ยินเสียง ก็รู้สึกขุ่นใจ ไม่พอใจขึ้นมา บางทีถึงกับฆ่ากันตาย อย่างที่มีข่าวว่า ฆ่าเขาตายแล้วถูกตำรวจจับได้ สอบสวนถามว่า เพราะสาเหตุอะไร เขาว่าไม่มีสาเหตุเพียงเห็นหน้า ก็ไม่พอใจอย่างรุนแรง จึงตามไปยิงจนตาย ดังนี้ก็มี คงจะเป็นเพราะจองเวรกันเอาไว้ตั้งแต่ชาติที่แล้ว ๆ มา พอมาพบกันในชาตินี้ก็ทำร้ายกันทันทีโดยไม่ต้องมีเหตุมาก่อน

จากที่อธิบายมานี้ ก็แสดงถึงผลร้ายของการจองเวรว่า เกิดโทษแต่อย่างเดียว หาคุณประโยชน์มิได้เลย เป็นการสร้างทุกข์ให้เกิดขึ้นทั้ง ๒ ฝ่าย ทั้งฝ่ายของผู้กระทำเอง ทั้งฝ่ายของผู้ถูกกระทำ เป็นอันว่าท่านทั้งหลายได้ทราบถึงลักษณะของเวร เหตุเกิดของเวร และผลของเวรแล้ว

ทีนี้จะได้อธิบายต่อไปถึงการกำจัดเวร วิธีที่จะกำจัดเวร เราจะทำเวรให้หมดไปได้อย่างไร? เวรนั้นต้องเลิกจองเวร เลิกผูกเวร จึงจะกำจัดได้ และต้องเลิกทั้ง ๒ ฝ่ายด้วย เวรจึงจะระงับ เพราะได้อธิบายมาแล้วว่าเวรนั้นผูกเวรเพียงฝ่ายเดียวก็ได้ ดังที่พระเทวทัตผูกเวรในพระพุทธองค์เป็นการผูกเวรแต่ฝ่ายเดียว ไม่ยอมเลิกจองเวร พบพระพุทธองค์เมื่อใดก็จะทำร้ายพระองค์เมื่อนั้น ไม่ว่าเมื่อพระองค์เสวยพระชาติเป็นช้างพระเทวทัตเป็นนายพราน หรือพระองค์เป็นลิงจ่าฝูง พระเทวทัตเป็นลิงลูกฝูง เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้สามารถหาอ่านได้จากชาดกต่าง ๆ พระเทวทัตจองเวร ทำร้ายพระพุทธองค์มาตลอด แต่พระองค์ก็ไม่เคยที่จะจองเวรตอบ

เลยแม้แต่ครั้งเดียว ให้อภัยเสมอมา แต่เวรนั้นก็ยังไม่ระงับ เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านทั้งหลายอาจจะสงสัยว่า แล้วการเลิกจองเวรจะมีประโยชน์อะไร ในเมื่อเลิกเพียงฝ่ายเดียว เวรก็ยังคงดำเนินต่อไป เราก็จะถูกเขาทำร้ายเรื่อยไป มิใช่หรือ เรานั้นผู้เลิกจองเวรก่อน เราก็เสียเปรียบเขานะสิ? ในข้อนี้ ขอให้ท่านระลึกกลับไปในตอนต้นของธรรมเทศนานี้ ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วว่า เราเลิกจองเวร เราก็จะเว้นจากกรรมชั่วอย่างแน่นอน เมื่อเว้นจากกรรมชั่วก็ไม่ต้องรับวิบากชั่ว อย่างนี้ใครจะสบาย? ผู้ที่เลิกจองเวรนั้นแหละจะสบาย จิตใจเป็นจิตใจที่ดี ปราศจากโทสกิเลส มโนกรรมก็ไม่เป็นมโนทุจริต วจีกรรมก็ไม่เป็นวจีทุจริต กายกรรมก็ไม่เป็นกายทุจริต เราเองเป็นผู้รับผลดีจากการเลิกจองเวรก่อน ดีอีกอย่างคือ ไม่ทำให้ใครเขาเดือดร้อนจากการกระทำของเรา ใครเห็นใครก็นิยมชมชอบว่า เราดี เป็นที่ยอมรับของหมู่ชนคนดี ส่วนผู้ที่ยังละเวรไม่ได้ ก็จะต้องร้อนใจอยู่เสมอ สบโอกาสเข้าก็จะทำความชั่ว เป็นผู้ที่ได้รับผลชั่วเอง ต้องไปเสวยวิบากของกรรมชั่วในอบายบ้าง ดังนี้เป็นต้น

เหตุนี้ผู้เลิกจองเวรก่อน มิใช่ผู้เสียเปรียบอะไรเลย เป็นความดีอย่างแท้จริง เพราะฉะนั้น เวรต้องระงับด้วยการไม่จองเวร เปรียบเหมือนเมื่อบุคคลต้องการจะล้างสถานที่ที่เปรอะเปื้อนด้วยของไม่สะอาดต่าง ๆ โดยใช้ของที่ไม่สะอาด น้ำที่เน่าเสียสกปรกไปล้าง สถานที่นั้นแทนที่จะสะอาด กลับสกปรกมากยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม เหม็นกว่าเดิม ฉันใดก็ฉันนั้น เมื่อเราล้างผู้จองเวร ด้วยการจองเวรตอบ เขาด่าว่ามา ทุบตีเรามา พยายามฆ่าเรา เราก็โต้ตอบด้วยเวร คือการด่ากลับไป ทุบตีกลับไป พยายามที่จะฆ่าเขาก่อนที่เขาจะฆ่าเรา เวรทั้งหลายย่อมผูกพันกันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

หนาแน่นจนแก้ไขได้ยาก ดังพระคาถาที่ยกมาเบื้องต้นว่า **"ในกาลไหน ๆ เวรทั้งหลายในโลกนี้ย่อมไม่ระงับด้วยเวรเลย"**

ในทางตรงกันข้าม สถานที่ที่ไม่สะอาด เปรอะเปื้อนไปด้วยของสกปรก ถ้าเราล้างด้วยของสะอาด มีน้ำสะอาดเป็นต้น ใส่น้ำยาทำความสะอาดบ้าง น้ำยาดับกลิ่นบ้าง ล้างครั้งแรกอาจจะยังสกปรกอยู่บ้าง แต่ก็ย่อมจะสกปรกน้อยลง ล้างครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ ก็ย่อมจะสะอาดได้ในที่สุด ฉันใดก็ฉันนั้น เมื่อผู้อื่นผูกเวรต่อเรา เราต้องไม่ผูกเวรตอบ ต้องล้างด้วยความไม่มีเวร ดังพระคาถาที่ยกมาเป็นนิกเขปบทเบื้องต้นว่า **"ก็แต่เวรทั้งหลายย่อมระงับได้ด้วยความไม่มีเวร ธรรมนี้เป็นของเก่า"** ดังนี้ ก็ความไม่มีเวรที่กล่าวถึงนี้ จำแนกออกได้ ๔ ประเภทคือ

๑. ขันติ	ความอดทน อดกลั้น
๒. เมตตา	ความปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข
๓. โยนิโสมนสิการ	การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย
๔. ปัจจเวกขณะ	การใช้ปัญญาพิจารณา

ทั้ง ๔ ข้อนี้ เป็นเครื่องมือที่จะใช้ในการสงบระงับเวรได้ ข้อแรกคือ **ขันติ** ความอดทน อดกลั้น เมื่อถูกผู้อื่นจองเวรทำร้ายเอา จงเป็นผู้อดทนไม่โต้ตอบเขา ในกรณีที่หลบเลี่ยงได้ ก็ปิดโอกาสของเขาเสีย อย่าเปิดโอกาสให้เขาทำร้ายได้ ถ้าหลบไม่พ้น ก็จงอดทนอดกลั้นเอาไว้ อย่าทำการโต้ตอบ ดังพระพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า **"อหํ นาโคว สงฺคาเม"** เป็นต้น อันแปลความได้ว่า **"เราจักเป็นเหมือนช้างศึกที่ก้าวลงสู่สงคราม อดทนต่อลูกศรที่ข้าศึกยิงมาจากแล่งศร"** ดังนี้ ต้องอดทนไว้ได้ แบกรับความทุกข์เอาไว้ได้

ส่วนข้อที่ ๒ คือ **เมตตา** ความปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ถึงแม้จะถูกทำร้ายล่วงเกิน ถ้าหากเรามีเมตตาธรรม ความโกรธย่อมระงับไปได้ เพราะเมตตาเป็นธรรมะฝ่ายตรงข้ามกับพยาบาทหรือโทสะโดยตรง เมื่อมีพยาบาท เมตตาย่อมไม่มี เมื่อมีเมตตา พยาบาทย่อมไม่มี ผู้ที่ฝึกฝนอบรมตนเองให้มีเมตตาอยู่เสมอ ๆ ย่อมโกรธยาก ยิ่งเมตตามีกำลังมากเท่าไหร่ยิ่งโกรธยากขึ้นเท่านั้น เมื่อปรารถนาจะให้เขามีสุข ถึงเราจะรับทุกข์อยู่ก็เยือกเย็นด้วยเมตตาธรรม ความโกรธไม่เกิดขึ้น ย่อมไม่ทำเวรตอบแทนแก่เขาอย่างแน่นอน

ส่วนข้อที่ ๓ **โยนิโสมนสิการ** การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย อันนี้เป็นการรู้จักอุบายที่จะเอาชนะเวรที่ผู้อื่นกระทำต่อเรา ดังที่ปัจจุบันพูดกันว่า พลิกวิกฤตให้เป็นโอกาส หรือที่ว่าสองคนยลตามช่อง คนหนึ่งมองเห็นโคลนตม อีกคนตาแหลมคม เห็นดาราอยู่พร่างพราย คือรู้จักนำเอาสถานการณ์นั้น ๆ มาใช้ให้เป็นประโยชน์ หาสิ่งดี ๆ ที่เกิดจากสิ่งร้าย ๆ ที่ถูกผู้อื่นกระทำ เมื่อเราถูกเขาด่า เขาว่าเอา รู้จักเก็บเอาการทำร้ายนั้นมาปรับปรุงตัวเอง เราผิดจริงอย่างที่ถูกเขาด่าว่าหรือไม่ เขาชี้ข้อผิดพลาดให้เราแล้ว นำเอามาพัฒนาตนเองให้ดียิ่งขึ้น หรือถูกเขาทำร้าย ก็รู้จักว่า เรามีช่องเปิดอยู่ที่จะให้เขาทำร้าย เรายังประมาทอยู่ ก็นำมาปรับปรุงให้ตนเองหมดช่องว่างที่ผู้อื่นจะทำร้าย มีสติทำความประมาทนั้น ๆ ให้หมดไป กลับนำมาเป็นเครื่องฝึกสติของตน ดังนี้เป็นต้น

ส่วนข้อที่ ๔ **ปัจจเวกขณะ** การใช้ปัญญาพิจารณา เมื่อพิจารณาถึงกรรมถึงวิบากของกรรมชั่วแล้ว เห็นชัดเจนด้วยปัญญาแล้ว ย่อมไม่กล้าที่จะกระทำกรรมชั่ว ไม่กล้าที่จะจองเวรตอบต่อเขา เห็นผลเสียอย่างแจ่มชัด

ด้วยปัญญา มองหาผลดีของการจองเวรไม่ได้เลย เหมือนคนที่พิจารณายาพิษจนเห็นชัดเจนแล้ว ถึงแม้รสของยาพิษนั้นจะหวานอร่อยสักเพียงใด ก็ไม่นึกที่จะอยากดื่มกินเลยแม้แต่น้อยหนึ่ง **ความโกรธนั้นมียอดที่หวาน แต่มีรากที่เป็นพิษ** คนเราชอบที่จะเสพยอดหวานของความโกรธ ทำร้ายเขาได้ โกรธเขาได้ ชอบใจสะใจ เสพอารมณ์โกรธอย่างเอร็ดอร่อย แต่สุดท้ายก็ได้รับผลที่เป็นพิษ เจ็บปวดกว่าที่ทำกับผู้อื่นเสียอีก เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นอย่างแจ่มชัดแล้ว ย่อมไม่สามารถที่จะจองเวรกับใคร ๆ ได้เลย ถึงจะถูกจองเวร ก็จะไม่จองเวรตอบอย่างแน่นอน

แม้พระพุทธองค์ก็ทรงภาษิตพระคาถา สั่งสอนภิกษุทั้งหลายเอาไว้ว่า

น พฺราหฺมณสฺส ปหเรยฺย นาสฺส มุญฺเจถ พฺราหฺมโณ
ธิ พฺราหฺมณสฺส หนฺตารํ ตโต ธิ ยสฺส มุญฺจติ

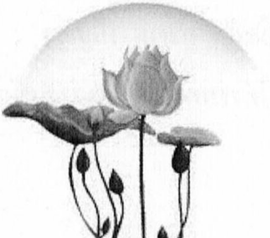
(ขุ.ธ. ๒๕/๓๖/๖๘)

อันแปลความได้ว่า "พราหมณ์ไม่ควรทำร้ายพราหมณ์ ไม่ควรจองเวรตอบต่อผู้ทำร้าย น่าติเตียนพราหมณ์ผู้ทำร้ายพราหมณ์ แต่น่าติเตียนพราหมณ์ผู้จองเวรตอบ ยิ่งกว่าพราหมณ์ผู้ทำร้ายนั้น" ดังนี้เป็นต้น คนที่ทำร้ายผู้อื่นน่าติเตียนอยู่ก็จริง แต่คนที่ทำร้ายตอบ น่าติเตียนยิ่งกว่าผู้กระทำเริ่มแรกเสียอีก

ขณะนี้สังคมไทยมีความรุนแรงมากขึ้นทุกขณะ คนส่วนมากถือว่า เขาทำเรามาหนึ่ง เราต้องทำคืนกลับไป ๒, ๓, ๔ หรือ ๕ การจองเวรตอบกลับนั้น พระพุทธองค์ไม่ทรงสรรเสริญเลย มีแต่กลับทำให้เรื่องเลวร้ายลงไปอีก การให้อภัยไม่จองเวรตอบต่างหาก จึงจะทำให้เรื่องร้าย ๆ

ยุติลงได้ แม้แต่สังคมโลกก็เช่นเดียวกัน เกิดความรุนแรงแผ่กระจายไปทั่ว คนทั่วไปมีความอดทนคือขันตินัอยลง มีเมตตาธรรมน้อยลง มีการกระทำไว้ในใจโดยแยบคายน้อยลง ใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาน้อยลง โลกนี้จะสงบได้อย่างไร ยิ่งเบียดเบียนตอบกลับ โลกก็ยิ่งลุกเป็นไฟ ใกล้มิคสัญญียุคเข้าไปทุกที จงปฏิบัติตามพระธรรมหรือพุทธวิธีที่ทรงสอนเอาไว้อย่างนี้ แล้วโลกจะสงบสุขร่มเย็น อยู่กันอย่างสันติสืบต่อไป

แสดงธรรมเทศนามาก็พอสมควรแก่เวลา ขอยุติลง คงอรรถาธิบายเนื้อความไว้แต่เพียงเท่านี้ เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้แล.

ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ
สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา
สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา

ขอให้พิจารณาเนื้อความเหล่านี้ดู ก็จะเป็นผู้ได้สติ
ถอนความเมาในวัย ว่าเรายังหนุ่มสาว ยังมีกำลังอยู่
ถอนความเมาในความไม่มีโรค ว่าร่างกายของเรายังแข็งแรง...
ถอนความเมาในชีวิต ว่าเรายังจะมีชีวิตยืนยาวต่อไปอีกนาน...
...หมั่นปฏิบัติอบรมจิตใจให้ดำเนินไปในไตรสิกขา
คือศีล สมาธิ ปัญญา
ก็จะนำพาให้พบความสุขอย่างแท้จริงได้

ธรรมเทศนาเรื่อง

ธัมมุทเทส ๔

๑๖ ตุลาคม ๒๕๕๓

ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ จบ)

อุปนียติ โลโก อทฺธุโว

อตาโณ โลโก อนภิสฺสโร

อสฺสโก โลโก สพฺพํ ปหาย คมนียํ

อูโน โลโก อติตฺโต ตณฺหาทาโสติ ฯ

(ม.ม. ๑๒/๔๔๖/๔๐๕)

บัดนี้ จักแสดงศาสนธรรม ธรรมะคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้พอสมควรแก่เวลาแห่งการฟังธรรม ในวันธัมมัสสวนะคือวันเป็นที่ฟังธรรม อันเวียนมาถึงเข้าอีกครั้งหนึ่ง วันนี้เป็นวันอุโบสถ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีขาล ตรงกับวันเสาร์ที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ ซึ่งท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย ก็ได้มารวมกัน ณ ที่แห่งนี้ เพื่อรักษาศีลและฟังธรรมเทศนา ตามสมควรแก่กำลังกายและกำลังสติปัญญาความสามารถของตน ๆ ดังนั้นก็ขอให้ตั้งใจสดับธรรมเทศนาต่อไปนี้โดยเคารพเถิด

บาลีที่นำมาตั้งไว้เป็นบทอุเทศในเบื้องต้นนี้ ไม่ใช่พระดำรัสของสมเด็จพระผู้มีพระภาคที่จารึกเอาไว้โดยตรง แต่พระภิกษุผู้เป็นพระอรหันต-สาวกรูปหนึ่งนำมากล่าวเอาไว้ว่า "พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น ผู้ทรงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงเอาไว้แล้ว" ดังนั้น ถึงแม้จะจารึกเอาไว้ว่า พระพุทธเจ้ามิได้ทรงแสดงเอง แต่พระสาวกก็นำมาแสดงต่อว่า "พระพุทธเจ้าทรงแสดงเอาไว้" จึงสรุปได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงเอาไว้นั่นเอง ต่อไปนี้ผู้แสดงก็จะขอเรียกว่า พระบาลี ซึ่งนำมาจากคัมภีร์สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ราชวรรค อันแปลความได้ว่า

๑. โลกอันชรานำไปอยู่ ไม่ยั่งยืน

๒. โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตน

๓. โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละสิ่งทั้งปวงไป

๔. โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสของตัณหา ดั่งนี้

เรื่องเดิมมีอยู่ว่า พระเถระรูปนี้ ก่อนจะบวชเป็นพระภิกษุ ท่านเป็นบุตรของเศรษฐีตระกูลหนึ่งในถุลลโกฏฐิตนิคม ในแคว้นกุรุ ในครั้งที่พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปโปรดหมู่ชนชาวกุรุนั้น ได้เสด็จไปถึงถุลลโกฏฐิตนิคม ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพราหมณ์และคฤหบดีชาวถุลลโกฏฐิตนิคม ให้เห็นแจ้ง สมาทาน อาจหาญ รื่นเริง ท่านรัฏฐบาลอยู่ ณ ที่นั้นด้วย ได้ฟังพระธรรมเทศนานั้นแล้ว เกิดศรัทธาขึ้นอย่างแรงกล้า ได้มีความคิดว่า "ทำอย่างไรเราจึงจะรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว การที่บุคคลผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์โดยส่วนเดียว ดุจสังข์ที่เขาขัดอย่างดีแล้ว ไม่ใช่จะทำได้

ง่ายเลย ถ้ากระไรเราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด” ดังนี้

พอพวกหมู่ชนทูลลาพระผู้มีพระภาคเจ้ากลับไปแล้ว ท่านรัฏฐบาลจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วกราบทูลขอบรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระองค์

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า “มารดาบิดาของเธออนุญาตแล้วหรือ?”

ท่านตอบว่า “ยังไม่ได้อนุญาต”

พระองค์ตรัสว่า “จะไม่บวชให้ผู้ที่มารดาบิดายังไม่อนุญาต”

ท่านก็ทูลว่า “จะกลับไปขออนุญาตก่อน”

เมื่อท่านรัฏฐบาลเข้าไปขออนุญาตกะมารดาบิดา มารดาบิดาของท่านคัดค้านเอาไว้ ไม่ยินยอมให้บุตรชายคนเดียวของตระกูลออกบวช ท่านได้ทำการประท้วงโดยการนอนลงกับพื้นอันปราศจากเครื่องปูลาด ทำการอดอาหารอยู่ ๗ วัน คิดว่า “ถ้าไม่ได้บวช จะยอมตาย” แม้มารดาบิดาจะอ้อนวอนถึง ๓ ครั้ง ท่านก็ไม่ยอมลุกขึ้นบริโภคอาหาร แม้พวกเพื่อน ๆ ของท่านก็เข้าไปเกลี้ยกล่อมให้ท่านเลิกความตั้งใจจะบวชถึง ๓ ครั้งเช่นกัน ท่านก็นิ่งอยู่ ไม่เปลี่ยนใจ พวกเพื่อน ๆ ของท่านก็พากันไปหามารดาบิดาของท่าน แล้วพูดว่า “ถ้าให้ท่านรัฏฐบาลบวช ท่านก็ยังจะมีชีวิตอยู่ ยังจะได้เห็นกัน แต่ถ้าไม่ให้บวช ท่านคงจะต้องตายแน่นอน ถ้าท่านบวชแล้วทนอยู่ต่อไปไม่ได้ ก็คงจะลาสิกขา กลับมาบ้านเอง คุณพ่อคุณแม่อนุญาตให้รัฏฐบาลบวชเถิด” มารดาบิดาของท่านรัฏฐบาลจึงยินยอมให้ท่านบวชโดยมีข้อแม้ว่า ต้องกลับมาบ้านเยี่ยมท่านทั้งสองบ้าง

พอท่านรัฏฐบาลได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว ก็ติดตามพระพุทธองค์ไปยังเมืองสาวัตถี แล้วหลีกออกปฏิบัติธรรม มีใจแน่วแน่ มีความเพียรไม่ประมาท เมื่อผ่านไป ๑๒ ปี ท่านก็บรรลุพระอรหันต์ จึงทูลลาพระพุทธองค์ขอกลับไปเยี่ยมบิดามารดาที่บ้านในเมืองถุลลโกฏฐิตนิคม พระพุทธองค์ทรงทราบว่า ท่านพระรัฏฐบาลสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว จะไม่บอกลาสิกขาสึกออกไปเป็นคฤหัสถ์อีก จึงตรัสว่า "รัฏฐบาล เธอจงสำคัญกาลอันควร ณ บัดนี้เถิด" ท่านรัฏฐบาลก็ถวายบังคม แล้วเดินทางมาสู่ถุลลโกฏฐิตนิคม ไปพักอาศัยอยู่ ณ พระราชอุทยานชื่อ มิคาจิระ ของพระเจ้าโกรัพยะ ต่อมาท่านก็ได้ไปเยี่ยมมารดาบิดา ฉันภัตตาหารภายในบ้าน กล่าวคาถาแก่มารดาบิดาแล้ว ก็เหาะไปสู่มิคาจิรราชอุทยาน

ครั้งนั้นพระเจ้าโกรัพยะทรงทราบจากพนักงานดูแลสวนว่า พระรัฏฐบาลมาพำนักอยู่ในพระราชอุทยาน ซึ่งพระองค์พระราชทานให้เหล่าบรรพชิตผู้มาถึงได้ใช้สอยตามสบาย ทรงมีพระราชประสงค์จะพบพระเถระมาก่อนแล้ว แต่ยังไม่มีโอกาส พอมีโอกาสเช่นนี้จึงเสด็จเข้าไปหา พร้อมทั้งข้าราชบริพารเป็นอันมาก เมื่อทรงสนทนาปราศรัยพอสมควรแล้ว ได้ตรัสถามพระรัฏฐบาลว่า "ท่านรัฏฐบาลผู้เจริญ ความเสื่อม ๔ ประการที่คนบางพวกในโลกนี้ถึงเข้าแล้ว ย่อมปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิต ความเสื่อมเหล่านี้ก็คือ

๑. ความเสื่อมเพราะชรา

๒. ความเสื่อมเพราะความเจ็บไข้

๓. ความเสื่อมจากโภคสมบัติ

๔. ความเสื่อมจากญาติ

ข้อที่ ๑ ความเสื่อมเพราะชรา คือคนบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีอายุมากแล้ว กำลังวังชาในการประกอบกิจการต่าง ๆ ก็เสื่อมถอยลง ไม่สามารถจะประกอบการงานอาชีพได้โดยสะดวก เมื่อเป็นเช่นนี้ การจะดำรงชีวิตอยู่ย่อมเป็นความยากลำบาก จึงคิดว่า อย่ากระนั้นเลย เราควรปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกบวชเป็นบรรพชิตดีกว่า แต่ท่านพระรัฏฐบาลยังหนุ่มอยู่ มีผมดำสนิท มีกำลังกาย มีกำลังสติปัญญามาก ไม่มีความเสื่อมเพราะชราเลย ท่านรู้เห็นหรือได้ฟังอะไร จึงออกบวชเป็นบรรพชิตเล่า?

ข้อที่ ๒ ความเสื่อมเพราะความเจ็บไข้ คนบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีโรคเจ็บไข้เบียดเบียน เป็นทุกข์ ป่วยมาก ไม่สามารถจะประกอบกิจการงานอาชีพได้โดยสะดวก เมื่อเป็นเช่นนี้ การจะดำรงชีวิตอยู่ย่อมเป็นความยากลำบาก จึงคิดว่า อย่ากระนั้นเลย เราควรปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกบวชเป็นบรรพชิตจะดีกว่า แต่ท่านพระรัฏฐบาลเป็นผู้ปราศจากโรค ไม่มีทุกข์ ไม่เจ็บป่วย ไม่มีความเสื่อมเพราะความเจ็บไข้เลย ท่านรู้เห็นหรือได้ฟังอะไร จึงออกบวชเป็นบรรพชิตเล่า?

ข้อที่ ๓ ความเสื่อมจากโภคสมบัติ คนบางคนในโลกนี้เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์สินเงินทองมากมาย มีกิจการงานใหญ่โต ต่อมาโภคสมบัติของเขาถึงความเสื่อมไปโดยลำดับ ถูกพระราชานำเอาไปบ้าง ถูกเก็บภาษีบ้าง ถูกภัยต่าง ๆ มีโจรบ้าง ภัยธรรมชาติบ้าง ไฟบ้างเบียดเบียน ทำให้ทรัพย์สินต่าง ๆ หมดสิ้นไป การที่จะหาทรัพย์สินใหม่มาหรือทำทรัพย์สินที่มีอยู่ให้เจริญมากขึ้น มิใช่จะทำได้โดยง่าย จึงคิดว่า อย่ากระนั้นเลย เราควรปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกบวชเป็นบรรพชิตจะ

ดีกว่า แต่ท่านพระรัฏฐบาลเป็นผู้ปราศจากความเสื่อมจากโภคสมบัติเช่นนั้น ท่านรู้เห็นหรือได้ฟังอะไร จึงออกบวชเป็นบรรพชิตเล่า?

ข้อที่ ๔ ความเสื่อมจากญาติ คนบางคนในโลกนี้มีมิตรสหาย มีผู้รู้จักมักคุ้น มีญาติสายโลหิตเป็นอันมาก กาลต่อมา คนผู้ที่เขารู้จักเหล่านั้นหมดสิ้นไปโดยลำดับ การดำรงชีวิตอยู่ย่อมเป็นความยากลำบาก จึงคิดว่า อย่ากระนั้นเลย เราควรปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกบวชเป็นบรรพชิตจะดีกว่า แต่ท่านพระรัฏฐบาลยังมีมิตรสหาย มีผู้รู้จักมักคุ้น มีญาติสายโลหิตอยู่ในถุลลโกฏฐิตนิคมนี้เป็นจำนวนมาก ยังไม่มีความเสื่อมจากญาติเลย ท่านรู้เห็นหรือได้ฟังอะไร จึงออกบวชเป็นบรรพชิตเล่า?

ท่านพระรัฏฐบาลจึงได้นำธรรมะ ๔ ประการ ที่มีชื่อเรียกว่า **ธัมมุทเทส ๔** ดังที่ได้ยกมาเป็นบทอุเทศในเบื้องต้นนั่นแหละ แสดงถวายแด่พระเจ้าโกรัพยะว่า "พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธัมมุทเทส ๔ ข้อ ที่อาตมภาพรู้เห็นได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ธัมมุทเทส ๔ ข้อนี้ก็คือ

๑. โลกอันชรานำไปอยู่ ไม่ยั่งยืน

๒. โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตน

๓. โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละสิ่งทั้งปวงไป

๔. โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสของตัณหา ดังนี้

ข้อ ๑ ที่ว่า โลกอันชรานำไปอยู่ ไม่ยั่งยืน ชรานั้นแบ่งออกได้ ๒ ประการ คือ

๑. ปากฏชรา ชราเปิดเผย หรือชราปรากฏ

๒. ปฏิจฉันนชรา ชราปกปิด

๑. **ชราเปิดเผยนั้น** คือ ชราหรือความแก่คร่ำคร่าที่เราเห็นกันได้โดยง่ายอยู่เสมอ ๆ นั่นเอง เช่น คนเราหรือสัตว์โดยทั่ว ๆ ไป จะปรากฏว่าแก่ตัวลง มีผมหงอก มีฟันหลุด มีหนังเหี่ยวย่นเป็นเกลียว ผิวพรรณทรุดโทรมลงไป อันนี้เป็นชราเปิดเผย รู้ได้ง่าย เห็นได้ง่าย

๒. **ชราปกปิดนั้น** คือ ความแก่ที่มองไม่เห็นหรือเห็นได้ยาก หรือเป็นที่เข้าใจผิดเป็นอย่างอื่นไป เช่น คนเรานี้ตั้งแต่ก่อกำเนิดเป็นตัวอ่อนอยู่ในครรภ์ของมารดา ก็จะแก่ขึ้น ๆ โดยลำดับ จนครบ ๙ เดือน ก็คลอดออกมาเป็นเด็กอ่อน จากเด็กอ่อนก็เติบโตเป็นเด็กเล็ก เป็นเด็กโต เป็นหนุ่มเป็นสาว ซึ่งแท้จริงแล้วก็คือความแก่ที่ปกปิด แต่เราเรียกกันว่าเติบโตขึ้น ไม่ใช่แก่ลง แต่ความเป็นจริงนั้นก็แก่ไปตามลำดับนั่นเอง หรือผลไม้จะโตขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงระยะหนึ่งเราเรียกกันว่าสุก คือแก่เต็มที่นั่นเอง แม้ในสิ่งที่เป็นอรูปธรรมทั้งหลาย ก็มีชราเข้าไปกระทบเหมือนกัน ที่เห็นง่าย ๆ ก็เช่น สัญญา ความจำได้หมายรู้ ที่ถูกชรากระทบให้ต้องเสื่อมทรามเลอะเลือนไป หรือแม้สิ่งไม่มีชีวิตก็คร่ำคร่าแก่ไป เช่น โต๊ะ เก้าอี้ หรือแม้สีที่ทาบ้านเรือน ก็อันมีต้องชราไปคร่ำคร่าไปตามเวลา ทีละเล็กทีละน้อย แม้เราจะไม่รู้สึกถึง แต่มันก็คร่ำคร่าเก่าไปทีละเล็กทีละน้อย สีก็ซีดจางหายไปทีละน้อย ๆ ดังนี้เป็นต้น

ส่วนคำว่า “**โลก**” นั้น ท่านพระรัฏฐบาลกล่าวเอาไว้ครบในทั้ง ๔ ข้อ โลกคืออะไร? ทางภาษาบาลีวิเคราะห์ศัพท์ว่า **ลุชฺชตีติ โลโก** แปลว่าสิ่งที่สลายไปชื่อว่าโลก เรามาลองพิจารณาดูก็จะทราบได้ว่า ที่ชื่อว่าโลกนั้น เป็นสิ่งที่ต้องสลาย ดับไปหายไป ไม่มีอะไรที่จะคงอยู่ได้ถาวรตลอดไปทุก ๆ อย่างเป็นสังขารคือเป็นสิ่งที่ถูกผสมปรุงแต่งขึ้น เช่น ภูเขา ต้นไม้

ถูกปรุงแต่งจากธาตุทั้ง ๔ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม คนสัตว์ต่าง ๆ ก็ปรุงแต่งมาจากธาตุ ๔ เหล่านี้ทั้งสิ้น ดำรงคงอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง แล้วก็เปลี่ยนแปลงสูญสลายหายไปในที่สุด แม้ภูเขาก็สึกกร่อนผุพังทลายลงไป สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เราเรียกกันว่า **"โลก"** ตามที่วิเคราะห์ศัพท์แล้ว สิ่งที่ถูกผสมปรุงแต่งขึ้นเหล่านี้เป็นไปภายใต้ลักษณะ ๓ ประการ อันเป็นสังขต-ลักษณะ คือ

๑. ความเกิดขึ้นปรากฏ (อุปฺปาโท ปญฺญายติ)

๒. ความดับปรากฏ (วโย ปญฺญายติ)

๓. เมื่อยังตั้งอยู่ ความแปรปรากฏ (ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ)

(องฺ.ติก. ๒๐/๑๙๒)

ไม่มีสิ่งใดในโลก หรือสิ่งที่เป็นโลก จะพ้นจากสังขตลักษณะนี้ไปได้ แม้แต่พระอัญญาโกณฑัญญะ ผู้เป็นสาวกผู้ตรัสรู้ธรรมเป็นพระโสดาบันองค์แรกในพระพุทธศาสนา ตอนที่ท่านฟังธัมมจักกัปปวัตตน-สูตร แล้วได้ดวงตาเห็นธรรม ท่านก็ได้ดวงตาเห็นธรรมว่า **"ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ"** แปลความได้ว่า **"สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา"** ดังนี้ ซึ่งก็สรุปได้ว่า ทุกสิ่งที่มีความเกิดขึ้น ทุกสิ่งนั้นก็ต้องดับไป และสังเกตได้อีกว่า ขณะที่ยังปรากฏอยู่ คือยังตั้งอยู่ ก็ต้องมีความแปรไปเป็นอย่างอื่น ซึ่งจะเรียกว่า ชรา ก็คงจะไม่ผิดเท่าไรนัก สิ่งที่ยังปรากฏอยู่ก็ต้องคร่ำคร่า แก่เฒ่าไปเรื่อย ๆ ตามกาลเวลา จนถึงแตกดับไปในที่สุด

นอกจากนี้ ในคัมภีร์อรรถกถาสังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค ในคัมภีร์อรรถกถาขุททกนิกาย อุทาน (โลกสูตร) และในคัมภีร์อรรถกถา

ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ ได้จำแนกโลกไว้ ๓ อย่าง คือ

๑. สังขารโลก โลกคือสังขาร

๒. สัตวโลก โลกคือหมู่สัตว์

๓. โอกาสโลก โลกคือแผ่นดิน

ข้อที่ ๑ **สังขารโลก** นั้น หมายเอาสภาวธรรมอันเป็นไปตามคติแห่งธรรมดา เช่น ขันธ์ ๕ เป็นต้น เป็นสภาวธรรมที่มีการปรุงแต่งตามเหตุปัจจัย ในโลกสูตรที่ ๑๐ แห่งอรรถกถาอุทาน แสดงไว้ว่า "พระพุทธองค์ตรัสสังขารโลกไว้ในคำว่า โลก ๑ ได้แก่สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ด้วยอาหาร โลก ๒ ได้แก่นามและรูป โลก ๓ ได้แก่เวทนา ๓" เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งแสดงว่าสังขารโลก ก็รวมเอาสิ่งที่มีการปรุงแต่งทั้งหมดมาไว้เป็นหนึ่งเดียวกันนั่นเอง เป็นสิ่งที่มีวิญญาณครอบครอง เช่น คน สัตว์ ก็ได้ เป็นสิ่งที่ไม่มีวิญญาณครอบครอง เช่น ต้นไม้ ภูเขา บ้านเรือน วัตถุต่าง ๆ ก็ได้

ข้อที่ ๒ **สัตวโลก** โลกคือหมู่สัตว์ หมายถึงสัตว์ที่มีชีวิตแต่ละชีวิตมีการเข้าไปยึดครองขันธ์ต่าง ๆ มีขันธ์ ๕ บ้าง ขันธ์ ๔ บ้าง ขันธ์ ๑ บ้าง ดังนั้นจึงหมายรวมสัตว์ทุกภพทุกภูมิที่มีตัณหา อุปาทานนำให้เกิดนั่นเอง ตั้งแต่มนุษย์เราที่เป็นอยู่ในโลกนี้ สัตว์เดียรัจฉานต่าง ๆ รวมถึงที่มองไม่เห็น แต่มีวิญญาณเข้าไปครอบครอง เช่น เปรต อสุรกาย สัตว์นรก เทวดา พรหมต่าง ๆ รวมเข้าเป็นสัตวโลกทั้งสิ้น

ข้อที่ ๓ **โอกาสโลก** โลกคือแผ่นดิน อันหมายถึงตัวโลกพิภพอันเป็นที่อยู่อาศัยของหมู่สัตว์นั่นเอง เป็นโลกของคนเรานี้เอง ประกอบไปด้วยแผ่นดิน ทะเล มหาสมุทรต่าง ๆ เป็นดาวเคราะห์ดวงหนึ่งในระบบสุริยจักรวาล

โลกจึงมี ๓ อย่างดังที่กล่าวมานี้ แต่ในที่นี้ ท่านพระรัฏฐบาลกล่าวถึงโลกโดยมุ่งเอาในความหมายที่ ๒ คือ สัตวโลกเท่านั้น และเมื่อจะกล่าวให้แคบเข้ามาอีก ท่านก็มุ่งถึง **คนเราแต่ละคนนี่เอง** ที่มีสกนธ์กายยาววา หนาคืบ กว้างศอก อันมีจิตใจครอบครองอยู่ ดำเนินชีวิตไปแต่ละวัน ๆ ทำกรรมต่าง ๆ ทั้งกรรมดีทั้งกรรมชั่ว สั่งสมบุญสั่งสมบาปขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ มีอายตนะภายใน ๖ เป็นที่รับรู้ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เมื่อมีตาก็แลดูรูปต่าง ๆ ได้ มีหูก็ฟังเสียงต่าง ๆ ได้ เป็นต้น ถ้าปราศจากอายตนะเสียแล้ว โลกที่เรารู้จักกันดีนี้ก็จะหายไปทันที มีแต่ความว่างเปล่าเท่านั้นที่เหลืออยู่ เราลองนึกดูว่า ถ้าตาไม่เห็นรูป หูไม่ได้ยินเสียง จมูกไม่ได้กลิ่น ลิ้นไม่รับรู้รส กายไม่รับสัมผัสเย็นร้อนอ่อนแข็งแต่ประการใด ใจก็ปิดมิได้รับรู้สิ่งใด ๆ แล้วจะเหลืออะไรอยู่เล่า โลกที่มีอยู่จะหายไปทั้งหมด เหลือแต่ความว่างเปล่า ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า **อายตนะ ๖ นี่แหละคือโลก**

เพราะเหตุตามที่ได้อธิบายมานี้ คำว่า **โลก** ที่ท่านพระรัฏฐบาลกล่าวเอาไว้ ก็คือสัตวโลกก็ได้ เจาะจงให้แคบเข้ามาอีก ก็เป็นคนแต่ละคนนั่นเอง หรือเจาะจงให้ละเอียดลงไปอีก จะหมายถึงอายตนะ ๖ ก็ได้ ต่อไปนี้ก็จะอธิบายโดยนัยที่หมายถึงคนแต่ละคน

ธัมมุทเทส ข้อที่ ๑ ที่ว่า โลกอันชรานำไปอยู่ ไม่ยั่งยืน จึงหมายถึงคนเรานี้ เมื่อเกิดมาใหม่ ๆ ก็เป็นเด็กอ่อน แล้วก็เติบโตขึ้นตามลำดับ คือแก่ไปเรื่อย ๆ ตามกาลเวลา จนถึงระยะหนึ่ง ความแก่ก็จะปรากฏออกมาให้เห็นได้อย่างชัดเจน ดังที่ได้อธิบายมาแล้วว่า ความแก่ในระยะแรก ๆ นั้นเป็นความแก่ที่ปกปิด ไม่เปิดเผย รู้ได้ยาก แต่ในที่สุดก็จะปรากฏออกมา

เป็นความแก่ที่เปิดเผย มองเห็นได้ด้วยตา ฟังเสียงได้ด้วยหู ก็รู้ว่า คน ๆ นี้แก่แล้ว

ชรานี้จะเข้าไปนำชีวิตสัตว์ทั้งหลายให้รุดหน้าไปสู่จุดจบด้วยกันทุก ๆ คน ทำให้ทุกผู้ทุกคนไม่ยั่งยืนไม่คงที่อยู่อย่างนั้นตลอดไป คนที่เป็นหนุ่มเป็นสาว มีผิวพรรณกำลังงดงาม มีกำลังกายกำลังสมองที่ว่องไวแคล่วคล่อง ต้องการที่จะดำรงสภาวะเช่นนี้เอาไว้ตลอดไป พยายามหาเครื่องสำอางมาตกแต่ง มาบำรุงผิวพรรณเอาไว้ให้คงที่ ไม่ให้เหี่ยวย่นแม้แต่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าช่วยเหลือ มีการฉีดยาบางชนิดที่ราคาแพงมาก ๆ ก็มี ใช้การผ่าตัดดึงผิวหน้าให้ตึงก็มี สารพัดวิธีที่จะนำมาใช้โดยไม่เสียดายทรัพย์ที่หมดไป ขอเพียงให้ฉันดำรงความงามเอาไว้ได้ก็แล้วกันบางคนก็หาอาหารดี ๆ มารับประทาน บำรุงร่างกายให้มีกำลังอยู่อย่างนั้นเรื่อยไป แต่ในที่สุดหนุ่มสาวทั้งหมดก็ต้องพ่ายแพ้ต่อชรา เพราะชรานำไปให้ไม่ยั่งยืน

ข้อที่ ๒ ที่ว่า โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตน เมื่อกล่าวข้อที่ ๑ จบลง พระเจ้าโกรัพยะตรัสว่า ถึงโลกอันชรานำไปอยู่ ไม่ยั่งยืนแต่หมู่ช้าง หมู่ม้า หมู่รถ หมู่พลเดินเท้า ที่รวมเรียกว่าหมู่อนีก คือมีเสนาไพร่พลพรั่งพร้อมในราชสกุล จักครอบงำอันตรายของเราแล้วเป็นไปได้ดำรงชีพอยู่ได้ พูดง่าย ๆ ก็คือ ถึงพระองค์จะชรา แต่ก็มีคนอื่นป้องกันพระองค์เอาไว้ ไม่มีใครมาทำอันตรายพระองค์ได้ ท่านพระรัฏฐบาลกล่าวว่า โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่จำเพาะตน จะมีอธิบายอย่างไร?

ข้อนี้มีอธิบายว่า ภัยอันตรายจากภายนอกนั้น ผู้อื่นป้องกันให้ได้แต่ภัยอันตรายจากธรรมชาติธรรมดา ไม่มีใครจะป้องกันให้ได้เลย เมื่อเวลา

คนเราป่วยไข้ เจ็บปวดแม้สักเพียงใดก็ตาม คนอื่น ๆ จะสามารถช่วยเรา ต้านทานความป่วยไข้นั้น ๆ ได้หรือไม่ บางท่านอาจคิดว่า "หมอนั่นแหละจะช่วยเราได้ ป่วยหมอก็รักษาเราได้ ปวดหมอก็ฉีดยาระงับให้เราได้" ขอเฉลยว่า เป็นไปได้ชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้นเอง สุดท้ายก็ปรากฏให้เห็นกันอยู่แล้วว่า หมอก็ช่วยอะไรไม่ได้ อาการก็เพียงบรรเทาให้เท่านั้น ในที่สุดร่างกายนี้ก็ทนไม่ได้ ต้องแตกดับไปในที่สุด หรือแม้แต่หมอเองก็ไม่พ้นไปได้เช่นเดียวกัน ตนเองของเราทุก ๆ คนไม่สามารถจะบังคับบัญชาให้เป็นไปตามใจปรารถนาได้เลย สั่งบังคับบัญชาตัวตนของเราไม่ได้ สมดังที่พระจักขุบาลเถระกล่าวไว้ว่า **"ชราชชฺชริตา โหนฺติ หตฺถปาทา อนสฺสวา"** อันแปลว่า "มือเท้าย่อมทรุดโทรมไปเพราะชรา เป็นอวัยวะที่ว่ากล่าวเขาก็ไม่เชื่อฟัง" ดังนี้ คนมีอายุนั้น พอแก่มาก ๆ เข้า มือเท้าไม่ยอมเชื่อฟังเจ้าของ หยิบจับสิ่งของก็ไม่มั่นคง จะเดินจะก้าวก็ผิดพลาดอยู่บ่อย ๆ บางครั้งก้าวเท้าคิดว่าพ้นแล้ว ก็ไม่ยอมพ้น กลับสะดุดจนหกล้มก็มี ไม่เป็นใหญ่จำเพาะตนจริง ๆ บังคับบัญชาเขาไม่ได้เลย ดังนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสธัมมุทเทส ข้อที่ ๒ ว่า "โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตน"

ข้อที่ ๓ ที่ว่า โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละสิ่งทั้งปวงไป เมื่อพระเจ้าโกรัพยะทรงสดับข้อที่ ๒ แล้ว ก็ตรัสว่า "ถึงโลกจะไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตน แต่ในราชสกุลนี้ ก็มีทองและเงินอยู่ในพื้นดินและในอากาศมาก" คือพระเจ้าโกรัพยะยังมองเห็นความสุขอันเกิดจากทรัพย์สินเงินทองอยู่ ถึงแม้จะยอมรับในธัมมุทเทสทั้ง ๒ ข้อแล้วก็ตาม แต่ข้อที่ท่านพระรัฏฐบาลกล่าวว่า โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละสิ่งทั้งปวงไป จะมีอธิบายอย่างไร?

ข้อนี้ก็มีอธิบายว่า สิ่งของต่าง ๆ ในโลกนี้ คนเราเข้าไปยึดถือว่าเป็นของของตน จะเป็นทรัพย์สินเงินทองก็ตาม ที่ดินที่นาก็ตาม บ้านเรือนปราสาทหลังใหญ่ ๆ ก็ตาม นี่ก็ของฉัน นั่นก็ของฉัน ลองพิจารณาดูก็จะรู้ได้ว่า เป็นของสมมติชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้น คือเป็นกฎเกณฑ์ที่ยอมรับกันในสังคมนั้น ๆ ในโลกใบนี้ว่า คุณเป็นเจ้าของ ที่ดินก็เป็นเพียงเข้าถือกรรมสิทธิ์ตามโฉนด ซึ่งก็คือกระดาษใบหนึ่ง ถ้าทุกคนไม่ยอมรับกระดาษใบนี้ คุณก็หมดสิทธิ์เป็นเจ้าของทันที แม้ทรัพย์สินอย่างอื่น คุณบอกว่าเป็นของคุณ ถ้าทุกคนไม่ยอมรับ แล้วเข้ามานำเอาไป คุณก็หมดความเป็นเจ้าของแล้ว เหมือนดังสมัยหนึ่งในต่างประเทศ เขาเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐให้เศรษฐีผู้ร่ำรวยมหาศาลไปเป็นชาวนา ถือคันไถไถนา ทุกอย่างที่คุณมี ก็ไม่เป็นของคุณแล้ว รัฐนำเอาไปทั้งหมด รัฐเป็นเจ้าของ ถ้าเป็นของคุณจริง ๆ ใครจะมานำเอาไปได้

แม้แต่ร่างกายก็ไม่ใช่ของเรา สุดท้ายเมื่อสิ้นลมหายใจ คุณก็ต้องทิ้งร่างกายนี้ไว้ในโลกนี้ ต้องทิ้งทรัพย์มรดกทุกสิ่งทุกอย่างไว้ในโลกนี้ เอาไปไม่ได้เลย จำต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป มิหนำซ้ำแม้ยังไม่ทันตาย ก็ต้องละทิ้งบางสิ่งบางอย่างไปก่อนแล้ว หรือบางสิ่งบางอย่างก็ละทิ้งเราไปก่อน เช่น ตกแตก สลายผุพังไป หรืออวัยวะบางส่วนของคนบางคน ก็ถูกอุบัติเหตุทำให้ขาดหายไปบ้าง หรือเป็นโรค หมอต้องตัดทิ้งไปบ้างเพื่อรักษาชีวิตเอาไว้ สิ่งที่จะติดไปในภพหน้าชาติหน้าได้ ก็มีเพียงบุญบาปอาสวะบารมี ที่แต่ละคนต่างสั่งสมเอาไว้เท่านั้น ทรัพย์สินเงินทอง ลูกเมียแม้ร่างกายของตนเอง ก็ต้องละทิ้งไว้ในโลกนี้ทั้งหมด ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า “โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละสิ่งทั้งปวงไป”

ข้อที่ ๔ ที่ว่า โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสของตัณหา พระเจ้าโกรัพยะทรงสดับข้อที่ ๓ แล้ว ก็ตรัสถามต่อไปว่า ข้อที่ ๔ นี้จะมีอธิบายอย่างไร? ท่านพระรัฏฐบาลก็ทูลถามว่า "ถ้ามีข่าวว่า ประเทศนั้น ๆ เมืองนั้น ๆ มีทรัพย์สินเงินทองมาก บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ ผู้ปกครองอ่อนแอ สามารถรบเอาชนะได้ด้วยกำลังพลเท่านี้ ๆ พระองค์จะทำอย่างไร?" พระเจ้าโกรัพยะตรัสว่า "ก็ไปรบ ยึดเอามาครอบครองนะสิ" พระรัฏฐบาลจึงทูลว่า "นี่แหละที่แสดงว่า โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสของตัณหา"

แม้ในคนเราทั้งหลายก็เป็นเช่นนี้เหมือนกัน พร่องอยู่เป็นนิตย์ เรียกว่าพร่องอยู่ทุกลมหายใจเข้าออกก็ว่าได้ ร่างกายของคนเรานี้ขาดอากาศหายใจไม่ได้เลย พร่องอยู่ตลอดเวลา หายใจออกแล้ว ก็ต้องหายใจเอาอากาศเข้าไปอีก ร่างกายมันพร่อง มันต้องการธาตุลมเข้าไปเติมส่วนที่พร่องไป เติมกันอยู่ตลอดเวลา ก็เพราะพร่องอยู่ตลอดเวลานั่นเอง ธาตุดิน ธาตุน้ำ เราก็เติมกันเข้าไปในร่างกายอยู่เสมอ ๆ แม้พ้นจากร่างกายของเราออกมาแล้ว คนเราก็ยังต้องการเพิ่มอยู่ตลอดเวลา ไม่เคยรู้จักพอ มีแต่ต้องการมากขึ้นไปเรื่อย ๆ มีเงินอยู่เท่านี้ ก็ต้องการมากขึ้นไปกว่านี้ มีที่ดินเท่านี้ ก็ต้องการเพิ่มขึ้นอีก มีหุ้นเท่านี้ ก็ต้องการเพิ่มขึ้นอีก มีวัตถุสิ่งของเท่านี้ ทำให้เกิดความสุขได้มากขนาดนี้แล้ว ถึงวัตถุสิ่งของนั้น ๆ จะไม่เสื่อมไม่พร่องลงไปเลย แต่พอผ่านกาลเวลาไป ความสุขของคนก็จะลดลงแล้ว พร่องลงไปแล้ว ต้องหาอะไรใหม่ ๆ มาเติม จึงจะรู้สึกว่ามีความสุขกลับมาอีก สิ่งของไม่ได้เสื่อมไป แต่ความสุขกลับลดลงไปได้เพราะคนเราเป็นทาสของตัณหา

ตัณหา นั้นแปลว่า ความทะยานอยาก เป็นความทะยานอยากที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ ๓ อย่าง คือ

๑. **กามตัณหา** ความทะยานอยากในอารมณ์อันเป็นที่รักใคร่

๒. **ภวตัณหา** ความทะยานอยากเป็นโน่นเป็นนี่

๓. **วิภวตัณหา** ความทะยานอยากไม่เป็นโน่นไม่เป็นนี่

ตัณหานี้จะครอบงำเราเอาไว้ดุจเป็นทาสของมัน จะบังคับให้ทำสิ่งต่าง ๆ แม้แต่ที่ผิด ที่มีโทษ เราก็ยอมกระทำตาม อันความสุขนั้นไม่สามารถจะเติมให้เต็มได้ด้วยการตอบสนองทางวัตถุได้เลย วัตถุนั้นเป็นเพียงเครื่องสนับสนุนให้มีความสุขเท่านั้น เมื่อมีพอประมาณแล้ว ก็ควรหันกลับมาสนใจจิตใจของตนเอง ทำจิตของตนเองให้เป็นอิสระ อยู่เหนือวัตถุบ้าง เป็นความสุขที่เกิดขึ้นภายในจิตใจที่ได้รับการฝึกฝนอบรมให้สงบร่มเย็น พัฒนาให้อยู่ได้โดยพึ่งพาตัววัตถุให้น้อยที่สุด ดูตัวอย่างพระอรหันต์ท่านมีวัตถุน้อยที่สุด หมดความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ท่านจึงมีความสุขอย่างแท้จริงได้

ดังที่อธิบายมานี้ ธัมมุทเทส ๔ ที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงเอาไว้แล้ว ท่านพระรัฏฐบาลได้รู้เห็นและได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ธัมมุทเทส ๔ นี้ก็คือ

๑. โลกอันชรานำไปอยู่ ไม่ยั่งยืน

๒. โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตน

๓. โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละสิ่งทั้งปวงไป

๔. โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสของตัณหา

เมื่อท่านทั้งหลายได้รู้ได้เห็นได้ยินได้ฟังแล้ว ก็ขอให้พิจารณา

เนื้อความเหล่านี้ดู ก็จะเป็นผู้ได้สติ **ถอนความเมาในวัย** ว่าเรายังหนุ่มสาว ยังมีกำลังอยู่ **ถอนความเมาในความไม่มีโรค** ว่าร่างกายของเรายังแข็งแรง เดินวิ่งได้ดีอยู่ มีกำลังกายสามารถเคลื่อนไหวทำกิจการงานต่าง ๆ ได้โดยง่าย **ถอนความเมาในชีวิต** ว่าเรายังจะมีชีวิตยืนยาวต่อไปอีกนาน คนอื่นต่างหากที่ตาย เรายังไม่ถึงเวลาตายหรอก ซึ่งไม่เป็นความจริงเลย ใครจะรู้ว่าความตายจะมีมาถึงตนเองเมื่อไร? อาจจะเป็นลมหายใจครั้งต่อไปก็ได้ เมื่อตระหนักดีถอนความเมาแล้ว ก็พึงมีสติตั้งมั่น สั่งสมบุญบารมีคุณงามความดีทั้งหลายเอาไว้ให้มาก ๆ หมั่นปฏิบัติอบรมจิตใจให้ดำเนินไปในไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา ก็จะนำพาให้พบความสุขอย่างแท้จริงได้

แสดงพระธรรมเทศนามาก็พอสมควรแก่เวลา เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้.

ธรรมเทศนาเรื่อง
วินิจฉยกถา

๒๓ มิถุนายน ๒๕๕๐
ณ ตึก สว ธรรมนิเวศ วัดบวรนิเวศวิหาร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ จบ)
เอกํเสน โคตมิ ธาเรยฺยาสิ
เอโส ธมฺโม เอโส วินโย เอตํ สตฺถุสาสนนฺติ ฯ

(องฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๑๔๓/๒๘๘)

วันนี้เป็นวันอุโบสถ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๘ ปีกุน พุทธศักราช ๒๕๕๐ ซึ่งเป็นวันธัมมัสสวนะอีกโสดหนึ่งด้วย พระธรรมเทศนาในวันนี้ ปรารภถึงเรื่องที่ชาวพุทธเราทั้งหลายในปัจจุบันนี้ค่อนข้างจะสับสนว่า พุทธศาสนาคืออะไร? อะไรคือคำสั่งสอนในทางพุทธศาสนา? พุทธศาสนิกชนทั้งหลายในประเทศไทยปัจจุบันนี้ป่าวประกาศว่าฉันนับถือ พุทธศาสนา ประเทศไทยนับถือพุทธศาสนา คนไทยมากกว่า ๙๐ เปอร์เซ็นต์นับถือพุทธศาสนา พุทธศาสนาควรเป็นศาสนาประจำชาติ จะขอบรรจุคำนี้ลงในรัฐธรรมนูญ ถึงกับมีพระสงฆ์หลายรูปไปชุมนุม ประท้วงอยู่หน้ารัฐสภา บางรูปถึงกับลงไปนอนอยู่ในโลงศพ อดอาหาร ประท้วง จนกว่าจะได้รับคำตอบที่พอใจตัวเอง มีหลายคนสงสัยว่า ท่าน

เป็นพระภิกษุในพุทธศาสนาจริงหรือไม่? คำถามนี้รุนแรงเหลือเกินในความรู้สึกของอาตมภาพผู้เทศน์ โยมถามว่า “พระอะไรจึงทำตัวแบบนี้?” อาตมภาพก็ต้องตอบว่า “ไม่ทราบ” คือไม่รู้จะตอบโยมอย่างไร หมดปัญญาจะตอบคำถามได้ ท่านสาธุชนทั้งหลายในที่นี้ลองค้นหาคำตอบดูสิ ....ได้คำตอบในใจกันหรือยัง? ทีนี้ท่านทั้งหลายเก็บคำตอบไว้ในใจก่อน มาพิจารณาดูหลักการว่า พุทธศาสนาคืออะไร? คำตอบแบบง่าย ๆ ก็คือ ศาสนาของพระพุทธเจ้า หรือศาสนาของท่านผู้ตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง ศาสนาคืออะไร? ศาสนานั้นคือหลาย ๆ อย่างที่ประกอบอบรมกันขึ้นมาจึงจะเป็นศาสนา

ประการที่ ๑ จะต้องมีพระศาสดา คือบุคคลผู้ตั้งศาสนานั้น ๆ ขึ้นมา เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลผู้ยิ่งใหญ่ เริ่มต้นเรื่องราวต่าง ๆ ของศาสนานั้น

ประการที่ ๒ จะต้องมีคำสอนของศาสนานั้น ๆ ศาสนานั้นต้องมีหลักคำสอนประจำของตนเอง ที่ไม่ได้ลอกเลียนของใคร ๆ เขามา คิดขึ้นมาใหม่เอง

ประการที่ ๓ จะต้องมีศาสนบุคคล คือศาสนานั้นต้องมีสาวกจะมีมากหรือน้อยก็ตาม แต่ต้องมีบุคคลผู้เลื่อมใส เคารพนับถือ เชื่อตาม และปฏิบัติตามคำสอนนั้น ๆ

ประการที่ ๔ ต้องมีศาสนสถาน คือสถานที่ที่เป็นของศาสนานั้น ๆ ยืนหยัดอยู่ในโลกนี้ให้ปรากฏเป็นรูปธรรมขึ้นมา เป็นที่ชุมนุม เป็นที่รวม เพื่อกระทำกิจกรรมในศาสนานั้น ๆ ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นวัด เป็นวิหาร เป็นศาล เป็นสุเหร่า หรือมัสยิด ก็ล้วนปรากฏให้เห็นให้สัมผัสกัน

ได้ เป็นที่นัดแนะประชุมกันได้

ประการที่ ๕ ต้องมีสัญลักษณ์ของศาสนานั้น ๆ เป็นเครื่องหมายสำคัญ ในพระพุทธศาสนาของเราทั้งหลายนี้ก็มีพระพุทธรูป มีเสมาธรรมจักรเป็นต้น ของศาสนาอื่น ๆ ก็มีของเขาเป็นสิ่งเฉพาะเช่นเดียวกัน

ในตำราส่วนมาก ว่าไว้เพียง ๕ ประการนี้เท่านั้น แต่อาตมาขอเพิ่มพิเศษขึ้นอีกอย่างหนึ่ง **คือศาสนพิธี** คือพิธีกรรมในทางศาสนา เพื่อเป็นแนวทางให้ศาสนิกชนในศาสนานั้น ๆ ได้ประพฤติอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่แปลกแยกจากกัน และยังเป็นพลังที่จะค้ำจุนศาสนาของตนให้ดำรงอยู่สืบต่อไปได้ แต่บางท่านก็ได้รวมเอาศาสนพิธีเข้าไว้ในศาสนธรรมคำสอนของศาสนาตน ซึ่งจะว่าไปแล้วก็มิได้ผิดกัน เพียงแต่จะเห็นภาพได้ไม่ชัดเจนเท่านั้น เมื่อแยกออกมาแล้ว จะเห็นภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ศาสนพิธีโดยทั่วไปจะไม่โดดเดี่ยว แยกตนออกจากสังคมของศาสนิกชน มีความเกี่ยวข้องกันอยู่ตลอดเวลา เช่น ในสังคมไทย ศาสนพิธีมามีบทบาทในชีวิตอยู่ไม่น้อย เช่น การโกนผมไฟเด็กเมื่อครบเดือน ทำบุญบ้าน ทำบุญแต่งงาน จนกระทั่งถึงแก่กรรมไปแล้ว ก็ยังมีการทำบุญศพ ทำบุญอุทิศครบรอบปีไปให้อีก ทำให้ศาสนพิธีมีบทบาทชักนำให้ศาสนิกชนอยู่ใกล้ชิดกับศาสนามากขึ้น ศาสนาก็มีกำลังที่จะดำรงอยู่ต่อไปได้ มีความ สัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น สื่อสารปรับความเข้าใจกันได้ง่าย มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกัน

บรรดา ๖ ประการที่ว่ามานั้น ๕ ประการเป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงแปรผันไป มีเพียงอย่างเดียวที่แปรไป คือ**ศาสนบุคคล** บุคลากรในศาสนาหรือศาสนิกชนนั่นเอง เมื่อกล่าวถึงตรงนี้ ก็จะเกิดคำถามต่อไปว่า พุทธศาสนิกชนต้องเป็นบุคคลเช่นไร? ผู้ที่กราบไหว้พระพุทธรูปเป็น

ศาสนิกชนแล้วหรือไม่? มีเรื่องเล่ามาว่า พวกนอกพุทธศาสนากล่าวว่า พระพุทธองค์คือพระนารายณ์อวตารปางหนึ่ง เพื่อจะลงมาล่อลวงพวกอสูร ให้หลงผิด ดำเนินไปผิดทาง ไปสู่ความหายนะวิบัติต่าง ๆ ดังนั้น พระพุทธรูปนั้นกราบไหว้บูชาได้ แต่คำสอนของพระพุทธองค์นั้นสอน เพื่อทำลายอสูร เชื่อไม่ได้ ปฏิบัติตามไม่ได้ เมื่อเป็นดังนี้ การกราบไหว้ พระพุทธรูปก็ยังไม่ใช่เครื่องยืนยันความเป็นพุทธศาสนิกชน จะยืนยันได้ ว่าเป็นพุทธศาสนิกชน ก็ต้องดูกันที่การประพฤติปฏิบัติตามพระธรรม คำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเท่านั้น ซึ่งพระธรรมคำสั่งสอนที่ทรง แสดงเอาไว้ เมื่อว่าโดยย่อก็คือไตรสิกขา อันได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง แต่เมื่อกระจายออกไปในรายละเอียด ก็จะมีมากมายถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ดังนั้น ผู้ที่จะเข้าใจจะนำไปปฏิบัติให้ถูกต้อง ก็เริ่มจะสับสนว่า สิ่งที่ตนกำลังศึกษาปฏิบัติอยู่ในขณะนี้ เป็นพระธรรมคำสั่งสอนหรือไม่ เพราะมีมากมายเหลือเกิน ไม่สามารถจะจดจำได้ทั้งหมด หรือศึกษามาก็ยัง ไม่ทั่วถึง แล้วจะรู้ได้อย่างไรว่า คำสอนที่เรากำลังศึกษาปฏิบัติอยู่นี้ เป็น พระธรรมคำสั่งสอนที่ถูกต้องหรือไม่ เชื่อถือได้เพียงใด จะคอยถามผู้รู้อยู่ ตลอดเวลาก็คงไม่ได้ บางเวลาท่านก็ไม่อยู่ใกล้พอจะให้ถามได้ หรือ โอกาสที่จะถามไม่อำนวย ก็ถามไม่ได้ เราจึงควรจะมีหลักอย่างย่อ ๆ เพื่อ ให้ตัดสินใจได้ด้วยตัวของเราเองว่า **เป็นพระธรรมคำสั่งสอนที่ถูกต้อง หรือไม่**

เพราะเหตุนั้น ในวันนี้จึงได้นำหลักย่อ ๆ ที่พระพุทธองค์ทรง แสดงไว้แก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี มาแสดงให้ท่านสาธุชนทั้งหลายได้ ทราบกัน เพื่อจะได้ตัดสินได้ว่า เป็นพระธรรมคำสั่งสอนที่ถูกต้องหรือไม่

ซึ่งได้ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต เรื่อง สังขิตตสูตร ดังที่ได้ยกมาไว้เป็นนิกเขปบทในเบื้องต้นว่า **"เอกํเสน โคตมิ ธาเรยฺยาสิ เอโส ธมฺโม เอโส วินโย เอตํ สตฺถุสาสนํ"** แปลความว่า "ดูก่อนโคตมี พระนางพึงทรงไว้โดยฝ่ายเดียวว่า นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นคำสอนของศาสดา" พระสูตรนี้เกิดจากพระนางมหาปชาบดี หลังทรงได้รับพระอนุญาตให้เป็นภิกษุณีแล้ว เสด็จเข้าไปหาพระพุทธองค์ ผู้เสด็จประทับอยู่ที่นครเวสาลี ป่ามหาวัน กูฏาคารศาลา ขอให้ทรงแสดงธรรมโดยย่อ ที่พระนางสดับแล้วจะเป็นผู้เดียว หลีกออกจากหมู่ มีความไม่ประมาท มีความเพียรเผากิเลส ตั้งใจอบรมตน

พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า "ธรรมที่เป็นไปเพื่อความกำหนัดย้อมใจ ไม่ใช่เพื่อความคลายกำหนัด ๑ เป็นไปเพื่อความประกอบ ไม่ใช่เพื่อไม่ประกอบ ๑ เป็นไปเพื่อสะสม ไม่ใช่เพื่อไม่สะสม ๑ เป็นไปเพื่อความอยากใหญ่มักมาก ไม่ใช่เพื่อความมักน้อย ๑ เป็นไปเพื่อความไม่สันโดษ ไม่ใช่เพื่อความสันโดษ ๑ เป็นไปเพื่อความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ไม่ใช่เพื่อวิเวก ๑ เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน ไม่ใช่เพื่อความเพียร ๑ เป็นไปเพื่อความเลี้ยงยาก ไม่ใช่เพื่อความเลี้ยงง่าย ๑ ดูก่อนพระนางโคตมี พระนางพึงทรงจำไว้ฝ่ายเดียว (คือไม่มีโอกาสเป็นอย่างอื่น) ว่า นี้ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่คำสอนของศาสดา ส่วนธรรมที่เป็นไปเพื่อความคลายกำหนด ไม่ใช่เพื่อความกำหนัด ๑ เป็นไปเพื่อความไม่ประกอบ ไม่ใช่เพื่อประกอบ ๑ เป็นไปเพื่อความไม่สั่งสม ไม่ใช่เพื่อสั่งสม ๑ เป็นไปเพื่อความมักน้อย ไม่ใช่เพื่อความอยากใหญ่มักมาก ๑ เป็นไปเพื่อความสันโดษ ไม่ใช่เพื่อความไม่สันโดษ ๑ เป็นไปเพื่อความวิเวก ไม่ใช่เพื่อความคลุกคลีด้วย

หมู่คณะ ๑ เป็นไปเพื่อความเพียร ไม่ใช่เพื่อความเกียจคร้าน ๑ เป็นไปเพื่อความเลี้ยงง่าย ไม่ใช่เพื่อความเลี้ยงยาก ๑ ดูก่อนพระนางโคตมี พระนางพึงทรงจำไว้โดยฝ่ายเดียว (คือไม่มีโอกาสเป็นอย่างอื่น) ว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของศาสดา” ดังนี้ ใจความแห่งพระสูตรนี้ก็จบลงเพียงเท่านี้

นี่เป็นอันว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้หลักแก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย เพื่อสามารถจะตัดสินได้ว่า สิ่งนี้เป็นธรรม เป็นวินัย เป็นคำสอนหรือไม่เป็นธรรม ไม่เป็นวินัย ไม่ใช่คำสอนของพระองค์ มานานตั้ง ๒,๐๐๐ กว่าปีแล้ว ดังนั้น เราทั้งหลายควรจะเรียนรู้พระสูตรนี้เอาไว้ หากเราไปพบปัญหาอะไรที่สงสัยว่า ใช่พุทธศาสนาหรือไม่? ก็จงใช้เครื่องมือที่พระศาสดาประทานแก่เรามาแล้วนี้เข้าวินิจฉัยตัดสินเถิด เหมือนเมื่อตอนต้นที่ได้มีคำถามของโยมว่า “พระอะไรจึงทำตัวแบบนี้?” ก็ลองนำลักษณะทั้ง ๘ ประการนี้เข้าจับเทียบดูว่า เป็นไปเพื่อคลายกำหนัด เป็นไปเพื่อไม่ประกอบดังนี้เป็นต้น ใช่หรือไม่ ถ้าใช่ก็คงยังเป็นพระที่ดำเนินไปในธรรม ในวินัย ในคำสอนของพระองค์ แต่ถ้าไม่ใช่ ก็ต้องตอบว่า ไม่ใช่พระที่ทำตามคำสอนของพระพุทธองค์ บุคคลผู้เป็นพระในศาสนาของพระพุทธองค์ แต่ไม่ทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ไม่ทำตามธรรมตามวินัย อย่างนี้จะให้เรียกว่า พระอะไร? ดังที่โยมได้ถามมา คำตอบก็คงจะชัดเจนอยู่แล้วว่า “พระอะไร?”

แต่ในส่วนของรายละเอียดของธรรมะที่ได้ยกมานั้น ก็จะได้อธิบายไปตามลำดับ

ในคู่ที่ ๑ คือความกำหนัดย้อมใจ กับความคลายกำหนัด ความ

กำหนัดนั้น ในคัมภีร์อภิธรรม ธัมมสังคณี นิกเขปกัณฑ์ เหตุโคจฉกะ ตรัสถึงโลภะที่เป็นอกุศลมูลว่า คือความกำหนัด ความกำหนัดมาก ความคล้อยตามอารมณ์ ความยินดี ความเพลิดเพลิน ความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิดเพลิน ความกำหนัดมากแห่งจิต ความอยาก ความสยบ ความหมกมุ่น ความใคร่ ความรักใคร่ ความข้องอยู่ ความจมอยู่ ธรรมชาติผู้คร่ามา ธรรมชาติอันร้อยรัด ธรรมชาติอันกำซาบใจ ธรรมชาติที่นำไปสู่ภพ ตัณหาเหมือนป่า ความเกี่ยวข้อง ความเยื่อใย ความห่วงใย ความผูกพัน การหวัง ความหวังในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ความหวังลาภ ทรัพย์ บุตร ฯลฯ ส่วนในอรรถกถามัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ อธิบายว่า "ความกำหนัดที่เป็นไปในกามคุณ ๕ คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ" ซึ่งเป็นของน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ ของสัตวโลกทั้งหลายในกามภพนี้

ส่วนความคลายกำหนัดที่เรียกกันว่า **วิราคะ** นั้น มีคำเรียกแทนอยู่หลายคำมี มทนิมฺมทโน เป็นต้น ที่แปลว่า ธรรมยังความเมาให้สร่าง ความนำออกเสียซึ่งความระหาย ความถอนขึ้นด้วยดีซึ่งอาลัย ความเข้าไปตัดเสียซึ่งวัฏฏะ ความสิ้นแห่งตัณหา ความสิ้นกำหนัด ความดับ และนิพพานคือธรรมชาติหาเครื่องเสียดแทงมิได้

คำว่า **ความเมา** ในที่นี้ที่กล่าวว่า "ธรรมยังความเมาให้สร่าง" หมายเอาความเมาในอารมณ์ยั่วยวนให้เกิดความเมาทุกประการ ชาติสมบัติ สกุลสมบัติ อิสริยสมบัติ บริวารสมบัติ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ความเยาว์วัย ความหาโรคมิได้ และชีวิต ความคลายกำหนัดก็คือสร่างเมา สร่างเมาลาภ เมายศ เมาสุข เมาคำสรรเสริญ ธรรมเหล่าใดที่เป็นไปเพื่อความกำหนัดยึดติดในกามคุณ ๕ หรือลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ไม่ใช่ธรรมของ

พระพุทธองค์ ธรรมของพระพุทธองค์ต้องเป็นไปเพื่อคลายความยึดติด เพื่อสลัดออก นี้จึงจะเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นคำสอนของพระพุทธองค์

ในคู่ที่ ๒ คือความประกอบกับความไม่ประกอบ เป็นที่น่าสงสัยว่า ประกอบอะไร ไม่ประกอบอะไร? ในอรรถกถาของพระสูตรนี้โดยตรง ท่านกล่าวว่า เพื่อความประกอบไว้ในวัฏฏะ และเพื่อความไม่ประกอบไว้ในวัฏฏะ สำหรับคำอธิบายเพียงเท่านี้ ยังให้ความแจ่มแจ้งไม่พอ อาจารย์บางท่านจึงอธิบายเพิ่มเติมอีกว่า ประกอบสัตว์ไว้ในกองทุกข์ คือทำความทุกข์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็ให้เจริญขึ้น คือเป็นธรรมที่ประกอบสัตว์ไว้ในกองทุกข์ในวัฏสงสาร อธิบายว่า เป็นธรรมประเภทที่ทำให้เกิดความทุกข์มากขึ้น เช่น เป็นพระภิกษุควรจะมีชีวิตที่เบา ไม่มีกังวล กลับหาสิ่งที่เป็นทุกข์มาใส่ตัวมากขึ้น หาสัตว์มาเลี้ยงเพิ่มภาระแก่ชีวิต ทำชีวิตนักบวชให้รุงรัง ชีวิตจึงหนัก แล่นไปสู่พระนิพพานอันเป็นจุดหมายปลายทางลำบากยิ่งขึ้น อย่างนี้เรียกว่า ประกอบสัตว์ไว้ในกองทุกข์ในวัฏฏะ บางท่านก็ตั้งโรงสีข้าวขึ้นในวัด เพื่อช่วยอนุเคราะห์ประชาชนชาวนาให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ในทางด้านสังคมนั้น ท่านอาจจะถูกก็จริง แต่ต้องยอมรับว่าธรรมชนิดนี้ ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่คำสอนของพระพุทธองค์ ความประกอบนี้ ศัพท์เดิมก็คือ สํโยค อาจารย์บางท่านจึงอธิบายไปถึงโยคะ คือธรรมที่ประกอบสัตว์ให้ติดอยู่ในวัฏฏทุกข์ ดังพระบาลีว่า วฏฺฏสฺมึ สตฺเต โยเชนฺตีติ โยคา

โยคะนี้มี ๔ อย่าง คือ**กามโยคะ** ธรรมชาติที่ให้ติดอยู่ในกามคุณ **ภวโยคะ** ธรรมชาติที่ให้ติดใจในอัตภาพของตน ในกามภพ ในรูปภพ และอรูปภพ **ทิฏฐิโยคะ** ธรรมชาติที่ให้ติดอยู่ในความเห็นผิด **อวิชชาโยคะ**

ธรรมชาติที่ให้ติดอยู่ในความโง่ ความหลง ไม่รู้ธรรมตามความเป็นจริง

เชือกผูกวัวให้ติดอยู่กับเกวียน วัวจะไปทางไหน ก็ลากเอาเกวียนไปด้วย สัตวโลกก็เช่นกัน ถูกโยคะ ๔ ซึ่งเหมือนเชือกนี้ผูกล่ามเอาไว้กับวัฏสงสาร ลากพาติดกันไปอยู่ตลอดเวลา จะละขาดได้ก็ด้วยอริยมรรค คือ โสดาปัตติมรรคละทิฏฐิโยคะ อนาคามิมรรคละกามโยคะ และอรหัตมรรคละภวโยคะและอวิชชาโยคะ

แต่ในอรรถกถาสุตตนิบาต อาฬวกสูตร อธิบายว่า โสดาปัตติมรรคละทิฏฐิโอฆะ สกทาคามิมรรคละภวโอฆะ อนาคามิมรรคละกามโอฆะ และอรหัตมรรคละอวิชชาโอฆะ ซึ่งองค์ธรรมในโอฆะที่กล่าวถึงนี้ก็เป็นองค์ธรรมเดียวกันกับโยคะ คือโลภะ ทิฏฐิ และโมหะ ซึ่งก็นำมาเทียบกันได้ แต่อรรถกถาอาฬวกสูตรนี้ ยังไม่น่าจะแม่นยำนัก เพราะสกทาคามิมรรคไม่ควรจะละภวโอฆะได้ ควรจะเป็นอรหัตมรรคเหมือนในตอนแรกที่กล่าวมากกว่า

ธรรมที่เป็นไปเพื่อความไม่ประกอบก็คือ ธรรมที่ทำให้ผ่อนคลาย บรรเทา ระงับ และดับให้สิ้นไปซึ่งความทุกข์ จึงจะเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นคำสอนของพระพุทธองค์

ในคู่ที่ ๓ คือธรรมที่เป็นไปเพื่อความสะสมและไม่สะสม ก็เกิดปัญหาขึ้นเช่นเดิมว่า สะสมและไม่สะสมอะไร? อรรถกถาของพระสูตรนี้อธิบายว่า สะสมคือเพื่อขยายวัฏสงสารให้ยาวยืดออกไป ส่วนธรรมที่ไม่สะสม คือธรรมที่ทำลายกำจัดวัฏสงสาร ว่ามาเพียงเท่านี้ ก็ยังเข้าใจได้ยาก อาจารย์บางท่านจึงขยายความว่า ขยายวัฏสงสารก็คือการสั่งสมกองกิเลสนั่นเอง เพราะเมื่อมีกิเลสวัฏฏ์ วนคือกิเลส ก็เป็นเหตุให้ทำกรรม เป็น

กัมมวัฏฏ์ วนคือกรรม เมื่อทำกรรม ย่อมได้รับวิบาก เป็นวิปากวัฏฏ์ วนคือวิบาก เมื่อได้รับวิบาก กิเลสก็เกิดขึ้นอีก วนกันไปไม่รู้จบสักที วัฏสงสารจึงยืดยาวออกเรื่อยไป หาที่สุดมิได้ ท่านจึงอธิบายว่า สะสมกองกิเลส กิเลสนี้มีอยู่ ๓ กอง คือกองโลภะ กองโทสะ กองโมหะ **กิเลสกองโลภะนั้น** ได้กล่าวมาแล้วในธรรมคู่ที่ ๑ **กิเลสกองโทสะนั้น** ได้แก่อาฆาตที่เกิดขึ้นด้วยเหตุ ๑๐ อย่าง มีการคิดว่า ผู้นี้ได้กระทำความเสื่อมความไม่เป็นประโยชน์แก่เรา แก่คนที่เรารัก หรือทำความเจริญความเป็นประโยชน์แก่คนที่เราไม่รัก อันเป็นไปในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ก็เป็น ๙ อย่าง รวมทั้งอาฆาตที่เกิดในเหตุอันไม่ใช่เหตุ เช่น เดินเตะก้อนหินเข้าก็โกรธก้อนหิน เป็นอย่างที่ ๑๐ นอกจากนี้ก็ได้แก่ จิตอาฆาต ความขัดเคือง ความกระทบกระทั่ง ความแค้น ความพลุ่งพล่าน โทสะ ความคิดประทุษร้าย ความขุ่นจิต ความโกรธ การคิดประทุษร้าย ความดุร้าย ความพยาบาท ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต ฯลฯ ในส่วนของ**กิเลสกองโมหะ** ได้แก่ความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ ความไม่รู้ในอดีต อนาคต ทั้งอดีตและอนาคต ความไม่รู้ในธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นคือปฏิจจสมุปบาท ความรู้ไม่จริง ความรู้ไม่ถูกต้อง ความไม่แทงตลอด ความไม่ถือเอาโดยถูกต้อง ความไม่หยั่งลงโดยรอบคอบ ความโง่ ความหลง อวิชชา อวิชโชฆะ อวิชชาโยคะ ปริยุฏฐานคืออวิชชา ลิ่มคืออวิชชา เหล่านี้และอื่น ๆ อีกที่เป็นโมหะ ธรรมเหล่าใดที่ทำให้กิเลสทั้ง ๓ กองนี้เกิดขึ้นเจริญมากยิ่งขึ้น ก็เป็นธรรมเพื่อความสะสม ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่คำสอนของพระพุทธองค์ ส่วนธรรมเหล่าใดทำให้กิเลสทั้ง ๓ กองนี้คลายออก บรรเทาขัดเกลาให้เบาบาง ระงับดับไป ธรรมเหล่านั้นเป็นธรรม เป็นวินัย เป็น

คำสอนของพระพุทธองค์

ในคู่ที่ ๔ คือความอยากใหญ่มักมาก และความมักน้อย เมื่อกล่าวถึงความอยากใหญ่ ก็คงจะเข้าใจกันชัดเจนดีแล้ว คนที่อยากใหญ่ก็คือคนที่ปรารถนาจะอยู่เหนือคนอื่น มีอำนาจมากกว่าเขา อยู่ในตำแหน่งสูงกว่าเขา มีคนเคารพนับถือมาก คนให้ความยอมรับ มีหน้ามีตาในสังคม อยากเด่นอยากดัง ในส่วนของความมักมากนั้น อรรถกถาอภิธรรมปิฎก วิภังค์ ขุททกวัตถุวิภังค์ อธิบายว่า ชื่อว่าคนที่มีความปรารถนามาก เพราะปรารถนาวัตถุมาก หรือความปรารถนาของเขามีมาก ความมักมากนี้จะสังเกตได้ว่ามีลักษณะคือประกาศคุณที่ไม่มีจริง ไม่รู้จักประมาณในการรับและในการบริโภค คนที่ปรารถนามากย่อมต้องการประกาศศีล หรือการศึกษาพระพุทธพจน์ หรือธุดงคคุณ โดยที่สุดแม้สักว่าการอยู่ป่าเป็นวัตรของตน แม้จะมีอยู่นิดหน่อย ครั้นประกาศแล้ว ย่อมได้รับลาภสักการะมากมาย แต่ก็ไม่เคยเลยที่จะปฏิเสธ ย่อมรับเอาทั้งหมดนั่นแหละ สมดังคำที่ว่า

อคฺคิกฺขนฺโธ สมุทฺโท จ มหิจฺโฉ จาปิ ปุคฺคโล
พหุเก ปจฺจเย เทนฺเต ตโยเมเต น ปูรเย

ซึ่งแปลความได้ว่า "สิ่งทั้ง ๓ เหล่านี้ คือกองไฟ มหาสมุทร บุคคลผู้มักมาก เมื่อใคร ๆ ให้สิ่งต่าง ๆ แม้มากมาย ก็ไม่สามารถจะให้อิ่มให้เต็มได้" ดั่งนี้

กองไฟนั้น เติมเชื้อไฟเข้าไปเท่าไร ยิ่งโหมลุกไหม้มากขึ้น มหาสมุทร แม้น้ำจากแม่น้ำลำคลองจะไหลลงมากเท่าไร ก็รับไว้ได้ทั้งหมด จึงเปรียบเอาคนมักมากเข้าไว้ด้วยว่า รับเอาเท่าไรก็หาพอเพียงไม่

ส่วนความมักน้อยก็ตรงข้ามกับความมักมาก เมื่อจะรับ ย่อมรับเอาแต่พอประมาณ ไม่ยอมรับมากเกินไปกว่าที่ควรจะรับ รับเอาเพียงเพื่อยังชีวิตให้เป็นไปได้ ไม่ทำการสะสมไว้ใช้ไว้บริโภค ถึงแม้มีโอกาสเอาได้มากกว่านั้น ก็งดเสีย รับแต่พอเพียง ความมักน้อยนี้ไม่ใช่ธรรมะของผู้อยู่ครองเรือน เป็นธรรมะของพระภิกษุผู้ไม่ครองเรือนเท่านั้น ผู้อยู่ครองเรือนจะต้องใช้ธรรมะข้อสันโดษ อันจะกล่าวต่อไปข้างหน้า ต้องปฏิบัติธรรมที่สมควรแก่ธรรม ซึ่งก็คือสมควรแก่ตนนั่นเอง **ถ้าผู้อยู่ครองเรือนมักน้อยเสียแล้ว ความเจริญของบ้านเมืองของสังคมก็จะหายไป ไม่มีการพัฒนาให้ดีขึ้น**

ในคู่ที่ ๕ คือความไม่สันโดษและความสันโดษ ความสันโดษคือความยินดีตามมีตามได้ แบ่งออกเป็น ๓ อย่าง คือ ยถาลาภสันโดษ ยถาพลสันโดษ และยถาสารุปปสันโดษ

ยถาลาภสันโดษ คือยินดีตามที่ได้มา ตามที่มีอยู่ เป็นอยู่ จะมากหรือน้อยก็ตาม ก็ยินดีเท่านั้น

ยถาพลสันโดษ คือยินดีตามกำลัง จะมีกำลังแห่งทรัพย์ กำลังคน กำลังปัญญา กำลังกายของตนเท่าไร ก็ทำเท่านั้น เช่น มีนา ๑๐ ไร่ ก็ทำหมด ๑๐ ไร่ แต่มี ๒๐๐ ไร่ มีกำลังคน มีเครื่องมือพอจะทำได้ทั้ง ๒๐๐ ไร่ ก็ทำเท่านั้น ไม่มักน้อยทำแค่พอตัวของเรา ยิ่งขยายกิจการงานได้เท่าไร ก็ทำขยายไป กิจการบ้านเรือนส่วนตัวก็เจริญ สังคมก็เจริญ ประเทศชาติก็เจริญ อันนี้เป็นธรรมของผู้ครองเรือนอย่างเด่นชัด

ยถาสารุปปสันโดษ คือความยินดีสมควรแก่ฐานะ แก่กำลังทรัพย์ กำลังกาย และแก่ความจำเป็นที่เกิดขึ้น คือฝ่ายคฤหัสถ์ก็พอใจตามสมควร

แก่ฐานะ ไม่ตระหนี่ ไม่กระเบียดกระเสียรจนเกินไป ถ้ามีปัจจัยอยู่ แต่ไม่ใช้ ไม่บริโภค เก็บไว้อย่างเดียว ไม่เกิดประโยชน์ ก็เสียหาย ถ้าฟุ่มเฟือยเกินควรแก่ฐานะ ฟุ้งเฟ้อ ก็เสียหาย ส่วนพระภิกษุ ถึงจะได้มาตามที่มีที่เป็น มีกำลังจะได้ แต่ถ้าไม่ควรแก่ฐานะของตน ก็ต้องไม่ใช้ไม่รับ ไม่บริโภค เช่น ภิกษุพรรษาน้อย ๆ อยู่กุฏิอย่างพระเถระ ใช้จีวรมีค่ามาก ๆ อย่างนี้ไม่สมฐานะของตน เสียสันโดษ ธรรมะข้อสันโดษนี้น่าจะเข้ากันได้กับเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงที่พูดถึงกันมากในปัจจุบัน เราต้องปฏิบัติให้สมดุลในสันโดษทั้ง ๓ ข้อ จึงจะเหมาะสม เป็นไปเพื่อความเจริญ ทั้งทางโลกและทางธรรม

ส่วนความไม่สันโดษนั้นก็มีนัยตรงกันข้ามกับสันโดษที่กล่าวมาแล้วนี้ หรือถ้าปฏิบัติผิดไปจากสันโดษที่ควรเป็น ก็นับเป็นความไม่สันโดษเหมือนกัน

ในคู่ที่ ๖ คือความคลุกคลีด้วยหมู่คณะและความวิเวก ความคลุกคลีด้วยหมู่คณะนั้น ในอรรถกถาพระวินัย ท่านกล่าวไว้คำหนึ่งว่า “อัตตาของผู้ไม่สังวร ย่อมเป็นไปเพื่อความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ และเพื่อความคลุกคลีกับกิเลส” ดังนี้ ความคลุกคลีด้วยหมู่คณะเป็นเรื่องที่เห็นได้ง่าย เมื่อมีการรวมกลุ่มกันตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป เพื่อกระทำสิ่งที่ไม่ใช่การขัดเกลากิเลส หรือเพื่อหิตประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ย่อมเป็นการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ส่วนความคลุกคลีกับกิเลสนั้น บุคคลธรรมดาทั่ว ๆ ไปย่อมคลุกคลีกับกิเลสอยู่ตลอดเวลา โดยที่ตนเองก็ไม่รู้สึกตัวด้วยซ้ำไป แต่บางคนก็ฝึกฝนอบรม ตั้งสติ รู้เท่าทันกิเลสบ้าง รู้ไม่ทันบ้าง ดังนั้นก็มี กิเลสนั้นมีอยู่ ๑๐ กอง คือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ

อหิริกะ อโนตตัปปะ ซึ่งในที่นี้ขอเว้นการอธิบายไว้ก่อน สรุปเอาว่าเป็นการคลุกคลีสนิทสนมกับกิเลส ๑๐ กอง ในข้อนี้ จะเป็นการคลุกคลีกับบุคคลก็ตาม กับกิเลสก็ตาม ย่อมไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่คำสอนของพระศาสดา

ส่วนความวิเวกนั้น บางแห่งก็แจกเป็น ๕ บางแห่งก็เป็น ๓ ที่เป็น ๕ นั้นก็คือ

๑. **ตทังควิเวก** ความสงัดด้วยองค์นั้น ๆ ของวิปัสสนาญาณนั้น ๆ

๒. **วิกขัมภนวิเวก** ความสงัดด้วยการสะกดเอาไว้ ด้วยอำนาจสมาธิฌานเป็นต้น

๓. **สมุจเฉทวิเวก** ความสงัดด้วยพ้นขาด คือความสงัดที่เกิดจากอริยมรรค

๔. **ปฏิปัสสัทธิวิเวก** ความสงัดด้วยความสงบ คือไม่มีความฟุ้งขึ้นของกิเลสอีก เกิดจากอริยผล

๕. **นิสสรณวิเวก** ความสงัดด้วยการพ้นออกไป เกิดจากพระนิพพานนั่นเอง

ส่วนที่ว่ามี ๓ นั้น แบ่งออกเป็น

๑. **กายวิเวก** ความสงัดทางกาย อยู่ในสถานที่สงบสงัดจาก

สิ่งต่าง ๆ มีรูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้น สงัดจากผู้คนอื่น ๆ ซึ่งก็คือการไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะนั่นเอง

๒. **จิตตวิเวก** ความสงัดทางจิต คือการฝึกหัดอบรมจิตใจด้วยสมถภาวนา อันเป็นอุบายสงบจิต จิตสงบ ระงับจากนิวรณ์เครื่องกางกั้นจิตจากความดี สงบจากความฟุ้งขึ้นของกิเลสกามบ้าง จากพยาบาทบ้าง

จากความง่วงเหงาหาวนอน ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ ความลังเลสงสัยต่าง ๆ บ้าง

๓. **อุปธิวิเวก** ความสงัดจากกิเลส นี้หมายถึงความบริสุทธิ์จากกิเลสจริง ๆ ไม่เหมือนอย่างที่ ๒ ที่เป็นเพียงการสะกดไว้ชั่วคราวเท่านั้น อุปธิวิเวกนี้ต้องดำเนินไปในวิปัสสนาภาวนา กำจัดกิเลสออกไปอย่างสิ้นเชิง เป็นความสงบอย่างสูงสุด

ในคู่ที่ ๗ คือความเกียจคร้านและการปรารภความเพียร มีได้ทั้งทางกายและทางจิต เราทั้งหลายคงเข้าใจกันดีอยู่แล้วว่า ความเกียจคร้านนั้นเป็นอย่างไร ในสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต กุสีตวัตถุสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำแนกเหตุแห่งความเกียจคร้านไว้ ๘ ประการ คือ

๑. เมื่อภิกษุต้องทำการงาน ก็คิดว่าทำแล้วกายจะลำบาก จึงนอนเสีย ไม่ปรารภความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

๒. ภิกษุทำการงานแล้ว คิดว่ากายลำบากแล้ว จึงนอนเสีย ฯลฯ

๓. ภิกษุต้องเดินทาง ก็คิดว่า เมื่อเดินทางอยู่ กายจักลำบาก จึงนอนเสีย ฯลฯ

๔. ภิกษุเดินทางแล้ว คิดว่า เราเดินทางแล้ว กายลำบาก จึงนอนเสีย ฯลฯ

๕. ภิกษุเที่ยวบิณฑบาต ไม่ได้อาหารพอแก่ความต้องการ คิดว่า เราเที่ยวบิณฑบาต ไม่ได้อาหารพอแก่ความต้องการ กายลำบากแล้ว ไม่ควรแก่การงาน จึงนอนเสีย ฯลฯ

๖. ภิกษุเที่ยวบิณฑบาต ได้อาหารพอแก่ความต้องการ บริโภคแล้ว

คิดว่า กายของเราหนัก เหมือนถั่วชุ่มน้ำ ไม่ควรแก่การงาน จึงนอนเสีย ฯลฯ

๗. ภิกษุเกิดอาพาธขึ้นเล็กน้อย คิดว่า เรามีอาพาธเล็กน้อย ได้ข้ออ้างแล้ว จึงนอนเสีย ฯลฯ

๘. ภิกษุหายอาพาธแล้ว คิดว่า เรายังหายไม่นาน กายยังอ่อนเพลีย ไม่ควรแก่การงาน จึงนอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงการงานที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุการงานที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งการงานที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

เหล่านี้เป็นเหตุแห่งความเกียจคร้าน ๘ ประการ โดยนัยตรงกันข้าม ภิกษุคิดว่า มีงานต้องทำ จึงรีบทำความเพียรก่อนจะทำการงาน เมื่อทำแล้วก็คิดว่า เมื่อทำงาน เราไม่ได้ทำความเพียร บัดนี้เราต้องทำความเพียร เมื่อต้องเดินทาง จึงรีบทำความเพียร เพราะระหว่างเดินทางทำความเพียรยาก เมื่อเดินทางแล้ว ก็คิดว่า ขณะเดินทางไม่ได้ทำความเพียร บัดนี้ต้องรีบทำ หรือเที่ยวบิณฑบาตได้อาหารแล้ว ไม่ได้อาหารพอแก่ความต้องการ ก็คิดว่า กายของเราเบา ควรแก่การงาน จึงรีบทำความเพียร หรือได้อาหารมาพอแก่ความต้องการ คิดว่า เรามีกำลังแล้ว กายของเราควรแก่การงาน จึงรีบทำความเพียร หรือมีอาพาธเกิดเล็กน้อย ก็คิดว่า โรคของเราอาจกำเริบหนักขึ้น จึงรีบทำความเพียร หรือพึ่งหายไข้ไม่นาน ก็คิดว่า เป็นไปได้ที่โรคของเราจะกำเริบ เราต้องรีบทำความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อการทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง เหล่านี้เป็นเหตุให้ปรารภความเพียร

ในคู่ที่ ๘ คือความเลี้ยงยากและความเลี้ยงง่าย ความเลี้ยงยากนั้น

มุ่งถึงการขบฉันอาหารของพระภิกษุเป็นสำคัญ บางรูปเลือกรสชาติของอาหารที่จะฉัน ติว่าเค็มไปบ้าง เปรี้ยวไปบ้าง หาอาหารอื่น ๆ ฉันตามใจของตนเอง หรือบางรูปก็เลือกชนิดของอาหารด้วยอุปาทาน เช่นไม่ฉันเนื้อวัวบ้าง ไม่ฉันปลาดุกบ้าง ปลาไหลบ้าง เพราะเชื่อถือในอาถรรพ์บ้าง อย่างนี้เป็นต้น พระภิกษุเป็นบุคคลที่อาศัยบุคคลอื่นเป็นอยู่ มีชีวิตเนื่องด้วยผู้อื่น ได้อาหารอย่างไรชนิดไหน ถ้าหากไม่เป็นอันตรายต่อร่างกายของตนเองแล้ว ก็ควรฉันเพื่อดำรงชีวิตอยู่สืบไป ตามนัยที่พระภิกษุพิจารณาอาหารก่อนฉันว่า ไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อเมา ไม่ใช่เพื่อสดใส ไม่ใช่เพื่อเปล่งปลั่ง ฉันเพียงเพื่อความตั้งอยู่แห่งกายนี้ เพื่อให้ชีวิตเป็นไป เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ เราย่อมระงับเวทนาเก่า ไม่ทำเวทนาใหม่ให้เกิด ความเป็นไปได้แห่งชีวิต ความหาโทษมิได้ ความอยู่ผาสุกของเราจักมีได้เพราะเหตุอย่างนี้ แต่ภิกษุบางรูปอาจจะแพ้อาหารบางประเภท เช่น บางรูปแพ้อาหารทะเล อย่างนี้งดฉัน ก็มิได้เป็นผู้เลี้ยงยาก หลักใหญ่ก็คือตนเองก็เป็นอยู่อย่างไม่ลำบากนัก ผู้อุปัฏฐากเลี้ยงดูก็ไม่ลำบากในการอุปัฏฐากเลี้ยงดู

จากที่กล่าวมาทั้ง ๘ คู่นี้ คงจะทำให้ได้ความเข้าใจถึงลักษณะของสิ่งที่เป็นธรรม เป็นวินัย เป็นคำสอนของพระศาสดา หรือสิ่งที่มิใช่ธรรม มิใช่วินัย มิใช่คำสอนของพระศาสดาแล้ว สืบไปในกาลภายหน้า หากไปพบกับเรื่องใดเข้า อยากจะทราบว่า เป็นเรื่องถูกต้องกับคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าหรือไม่ เป็นเรื่องถูกต้องกับธรรมกับวินัยหรือไม่ ก็ใช้ธรรมะทั้ง ๘ คู่ นี้ เข้าเทียบเคียงดู ก็จะสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง มิต้องหาผู้อื่นมาไขข้อข้องใจของตน

อนึ่ง ลักษณะแห่งธรรมที่กล่าวมาทั้ง ๘ คู่นี้ ต้องคำนึงถึงว่า เป็นธรรมสำหรับผู้อยู่ครองเรือนหรือผู้สละเรือน ออกบวชเป็นผู้ไม่มีเรือน เพราะมิใช่ว่าธรรมะจะใช้ได้เหมาะแก่ทุกผู้ทุกคน ทุกกาลเวลาเสมอไป จึงมีคำว่า **“ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม”** จึงจะได้รับผลของธรรมที่ถูกต้องสมบูรณ์ นำความสุขความเจริญมาให้ตน ให้แก่ผู้คนรอบข้างตน ให้แก่สังคม และประเทศชาติได้อย่างแท้จริง

แสดงพระธรรมเทศนามาในเรื่องวินิจฉยกถา ก็พอสมควรแก่เวลา ทั้งเนื้อหาและอรรถาธิบาย ให้นำไปเป็นประโยชน์ตน ประดับสติปัญญา นำพาให้เกิดความสุขสืบไป เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้.

นานาวาระธรรม ๓

พระราชมุนี (ฉลอง ชลิตกิจฺโจ)

สแกนคิวอาร์โค้ดนี้เพื่อรับฟังเสียงธรรมเทศนาพระราชมุนีกัณฑ์อื่น ๆ

ธรรมเทศนา
(พระฉลอง ชลิตกิจฺโจ)

bit.ly/achalong